

วรรณกรรมภาษิตและคำสอน

ภาษิตและคำสอนภาคกลาง

เล่ม ๑

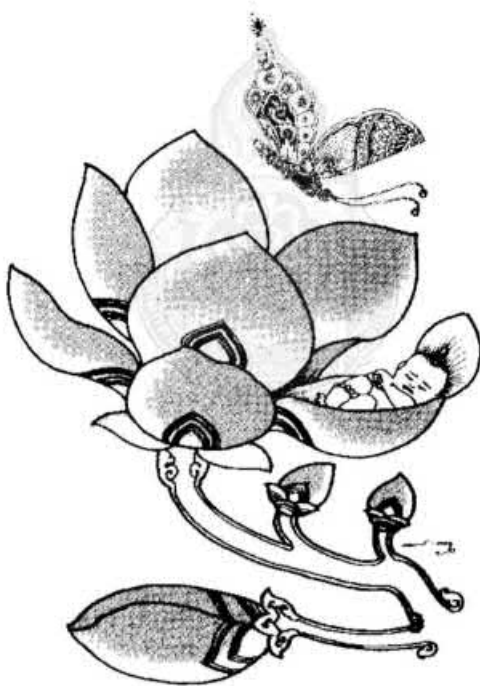

กรมการศาสนา

หนังสือชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน

ภาษิตและคำสอนภาคกลาง

เล่ม ๑

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสือชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน

ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม ๑

สวัสด์รักษาคำจันท์ สวัสด์รักษาคำกลอน

เพลงยาวถวายโอวาท สุภาษิตสอนหญิง และสุภาษิตสอนเด็ก

© สงวนลิขสิทธิ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๔๕

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง กรุงเทพมหานคร

นายณัฐพันธ์ กาญจนรินทร์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๔๕

จำนวน ๑๖,๐๐๐ เล่ม

๓๙๘.๙ กระทรวงศึกษาธิการ. กรมวิชาการ.

ก-ภ ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม ๑.--กรุงเทพฯ :

สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕.

๑๖๓ หน้า : ภาพประกอบ ; ๒๑ ซม. (ชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน)

ISBN 974-269-2858

๑. สุภาษิตและคำพังเพย. ๒. ชื่อเรื่อง. ๓. ชื่อชุด.

คำนำ

หนังสือ ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม ๑ นี้ เป็นหนังสือในชุดวรรณกรรม ภาษิตและคำสอน ซึ่งคณะกรรมการการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติได้ จัดทำขึ้น และกรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์เผยแพร่สำหรับเด็กและ เยาวชน ได้ใช้ประกอบการศึกษาเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้ง เผยแพร่แก่ครูและประชาชนทั่วไปได้อ่านเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ ภาษา วรรณกรรม ค่านิยม ความคิดและวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งหลายๆ สิ่งยังสั่งสม สืบทอดและใช้ได้ดีในปัจจุบัน

คณะกรรมการการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิทางภาษา วรรณกรรม ศิลปวัฒนธรรม และผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีหน้าที่ศึกษา ตรวจสอบ อนุรักษ์และส่งเสริมเผยแพร่ด้านภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมของชาติ กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการคณะนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ มีผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิพุธ โสภางค์ เป็นประธาน ให้มีหน้าที่พิจารณา คัดสรรวรรณคดีและวรรณกรรมที่มีคุณค่าหาอ่านได้ยาก แล้วนำมาตรวจสอบ จัดทำ คำอธิบายเพิ่มเติมและจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ สำหรับเด็ก เยาวชน และสังคมไทยปัจจุบัน ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ คณะกรรมการการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติได้ศึกษา รวบรวม และตรวจสอบคัดเลือกวรรณคดีและวรรณกรรมประเภทภาษิตและคำสอนที่ เป็นเรื่องดีเด่นจากท้องถิ่นภาคต่างๆ นำมารวบรวมพิมพ์เป็นเล่ม โดยแยกเป็นภาคๆ เรียกชื่อหนังสือนี้ว่า ชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน

หนังสือ ขุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน เรื่อง ภาษิตและคำสอน
ภาคกลาง เล่ม ๑ นี้ ประกอบด้วยวรรณกรรมประเภทภาษิตและคำสอนเรื่องสั้นๆ
ซึ่งมีกำเนิดอยู่ในภาคกลางและแพร่หลายสู่ภาคอื่นๆ ทั่วประเทศ คณะกรรมการฯ
ได้คัดเลือกวรรณกรรมดังกล่าวมา ๕ เรื่องสำหรับรวมพิมพ์ไว้ในหนังสือเล่มนี้
เรื่องแรกคือ สวัสดิรักษาคำฉันท์ ผลงานของกวีสมัยอยุธยา วรรณกรรมอีก ๔ เรื่อง
คือ สวัสดิรักษาคำกลอน เพลงยาวถวายโอวาท สุภาษิตสอนหญิง และ สุภาษิต
สอนเด็ก เป็นผลงานของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมดังกล่าวมีเพียงเรื่อง
สวัสดิรักษาคำกลอน และเพลงยาวถวายโอวาทเท่านั้น ที่ทราบชัดเจนว่าเป็นผลงาน
ของสุนทรภู่ ส่วนเรื่องอื่นๆ ยังมีปัญหาเกี่ยวกับผู้แต่ง คณะกรรมการฯ ยังได้
เรียบเรียงเนื้อหาเพิ่มเติมไว้ในเล่ม เพื่อช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจถ้อยคำ ภาษา
และเนื้อหาของเรื่องได้ดียิ่งขึ้น โดยมอบหมายให้ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ชลธิรา
สัตยาวัฒนา เรียบเรียงบทนำเสนอ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พุด ใสวรงค์ เรียบเรียง
ความนำและคำอธิบายศัพท์ เรื่อง สวัสดิรักษาคำฉันท์และสวัสดิรักษาคำกลอน
นางสาวสมพร จารุณี เรียบเรียงความนำและคำอธิบายศัพท์เรื่อง สุภาษิตสอนหญิง
และ นางพจมาน พงษ์ไพบูลย์ เรียบเรียงความนำและคำอธิบายศัพท์เรื่อง สุภาษิต
สอนเด็ก ทั้งนี้ คณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ ได้ร่วมกัน
พิจารณาตรวจสอบวรรณกรรมที่มีอยู่เดิม และเนื้อหาที่เรียบเรียงขึ้นใหม่

กรมวิชาการขอขอบคุณคณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรม
ของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์พุด ใสวรงค์ ผู้เรียบเรียงเนื้อหาเพิ่มเติม และกรรมการคัดสรรและ
เผยแพร่วรรณกรรมของชาติทุกท่านซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการจัดทำต้นฉบับ
หนังสือนี้ กรมวิชาการหวังว่าหนังสือเรื่อง ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม ๑ จะยัง
ประโยชน์ให้แก่เด็ก เยาวชน และสังคมไทย ได้เป็นอย่างดี

(นายประพัฒน์พงศ์ เสนาสุทธิ)
อธิบดีกรมวิชาการ

สารบัญ

	หน้า
บทนำเสนอ	๑
สวัสดิรักษาคำฉันท์	๒๙
สวัสดิรักษาคำกลอน	๔๕
เพลงยาวถวายโอวาท	๕๑
สุภาษิตสอนหญิง	๗๑
สุภาษิตสอนเด็ก	๑๑๙

บทนำเสนอ

สังคมไทยปัจจุบันกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาหลายด้านถึงขั้นวิกฤต ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตทางด้านเศรษฐกิจ วิกฤตทางด้านการเมือง หรือวิกฤตทางด้านสังคมและวัฒนธรรม จนเป็นผลให้หน่วยงานระดับชาติหลายหน่วย ถึงขั้นต้องกำหนด “วาระแห่งชาติ” หรือวาระฟื้นฟูชาติขึ้นมาแก้ปัญหาทั้งในเชิงยุทธศาสตร์ระดับชาติและในเชิงแนวทงนโยบายการบริหารจัดการของกระทรวงทบวงกรมต่างๆ

กล่าวเฉพาะปัญหาทางด้านสังคมวัฒนธรรม ดูเหมือนว่าจะไม่มีช่วงใดในประวัติศาสตร์ชาติไทยที่สังคมต้องเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤตในเชิงศีลธรรม จริยธรรม มากเท่าที่เป็นอยู่ขณะนี้

เยาวชน ผู้หญิง ผู้ชาย ข้าราชการ นักการเมือง ไม่เว้นแม้แต่ผู้เป็นครูบาอาจารย์ กระทั่งพระภิกษุสงฆ์ ฯลฯ ตกเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ และสื่อมวลชนประเภทต่างๆ ด้วยปัญหาร้ายแรงไม่เว้นแต่ละวัน กฎหมายบ้านเมืองดูเหมือนว่าจะไร้ความหมายและไม่อาจควบคุมปัญหาการละเมิดศีลธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพของผู้คนต่างอาชีพและชั้นชนในสังคมได้ แม้ว่าจะเป็นคนส่วนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนประชากร

ทั้งประเทศ แต่ผลกระทบที่สร้างความเสียหายให้กับประชาชนทุกชั้นชน และวงการ ผลสะท้อนทางความคิด ความรู้สึก และผลเสียร้ายแรงที่เกิดขึ้นในหลายกรณี โดยเฉพาะการแพร่ระบาดของยาเสพติด และยาบ้า ไปเกือบทั่วทุกสถาบันการศึกษา เป็นสัญญาณภัยที่บ่งชี้ว่า ถึงเวลาที่สังคมไทย และประชาชนทุกหมู่เหล่าจะต้องหันกลับมาทบทวนมาตรฐานทางศีลธรรม และจริยธรรมกันใหม่ เพื่อจัดระเบียบทางสังคมขึ้นใหม่ เพื่อความสงบสุขทางสังคมโดยไม่ควรเห็นห่างจากรากฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเรา ซึ่งได้สั่งสมสืบทอดมาอย่างดียิ่งแต่กาลก่อน

หนังสือเรื่อง ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม ๑ ซึ่งประกอบด้วย สวัสดิรักษาคำฉันท์ สวัสดิรักษาคำกลอน สุภาษิตสอนหญิง สุภาษิตสอนเด็ก และเพลงยาวถวายโอวาท เกิดขึ้นจากความพยายามของคณะกรรมการ คัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ที่เล็งเห็นปัญหาวิกฤตของชาติ โดยเฉพาะวิกฤตเชิงศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม และใคร่นำเสนอผลึกแห่งความคิดเชิงศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมดังกล่าวของคนรุ่นก่อน ผ่านวรรณกรรมภาษิตและคำสอน ด้วยความหวังว่า คุณค่าและความหมายแห่งชีวิตของคนสมัยก่อน ประเพณี ที่คนรุ่นก่อนเห็นดีงาม ยึดถือและปฏิบัติ รวมทั้งศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ที่คนไทยแต่เก่าก่อนเคยยึดไว้เป็นหลักประจำใจ ใช้ควบคุมตนเองและสังคมไทยให้พัฒนาสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ได้ น่าจะต้องมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ดีงาม และยังไม่ล้าสมัยจนเกินไป ซึ่งชนรุ่นหลังสามารถนำมาศึกษา ทบทวน และเลือกสรรส่วนที่สอดคล้องกับยุคสมัย มาใช้เป็นแบบอย่างข้อเตือนใจสำหรับผู้คนโดยเฉพาะเยาวชนปัจจุบัน ซึ่งกำลังตกเป็นเหยื่อของสภาพการณ์ความเสื่อมโทรมของสังคมไทยได้

ต้นฉบับสมุดไทยเรื่อง สวัสดิรักษาส่วนต่าง ๆ

สวัสดิรักษาตำหนักฉบับสมุดไทยต่อ

ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมภาษิตและคำสอนแต่ละเรื่อง
ที่ได้รวบรวมไว้ในหนังสือเล่มนี้ คณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรม
ของชาติได้มอบหมายให้กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเขียนแนะนำไว้ใน “ความนำ”
ของแต่ละเรื่องแล้ว ในที่นี้จึงเพียงแนะนำในการอ่านว่า ระหว่างที่อ่าน
ควรทำความเข้าใจบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม
ของวรรณกรรมภาษิตและคำสอนแต่ละเรื่อง เพื่อโน้มนำไปสู่ความเข้าใจ
ที่ว่า เหตุใดจึงมีคำสอนหรือค่านิยมเช่นนั้น ผู้อ่านควรจะคิด และทำความเข้าใจ
เข้ากับคำสั่งสอนตามบริบทสังคมนั้น หรือหากจะคิดอ่านคัดค้าน
โต้แย้งก็ต้องชอบด้วยเหตุผล โดยเคารพความแตกต่างของยุคสมัย เงื่อนไข
ทางสังคม รวมทั้งขีดจำกัดของประสบการณ์ของผู้คนในสังคมไทย ซึ่งต่างยุค
ต่างสมัยกันกับเรา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวรรณกรรมทุกเรื่องที่คัดสรรมารวมไว้ ณ
ที่นี่ จะเขียนหรือเรียบเรียงขึ้นต่างยุคสมัยกับเรา หากอ่านอย่างละเอียด
โดยให้ความสำคัญกับความคิด ค่านิยมที่กำกับโดยบริบททางสังคมและ
เงื่อนไขของประวัติศาสตร์ดังได้กล่าวแนะนำมาข้างต้น สิ่งทีวรรณกรรม
ภาษิตและคำสอนทุกเรื่องสื่อออกมาตรงกันคือความปรารถนาดีที่มุ่งหวัง
ให้ผู้อ่านผู้ฟังนำไปคิดเป็นข้อเตือนใจ นำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาตนเอง
และนำไปใช้เพื่อการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างผาสุก โดยมีเป้าหมายร่วมที่
ตรงกันก็คือ การจรรโลงสังคมไทยให้มีมาตรฐานทางศีลธรรม คุณธรรม
และจริยธรรม

สุภาษิตสอนเด็ก เน้นการคบเพื่อน ซึ่งมีความสำคัญยิ่งสำหรับ
เยาวชนปัจจุบันโดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และด้วยการชักนิตานที่อ่านสนุก

สุภาษิตสอนเด็กฉบับสมุดไทยต่างๆ

บางตอนในสุภาษิตสอนเด็กฉบับสมุดไทยดำ

อีกทั้งใช้ประสบการณ์จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมใกล้ตัวมาทำความเข้าใจ
ปัญหานี้ เช่นบทกลอนที่ว่า

ใครคบปราชญ์ก็เป็นปราชญ์ปรีชาหาญ ใครคบพาลก็เป็นพาลไม่ผิดผัน
เหมือนมะม่วงไม่สะเดาเข้าพัวพัน รสหวานนั้นชื่นชมไม่สมฤดี

คำสอนหลายตอนเหมาะสมกับวัย และมีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับ
เยาวชน เช่นอีกตอนหนึ่งที่สำคัญกับการศึกษาเรียนรู้ และไม่
อวดดี โดยใช้ความเปรียบที่เข้าใจง่าย เช่น

อนึ่งรู้น้อยศึกษาวิชาการ แต่สำคัญมั่นประมาณว่ามากมาย
เหมือนกบเกิดในสระกว้างสักเส้น ไม่เคยเห็นน้ำในทะเลหลาย

สำหรับ สุภาษิตสอนหญิง นั้น เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมายาวนานว่า
เป็นคำสอนหญิงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีระยะเวลาห่างจากปัจจุบัน
เกินกว่าร้อยปี หลายคนอาจคิดว่าเป็นคำสอนที่ไม่สບใจและไม่สมสมัยแล้ว
แต่เมื่ออ่านอย่างพินิจก็จะพบอีกเช่นกันว่า คำสอนหลายถ้อยประเด็น
ความ อาจนำมาประยุกต์ใช้กับการครองใจและกำกับตนเองสำหรับผู้หญิง
ยุคใหม่ แม้สำหรับวัยรุ่นสายเดี่ยว เกะออก สันติก ก็ยังคงได้ประโยชน์
จากการอ่านสุภาษิตสอนหญิง หากอ่านอย่างรู้จักคิด ใคร่ครวญ ไตร่ตรอง
ประสานกับพฤติกรรมของตนเองและเพื่อนพ้องน้องพี่ อาทิ

เป็นสาวแสบแรววยสวสอาด ก็หมายมาตเหมือนมณีอันมีค่า
แม้แตกร้าวรานร่อยถอยราดา จะพลอยพาหอมหายจากกายนาง

คนโบราณยังให้แง่คิดกับผู้หญิงที่ชอบแต่งตัวว่า ต้องแต่งตัวอย่างฉลาด แต่งให้พอดี แต่งให้เป็น ซึ่งเป็นคำสอนที่มีลักษณะสากล และไม่มีวันล้าสมัย เช่น

ใครเห็นน้องต้องนิยมชมไม่ขาด	ว่าฉลาดแต่งร่างเหมือนอย่างหงส์
ถึงรูปงามทรามสงวนนวลองค์	ไม่รู้จักแต่งทรงก็เสียงาม

สำหรับวัยรุ่นซึ่งยังไร้ประสบการณ์ชีวิต คำสอนในสุภาษิตสอนหญิงให้แง่คิดเตือนใจให้รู้จักและเข้าใจ “เชิงชาย” ว่าสลับซับซ้อน ไม่ควรหลงคำหลงเชื่อใครง่าย ๆ ซึ่งก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้หญิงทั่วไปไม่เฉพาะแต่วัยรุ่น เพื่อจะได้มีความรอบคอบในการคบเพื่อนผู้ชายและตัดสินใจได้ถูกต้อง เช่น

แม้ชายใดใจประสงค์มาหลงรัก	ให้รู้จักเชิงชายที่หมายมั่น
อันความรักของชายนี้หลายชั้น	เขารักรักกันนั้นประการใด
จงพินิจพิศดูให้รู้แน่	อย่าทำแต่ใจเร็วจะเหลวไหล
เปรียบเหมือนคิดปรินาอย่าไวใจ	มันมักไหลลงพลวงเป็นหลุมพราง

สุภาษิตสอนหญิง ได้สะท้อนวิธีคิดและค่านิยมของคนยุคต้นรัตนโกสินทร์ ที่ไม่นิยมผู้หญิงเย่อหยิ่ง ไม่รักนวลสงวนตัว ใจง่าย แต่งตัวมากจนเกินเลย ความพอดีและความงาม ผู้แต่งเตือน “ผู้หญิงสองใจ” ไว้ค่อนข้างมาก และเน้นให้ซื่อสัตย์สุจริตต่อสามี ห้ามการคบชู้ และให้ความสำคัญกับการนอบน้อมดูแลปรนนิบัติสามี ทั้งหมดนี้เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนก็เป็นคำสอนที่สมสมัย เพราะสังคมแม้จะก้าวไปไกลแค่ไหนเพียงใดก็ตาม ความสัมพันธ์ฉันคนที่รักกันนั้นย่อมต้องเอื้ออาทรต่อกัน เคารพซึ่งกันและกัน

และข้อสัถย์ต่อกัน อย่างไรก็ตามวรรณกรรมเรื่องนี้ได้เสนอประเด็นให้ขบคิดและโต้แย้งในเชิงค่านิยมเมื่อเทียบกับสภาพสังคมปัจจุบัน รวมทั้งอาจให้มุมมองที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เลื่อมล้ำของเพศสภาพ สะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยในยุคต้นรัตนโกสินทร์ให้ความสำคัญกับบทบาททางสังคม ภาวะการนำ และสถานภาพของผู้ชายเหนือผู้หญิงอยู่ไม่น้อย ซึ่งก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการเพื่อทำความเข้าใจปัญหาเพศสภาพของสังคมไทยสมัยต่าง ๆ ต่อไป

วรรณกรรมคำสอนที่คิดสรรมาเป็นพิเศษอีกเรื่องหนึ่งคือ เพลงยาวถวายโอวาท เป็นผลงานประพันธ์ของรัตนกวีสุนทรภู่ สะท้อนให้เห็นอัจฉริยภาพของกวีผู้หยั่งเห็นสัจธรรมของโลกและความเป็นไปแห่งชีวิต ซึ่งได้มีรายละเอียดของการศึกษาที่ได้เรียบเรียงไว้เป็น “ความนำ” ของวรรณกรรมเรื่องนี้แล้ว สารสำคัญที่ใครจะเพิ่มเติมในที่นี้ก็คือ ความฉลาดหลักแหลมของสุนทรภู่ที่สะท้อนออกมาผ่านคำสอนเจ้านาย ชี้ให้เห็นว่า สุนทรภู่เป็นข้าราชการสำนักที่เข้าใจปัญหาของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นคนที่มีความจริงใจอย่างล้นเหลือต่อเจ้านาย รวมทั้งมีความกล้าหาญทางจริยธรรมเป็นอย่างสูง เพราะกล้าสอน หรือ “ถวายโอวาท” เจ้านายเป็นเพลงยาวในเรื่องที่ข้าราชการหรือข้าราชการสำนักฝ่ายในโดยทั่วไปอาจจะไม่กล้าเอ่ยปากหรือแตะต้องปัญหาให้ระคายเคืองเบื้องพระยุคลบาท โดยเฉพาะข้อความคำสอนที่ว่า

ธรรมดาว่ากษัตริย์อดีต
เสียงสังหารผลาญสัตว์ในปฐพี
เหมือนหน่อเนื้อเชื้อวงศ์ที่องอาจ
ผู้ใหญ่น้อยพลอยมาสวามิภักดิ์
ถ้าครันเกียจเกียรตียศก็ถดถอย
ต้องเศร้าสร้อยน้อยหน้าทั้งตาปี
ด้วยไหนไหนก็มาสวามิภักดิ์
จึงทูลความตามจริงทุกสิ่งอัน

เป็นองค์เอกอำนางตั้งราชสีห์
เหตุเพราะมีลมปากนั้นมากนัก
ย่อมเปรื่องปราดปรากฏเพราะยศศักดิ์
ได้พร้อมพรักทั้งปัญญาบารมี
ข้าไทพลอยเพลงพลีกออกหลีกหนี
ทูลดั่งนี้กลัวจะเป็นเหมือนเช่นนั้น
หมายจะรักพระไปกว่าจะอาสย
ล้วนสำคัญขอย่าให้ผู้ใดดู

สำหรับ สวัสดิรักษาคำฉันท์และสวัสดิรักษาคำกลอน นั้น เป็นการรวบรวมงานวรรณกรรมคำสอนสำหรับผู้ชายระดับเจ้านายเข้าใจด้วยกัน เพื่อให้สอดคล้องต้องกันกับ เพลงยาวถวายโอวาท ขณะเดียวกันก็เพื่อประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบกับ สุภาษิตสอนหญิง เพราะให้ภาพและค่านิยมที่แตกต่างกันระหว่างหญิงชาย อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องเพศสภาพในสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง เช่นใน สวัสดิรักษาคำฉันท์ ห้ามชายนอนเบื่อง่ายสตรี โดยระบุว่าเป็นความเชื่อถือมาแต่โบราณกาล การห้ามส้องเสพกับสตรีชราและสตรียามมีระดูก็เป็นคำสอนที่สะท้อนถึงความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวมของวิทยาศาสตร์สุขภาพที่มีมาตรฐานทางศีลธรรมจรรยากำกับ วรรณกรรมคำสอนนี้ยังให้ความรู้แก่เราว่าคนไทยโบราณนั้นมีความเชื่อเรื่อง “ทิศ” และ “แม่พระธรณี” เป็นอย่างยืง นับว่า วรรณกรรมเรื่องนี้ให้ประโยชน์ไม่เพียงเรื่องคำสอนผู้ชายโดยตรง หากยังให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ “จักรวาลวิทยา” ของคนโบราณ ซึ่งจัดว่าเป็นหัวข้อศึกษาที่สำคัญในวงวิชาการมานุษยวิทยาปัจจุบัน อีกด้วย

ส่วน *สวัสดิรักษาคำกลอน* นั้น แต่งด้วยภาษาและลีลาที่อ่านเข้าใจง่ายกว่าฉบับคำฉันท์ สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่อง “ทิศ” และ “จักรวาลวิทยา” ของคนโบราณ โดยเฉพาะเกี่ยวกับเพศชายนั้น กวีให้ความสำคัญกับรายละเอียดมากกว่าฉบับคำฉันท์ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกายสิ่งที่ใช้ประจำวัน ท่วงท่าอากัปภิกิริยาของเจ้านายผู้เป็นกษัตริย์ ระบุทั้งข้อห้ามและข้อพึงปฏิบัติ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจอดีต และรากฐานวัฒนธรรมไทยดั้งเดิม รวมทั้งยังเป็นวรรณกรรมที่สามารถนำไปใช้ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อทำความเข้าใจ “รากร่วมทางวัฒนธรรม” ของคนเอเชียได้

ย่อมเป็นที่เข้าใจได้ว่า ข้อห้ามและข้อพึงปฏิบัติจำนวนไม่น้อยในวรรณกรรมภาษิตและคำสอนชุดนี้ บางคนบางหมู่เหล่าได้ลืมหูลืมตา หรือเลิกประพฤติปฏิบัติไปแล้ว แต่การมีวรรณกรรมลักษณะดังกล่าวตกทอดหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน และยังคงรักษาสืบทอดต่อไปได้ถึงอนาคต ย่อมให้พื้นฐานความเข้าใจแก่คนรุ่นใหม่และชนรุ่นหลัง ไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือเทศได้รู้จักตระหนักซึ่งว่า คนไทยเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมชาติไทยเป็นชาติที่ได้สั่งสมอารยธรรมของตนเอง ทั้งรับและถ่ายทอดวัฒนธรรมมายาวนานอย่างเป็นพลวัตในกระแสธารประวัติศาสตร์อันยาวนาน และก็ยังจะอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาอันมีรากฐานแน่นแฟ้นมั่นคงนี้ต่อไปอย่างยั่งยืน

ในยุคที่กระแสโลกาภิวัตน์โหมกระหน่ำ สังคมไทยได้รับผลสะท้อนจากโลกาภิวัตน์ทั้งด้านดีและด้านร้าย การศึกษามาตรฐานทางศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมจากวรรณกรรมภาษิตและคำสอน

ที่แม้ว่าจะดูเหมือนล้าสมัยไปแล้ว แท้ที่จริงกลับจะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับผู้คนในสังคมโดยเฉพาะเยาวชนซึ่งถือว่าเป็นอนาคตของชาติ

คนที่ไม่มีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม จัดว่าเป็นคนเสื่อมไร้ศักดิ์ศรี ไร้อนาคต

ชาติใดปล่อยให้สังคมเสื่อมทราม ถดถอยด้านศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม โดยไม่สนใจสร้างภูมิคุ้มกันโรค ชาตินั้นจะมีอนาคต และมีศักดิ์ศรีในเวทีโลกได้อย่างไร?

สวัสดิรักษาคำฉันท์
สวัสดิรักษาคำกลอน

ความนำ

วิสัยของมนุษย์โดยทั่วไปย่อมปรารถนาความสุขความเจริญให้แก่ชีวิตของตนและกลุ่มชนที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกัน จึงมีการชวนช่วยแสวงหาแนวทางที่จะดำรงชีพให้เป็นสุข เกิดเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสอนสืบทอดกันมาแต่โบราณ เป็นภูมิปัญญาที่กลั่นกรองผสมผสานด้วยประสบการณ์วิถีปฏิบัติของการดำเนินชีวิตให้ราบรื่น เกิดสวัสดิมงคลแก่ผู้ประพฤติซึ่งก็คือคำสอนที่เรียกกันว่า “สวัสดิรักษา” และจากเอกสารเรื่องสวัสดิรักษาฉบับต่างๆ ที่ยังเหลืออยู่จนถึงปัจจุบันทำให้เราได้ทราบว่า คนไทยได้ถือปฏิบัติตามคำสอนในสวัสดิรักษามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์

นันทา ขุนภักดี^๑ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา” โดยศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสวัสดิรักษาจำนวน ๕ ฉบับ ได้แก่ สวัสดิรักษาคำฉันท์ สวัสดิรักษาคำกลอนฉบับสุนทรภู่

^๑ นันทา ขุนภักดี. การวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา. ๒๕๓๐, หน้า ๓.

สวัสดิรักษาคำกลอนฉบับเมืองเพชร ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ และ ฉบับนครปฐม และในภาคผนวกงานวิจัยเล่มเดียวกันนี้ นันทา ชุนภักดิ์ กล่าวว่า ได้พบต้นฉบับสวัสดิรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติอีก ๓๒ ฉบับ และยังปรากฏต้นฉบับเรื่องสวัสดิรักษาที่เป็นของส่วนบุคคลอีก ได้แก่ สวัสดิรักษา ฉบับชยันนาค ฉบับเมืองนคร ฉบับพัทลุง ฉบับสงขลา ฉบับพิษณุโลก และฉบับสุโขทัย ทั้งนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่า อาจมีสวัสดิรักษาฉบับอื่น ๆ กระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ อีก

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงว่า เรื่องสวัสดิรักษาเป็นเรื่องที่ได้รับการนิยมนิยามอย่างแพร่หลายจึงมีการแพร่กระจายสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ หลายแห่ง

ในการจัดพิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมชุดนี้แก่เยาวชน คณะกรรมการ คัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ ได้เลือกพิมพ์ เรื่อง *สวัสดิรักษาคำฉันท์* และ *สวัสดิรักษาคำกลอนฉบับสุนทรภู่* เนื่องจากเป็นฉบับที่ได้มีการชำระแล้ว และฉบับของสุนทรภู่ก็เป็นฉบับที่ไพเราะ มีเนื้อความแจ่มแจ้งชัดเจน ซึ่งฉบับอื่นๆ หลายฉบับได้คัดลอกไปจากฉบับสุนทรภู่ ส่วนที่มีได้คัดลอกก็ไพเราะน้อยกว่า แม้ว่าเนื้อความส่วนใหญ่ใกล้เคียงกัน ท่านผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องสวัสดิรักษาฉบับต่างๆ อาจอ่านรายละเอียดได้จากงานวิจัยของนันทา ชุนภักดิ์

สุภาชิตสอนสตรี

สุนทรภู่ เป็นผู้แต่ง

ผู้ร่วมอุปการคุณ

พิมพ์ในราชบัณฑิตยสถาน

นางพิไชยเดชะ (ผู้ม กางยจนสุวรรณ)

วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยธรรม

เรื่อง สุภาชิตสอนหญิง ของสุนทรภู่นี้ หนังสือบางเล่มให้ชื่อว่า สุภาชิตสอนสตรี

ที่มาของเรื่อง ผู้แต่ง และสมัยที่แต่งสวัสดิรักษาคำฉันท์

ในสวัสดิรักษาคำฉันท์ ผู้แต่งปรารภที่มาของเรื่องไว้ว่า

จะกล่าวในเบญจธาตุกถา

ชื่อสวัสดิรักษา

ประกอบด้วยวิชาकार

สำหรับผู้มีปรีชาชาญ

ประพุดตามโบราณ

จะเกิดจะกันจัญไร

คัมภีร์เบญจธาตุเรียกแจกไปในที่อื่นๆ ว่า ปัญจกุตหรือเบญจกุต คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม และอากาศ ตามคัมภีร์พราหมณ์นั้น เบญจธาตุกถา^๑ เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงสภาพดำรงชีวิตของคนเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล^๒ ฉันท์ ขำวิไล ให้ข้อคิดว่า “สาระของเรื่องในเบญจธาตุกถาที่กวีโบราณได้ ถอดออกมาเป็นคำฉันท์นั้น คงรวบรวมจากมูลเดิมของวัตรปฏิบัติต่างๆ ที่เป็นไปในพิธีการอย่างพราหมณ์ อย่างพุทธ และอย่างไทยที่คนโบราณ นิยมเชื่อถือกันอยู่ก่อน แล้วนำมาแต่งขึ้นใหม่ให้ชื่อว่าสวัสดิรักษา”^๓

เรื่องสวัสดิรักษาคำฉันท์ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง นันทา ชุนภักดี สันนิษฐานว่าผู้แต่งเรื่องนี้ น่าจะได้แก่พระมหาราชครู โดยศึกษาในเชิงประวัติ ความรอบรู้ขนบธรรมเนียมราชประเพณีและวรรณคดี รวมทั้งการเปรียบเทียบ ภาษาที่ใช้ใน สวัสดิรักษาคำฉันท์ กับภาษาในเรื่อง เสือโคคำฉันท์ ซึ่งเป็นงาน

^๑ เบญจธาตุกถา บางครั้งเรียกว่า เบญจธาตุคาถา

^๒ นันทา ชุนภักดี. การวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา. ๒๕๓๐, หน้า ๑๘-๑๙.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

สวัสดีรักษาคำฉันทะบับสมตไทยด้า

สวัสดีรักษาคำกลอน เล่ม ๑

ประพันธ์ของพระมหाराชครู ส่วนสมัยที่แต่ง นันทา ชุนภักดี สันนิษฐาน
ว่าน่าจะแต่งขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช^๑

ที่มาของเรื่อง วัตถุประสงค์ของการแต่ง และสมัยที่แต่ง สวัสดิรักษาคำกลอนฉบับสุนทรภู่

ที่มาของเรื่องสวัสดิรักษาคำกลอนนั้นสุนทรภู่ระบุไว้ชัดเจนใน
ตอนท้ายเรื่องว่า

บทบุราณท่านทำเป็นคำฉันท์ แต่คนนั้นยังไม่แจ่มแจ้งลงไซ
จึงกล่าวกลับซ้ำซ้อนเป็นกลอนไป หวังจะให้เจนจำได้ชำนาญ

บทกลอนดังกล่าวบ่งชี้ว่าที่มาของ สวัสดิรักษาคำกลอน ฉบับนี้
สุนทรภู่ได้นำเรื่องใน สวัสดิรักษาคำฉันท์ มาเขียนใหม่ให้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น
ทั้งยังขอภัยไว้ในตอนจบด้วยว่า

แม้ผิดเพี้ยนเปลี่ยนเรื่องเบื่องุราณ ขอประทานขานุโทษได้โปรดเถย

วัตถุประสงค์ของการแต่งเรื่องนี้ สุนทรภู่บอกไว้ตอนเริ่มเรื่องว่า

สุนทรทำคำสวัสดิรักษา

ถวายพระหน่อปิตริวิศรา

ตามพระบาลีเฉลิมให้เพิ่มพูน

“พระหน่อปิตริวิศรา” นี้ท่านผู้รู้หลายท่านสันนิษฐานตรงกันว่า
คือเจ้าฟ้าอาภรณ์ พระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓-๒๗.

ประสูติจากเจ้าฟ้าคุณทลทิพยวดีพระอัครชายา สุนทรภู์แต่งสวัสดีรักษาคำกลอนถวายเจ้าฟ้าอาภรณ์ เนื่องจากสุนทรภู์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรแด่เจ้าฟ้าพระองค์นั้น ช่วงเวลาที่แต่งก็คือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ราว พ.ศ. ๒๓๖๔ ถึง พ.ศ. ๒๓๖๗^๑

อนึ่ง เกี่ยวกับผู้แต่งสวัสดีรักษานี้ ปรากฏว่ามีเพียงฉบับสุนทรภู์ฉบับเดียวที่ระบุชื่อผู้แต่ง

ความแตกต่างของสวัสดีรักษาคำฉันท์กับสวัสดีรักษาคำกลอนฉบับสุนทรภู์

ลักษณะคำประพันธ์

สวัสดีรักษาคำฉันท์แต่งด้วยฉันทลักษณ์ หรือที่ปัจจุบันเรียกว่า กาพย์ฉันทลักษณ์ รวมจำนวน ๓๐ บท

สวัสดีรักษาคำกลอนฉบับสุนทรภู์แต่งด้วยกลอนเพลงยาวซึ่งก็คือกลอนแปดที่ขึ้นต้นด้วยวรรครับ แล้วแต่งต่อไปให้ยาวตามความต้องการจนจบเรื่อง ลงท้ายด้วยคำว่า “เอย” สวัสดีรักษานี้ใช้คำกลอนรวม ๓๖ บท

^๑ กรมศิลปากร. สุภาษิตสอนสตรี สวัสดีรักษาคำกลอน และเพลงยาวถวายโอวาทของสุนทรภู์. ๒๕๑๒, หน้าคำนำ.

การดำเนินเรื่อง

สวัสดีรักษาคำฉันท์เริ่มเรื่องด้วยบทไหว้ครูตามธรรมเนียมทั่วไปของการเขียนเรื่องยาวด้วยคำฉันท์ คือไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ต่อจากนั้นก็ระบุที่มาของเรื่องคือจากเบญจธาตูกถา และผู้ที่รับคำสอน ซึ่งได้แก่บุคคลทั่วไปที่ “มีปรีชาชาญ” แล้วดำเนินเรื่องตามคำสอนต่างๆ

สวัสดีรักษาคำกลอนฉบับสุนทรภู่ไม่มีบทไหว้ครู เริ่มต้นด้วยการระบุนามผู้แต่ง บอกชัดว่ามุ่งจะสอนเชื้อพระวงศ์ระดับสูงคือ พระราชโอรสของพระมหากษัตริย์

ถวายพระหน่อปิตริอิสรา

เป็นของคู่ผู้มีอิสริยยศ

สืบอายุสุริยวงศ์พงศ์ประยูร

สุนทรทำคำสวัสดีรักษา

ตามพระบาสิเฉลิมให้เพิ่มพูน

จะปรากฏเกิดलगไม่สาบสูญ

ให้เพิ่มพูนภิญโญเดโชชัย

ต่อจากนั้นก็ดำเนินเรื่องไปตามข้อคำสอน ตอนท้ายคือระบุที่มาของเรื่อง ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น

เนื้อความที่ต่างกัน

สวัสดีรักษาทั้งสองฉบับนี้มีเนื้อความเหมือนกันมาก เนื่องจากสุนทรภู่ได้นำเรื่อง สวัสดีรักษาคำฉันท์ มาเป็นต้นแบบเขียนขึ้นใหม่ อย่างไรก็ตาม โดยเหตุที่ยุคสมัยเปลี่ยนไป มีความเชื่อต่างๆ เพิ่มมากขึ้น และเพื่อให้เหมาะแก่ฐานะของโอรสกษัตริย์ จึงปรากฏคำสอนเพิ่มขึ้นอีกหลายประการในสวัสดีรักษาคำกลอนฉบับสุนทรภู่ คือ

๑) ห้ามลอดใต้สะพาน ร้านปลูกผักแพง หรือลำไม้ที่ใช้ค้า
ใช้เชื่อมสถานที่ต่างๆ เพราะเวทมนตร์จะเสื่อม จะแพ้คดีความ

๒) เมื่อนุ่งผ้าให้เหน็บชายพกข้างขวา เชื่อว่าจะกันสัตว์มี
เขี้ยวเล็งมาได้

๓) เมื่อจะออกรบ ให้นำกรบแต่งกายสีตามวัน ซึ่งระบุไว้ครบ
ทั้งเจ็ดวัน เพื่อให้อายุยืน เป็นมงคล และให้แต่งม้าศึกให้งดงาม โดยใช้สี
เช่นเดียวกับนักรบนั้นด้วย

๔) ให้หมั่นท่องบ่นวิชา คาถาอาคมไว้ให้แม่นยำ

๕) เมื่อสุนัขเห่าหอน ห้ามไปขู่ด่าว่า เพราะจะทำให้คนที่เห็นขาด
ความเคารพนับถือ

๖) ห้ามถ่มน้ำลายเวลาลมพัด เพราะจะทำให้มนตร์เสื่อม

๗) ให้แสดงความเคารพต่อพระสงฆ์หรือผู้ทรงศีล

๘) ห้ามด่าว่าธรรมชาติ แดด ลม ฝน ห้ามเร่งวันเร่งคืน

๙) ให้ทำความเคารพพระอาทิตย์ยามเช้า และเคารพพระจันทร์

ยามค่ำ

๑๐) ก่อนเข้านอนให้สรวลเสริญคุณบิดามารดาและครูบาอาจารย์

๑๑) เมื่อพบซากศพห้ามทัก แล้วให้อาบน้ำล้างหน้า

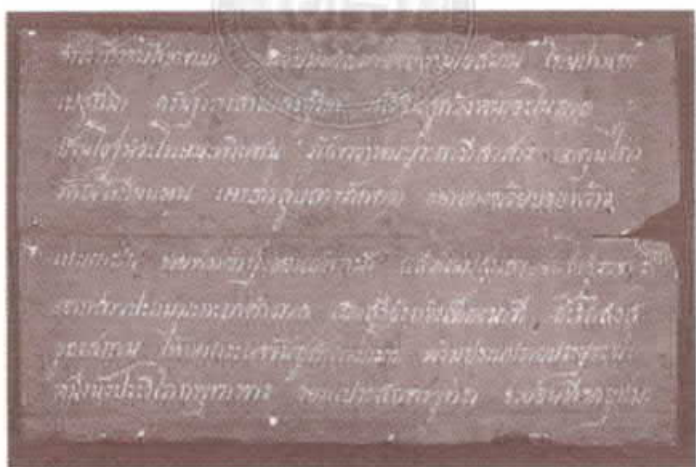
๑๒) ห้ามนอนทับเครื่องรางของขลังต่างๆ และก่อนนอนให้
ถอดเครื่องรางของขลังออก

๑๓) ห้ามเดินข้ามหรือเฉียดกรายเข้าใกล้อาวุธ

๑๔) ห้ามทักเสียงดังใดๆ ที่เกิดขึ้น เพราะอาจถูกคุณไสยได้

เนื้อความตอนหนึ่งในสวัสดิกษาคำฉันท์แกงสมุดไทย

เนื้อความตอนหนึ่งในสมุดไทย เรื่อง สวัสดิกษาคำความเก่า

คำสอนในสวัสดิรักษาลดับคำฉันท์ที่ไม่ปรากฏในสวัสดิรักษาคำกลอนฉบับสุนทรภู่ มีเพียง ๒ ประการคือ

๑) ห้ามนำชายพกหรือชายฉันทมาเช็ดหน้า และห้ามนำผ้าที่นุ่งแล้วมาทำเสื่อหรือใช้โปกศรัชะ เพราะจะทำให้เสื่อมอำนาจ

๒) เมื่อหัวหน้าครอบครวไปรบ ห้ามคนในบ้านทะเลาะตีต่อกัน หรือโกรธกัน ห้ามทำลายข้าวของ ห้ามโห่ร้องเป่าปี่ตึกลองหรือร้องเพลงอย่างมีความสุข และเมื่ออยู่ในสนามรบให้ตั้งจิตอธิษฐานว่า การมารบนั้นมาทำตามหน้าที่ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงใช้ ไม่มุ่งทำลายชีวิตผู้ใด และขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายช่วยคุ้มครองตน

สาระคำสอนหลักในสวัสดิรักษา

ในสวัสดิรักษาทั้งสองฉบับมีสาระคำสอนที่สำคัญคือ มุ่งให้ปฏิบัติตามคำสอน ซึ่งมีทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติ และให้แต่ละคนใช้ชีวิตอย่างมีสติในแต่ละวัน นับตั้งแต่ตื่นนอนในตอนเช้า การประกอบกิจต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ไปจนกระทั่งถึงเวลาเข้านอนก่อนจะหลับ คำสอนทุกบททุกตอนมุ่งให้ดำเนินชีวิตด้วยความระมัดระวัง ให้อยู่อย่างสะอาดและสงบทั้งกายและใจ คำสอนมีทั้งเรื่องของการระวังสุขภาพกายและสุขภาพจิต เช่น เมื่อตื่นนอนตอนเช้าแล้วให้ล้างหน้าให้สะอาด ห้ามโกรธผู้ใด ซึ่งเป็นคำสอนที่มีประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะผู้ไม่โกรธย่อมมีปัญญาความคิดแจ่มใส พร้อมทั้งจะทำกิจการงานต่างๆ การสอนให้คำนึงถึงส่วนรวม เช่น เมื่อจะอาบน้ำในแม่น้ำลำคลองก็มีคำสอนให้หันหน้าตามน้ำเพื่อป้องกัน

ไม่ให้สิ่งต่างๆ ในน้ำลอยมาปะทะร่างกาย และห้ามถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงในน้ำ เป็นต้น นับเป็นคำสอนที่ช่วยป้องกันมลพิษให้แก่ธรรมชาติได้อย่างดียิ่ง

ในเรื่องเพศสัมพันธ์ ก็มีข้อห้ามไว้หลายประการ เช่น ห้ามมีเพศสัมพันธ์ในวันเกิด วันสำคัญทางศาสนา ห้ามร่วมเพศกับหญิงที่มีประจำเดือน เพราะอาจทำให้ตายหรือตาบอดได้ และแม้ไม่เป็นอะไรก็จะทำให้เสื่อมชาติ ใน *สวัสดิกษาคำฉันท์* มีข้อห้ามร่วมเพศกับหญิงอ่อนแอ และหญิงชรา เพราะจะทำให้ผู้ชายเกิดโรคและแก่ชราทันที ข้อห้ามเหล่านี้บ่งชี้ว่าสวัสดิกษาคือคำสอนที่มุ่งสอนผู้ชายโดยเฉพาะ ข้อห้ามในเรื่องเพศสัมพันธ์ซึ่งผลของการกระทำไว้ค่อนข้างรุนแรง อย่างไรก็ตามข้อห้ามดังกล่าวก็นับว่าเกิดประโยชน์แก่ฝ่ายหญิงโดยปริยาย เนื่องจากมีรายงานทางการแพทย์แผนปัจจุบันว่า การมีเพศสัมพันธ์ในขณะที่หญิงมีประจำเดือนนั้นเป็นอันตรายเนื่องจากเป็นช่วงที่ร่างกายรับเชื้อได้ง่าย และหญิงที่ร่างกายอ่อนแอหรือหญิงชรา ก็ควรได้รับการยกเว้น เมื่อมีข้อห้ามที่ซึ่งผลเสียไว้อย่างรุนแรงก็ทำให้หญิงกลุ่มนี้ปลอดภัยจากการถูกคุกคามทางเพศได้มาก

ความเชื่อต่างๆ ในเรื่องสวัสดิกษานั้นปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน บางข้อก็ยังคงทันสมัยอยู่ บางข้ออาจเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและกาลเวลาที่เปลี่ยนไป นันทา ชุนภักดิ์ ได้ศึกษาเปรียบเทียบการปฏิบัติตนตามความเชื่อในสวัสดิกษาของคนไทยที่มีเพศ อายุ สถานภาพ สมรสและอาชีพต่างกัน จากกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม จำนวน ๑,๐๘๗ คนนั้น กลุ่มตัวอย่างร้อยละ ๖๖.๗๙ มีความคิดว่า ความเชื่อ

บางอย่างควรแก้ไข ร้อยละ ๒๒.๒๖ เห็นว่า ความเชื่อเหล่านี้ยังใช้ได้
น่าปฏิบัติตาม และอีกร้อยละ ๑๐.๙๕ เห็นว่า ความเชื่อเหล่านี้ใช้ไม่ได้
แล้วในปัจจุบัน และพบว่าชายและหญิงไทยปฏิบัติตนตามความเชื่อใน
สวัสดิรักษาไม่ต่างกัน ผู้มีอายุสูงมีความเชื่อในสวัสดิรักษามากกว่าผู้ที่
มีอายุน้อย ด้านสถานภาพสมรส ผู้ที่เป็นหม้ายปฏิบัติตนตามความเชื่อ
มากกว่าผู้ที่มีสถานภาพแต่งงาน และผู้ที่มีสถานภาพแต่งงานปฏิบัติตน
ตามความเชื่อในสวัสดิรักษามากกว่าผู้ที่เป็นโสด ในด้านอาชีพ คนไทย
ที่มีอาชีพเกษตรกรรมปฏิบัติตนตามความเชื่อในสวัสดิรักษามากกว่า
คนไทยที่มีอาชีพรับราชการ และกลุ่มตัวอย่างที่สำรวจได้รับการถ่ายทอด
ความเชื่อจากบิดามารดา จากตำราพรหมชาติ และหนังสือสวัสดิรักษา

จากผลวิจัยดังกล่าวแสดงว่ายังมีผู้ปฏิบัติตนตามความเชื่อใน
สวัสดิรักษาอยู่ ความคิดเห็นในเชิงเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปตามสภาพและ
ภาวะแวดล้อมของสังคมที่เปลี่ยนไป การนำคำสอนที่เชื่อถือกันมาแต่สมัย
โบราณมาเผยแพร่และศึกษาก็มุ่งจะให้ผู้ที่สนใจอ่านได้เห็นภูมิปัญญาของ
ปราชญ์สมัยก่อนในการสรรค์สร้างความคิดและรวบรวมหลักการต่าง ๆ
มาสอนให้บุคคลใช้ชีวิตอย่างระมัดระวัง เพื่อสวัสดิภาพ สวัสดิมงคลของ
ตนเอง และหากอ่านให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่า คำสอนบางข้อยังใช้ได้ดีใน
ปัจจุบัน แม้บางข้อจะพ้นสมัยหรือไม่จำเป็นแล้วในสถานการณ์ปัจจุบัน
แต่ก็มีส่วนทำให้เราได้เรียนรู้ชีวิต ความเชื่อ และความเป็นอยู่ของคน
รุ่นก่อนในสังคมไทย ได้อีกทางหนึ่ง

สวัสดิรักษาคำฉันท์

ข้อตั้งทศนัยประณม
บรรมบาทมุนี
คำรพสรรเพชญศรี
นำสัตว์เข้าสู่ณฤพาน
อัญชลีภวันทนัมสการ
พระไตรปิฎกทั้งสาม
กรเข้าประณตบทประณาม
สมมุติสงฆ์สืบมา
จะกล่าวในเบญจธาตุกถา
ประกอบด้วยวิชชาการ
สำหรับผู้มีปรีชาชาญ
จะเกียดจะกันจัญไร

เหนือเศียรบังคม
ภพโลกโมลี
รสรรมโอฟาร
พระอริยสงฆ์โดยตาม
ชื่อสวัสดิรักษา
ประพฤติตามโบราณ

มุนี	ฤาษี, พระสงฆ์ ในที่นี้หมายถึง พระพุทธเจ้า
คำรพสรรเพชญ	เคารพพระพุทธเจ้า
ประณาม	น้อมไหว้
อริยสงฆ์	พระสงฆ์ที่บรรลุธรรมชั้นสูงคือ โสดาปัตติผลแล้ว
สมมุติสงฆ์	พระสงฆ์ทั่วไป
เบญจธาตุกถา	สละกตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๗ ซึ่งเรื่องเดียวกัน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๗๒ และ ๒๕๑๒ ใช้ เบญจธาตุกถา

ให้ดับทุกข์โรคโรคร้าย	อุปัทวมีใน
พิบัติสิ้นสับสนรพ	
โทษอันเกิดในปัจจุบัน	กฤตยาไภยัน-
ตรายอย่าได้แปดปน	
เป็นช่วยกางกันเกียจกล	ฝ่ายซึ่งศุภผล
มงคลอันดีมีมา	
จักให้จำเรณูทฤมา	อยู่ยิ่งสุขา
นุสุขสิ้นทินกาย	
เดโชดโปฤทธิเรืองฉาย	โอศุรยโกคาย
วิวัฒนาทุกประการ	
อุทัยตื่นจากคดียสถาน	ชำระบัวบาน
ให้บ้ายสูทิศบุรพา	
ทักษิณให้สวดคาถา	สามคราเจ็ดครา
แล้วจึงชำระพักตรกาย	

กฤตยา	เวทมนตร์, อาถรรพ์
ทฤมา	บางแห่งเขียน <i>หิมาย</i> คือ อายุยืน
ทิน	ในที่นี้จะเป็น <i>มลทิน</i> คือ ไม่สะอาด
ดโป	คือ <i>ดโป</i> หรือ <i>ดนะ</i> หมายถึง การบำเพ็ญเพียรเพื่อให้กิเลสเบาบาง
โกคาย	แผลงจาก <i>โกโคย</i> คือ ทรัพย์สมบัติ
คดียสถาน	การนอน, ที่นอน (<i>คัย</i> มาจากภาษาสันสกฤต)
บัวบาน	ใบหน้า
บุรพา	ทิศตะวันออก
ทักษิณ	ทิศใต้

แล้วห้ามความโกรธโพลพาย	พิโรธหมองหมาย
กล่าวคำยุ่งหยาบทรพล	
สวตมนต์กนตรีแผ่ผล	อันเป็นมงคล
ก่อนแล้วจึงค่อยแถลงไข	
กล่าวพจนาโดยนัย	กุศลผลไป
ตามซึ่งที่สร้างสมมา	
ถ้าถ่ายทอดจระปัสสาว์	ปัสจิมอุดรา
เบื่องทศนั้นโดยจง	
อย่าถ่มเซพะนั้นลง	เป็นอัมมงคล
จันทาลนุโทษอัปรีย	
เสร็จแล้วโสจรสรวารี	มลทินอินทรีย์
บริสุทธิ์ทั่วสกลกาย	
แม้มีกิจการมากมาย	ไปได้อาบสบาย
ชลสินธุใสสะอาด	

ทรพล	เลวทราม, มีกำลังน้อย, อ่อนแอ, ท้อแท้ ในที่นี้หมายถึงคำหยาบคาย
กนตรี	น่าจะหมายถึงสวด ๓ จบ
แผ่ผล	แผ่ส่วนกุศล
ปัสจิม	ประจิม คือ ทิศตะวันตก
อุดรา	อุดร คือ ทิศเหนือ
เซพะ	นาลาย
จันทาล	ตำรา
นุโทษ	มาจากคำ โทษานุโทษ หมายถึง มีโทษ

แต่พอลูบล้างเช็ดเชย	พักตรากรเกย
ชำระทั้งกายบหมาลัย	
หนึ่งกล่าวมาแต่โบราณ	จะไปราชการ
ซึ่งกิจกังวลอันมี	
สระสงเสร็จกายินทรีย์	เนื่องนิตยลาลี
แล้วค่อยดำเนียรคลาตคลา	
อุทัยศรีสติดพัทตรา	ทิวากายา
ราตรีอยู่เบื้องบาทมูล	
สามประการชำระอากุล	ผ่องแผ้วเพิ่มพูน
ประดุจอุบลเบิกบาน	
เมื่อจกัศยยาทุกวาร	ชำระบาทมาลัย
แล้วค่อยดำริตริตรา	
วาโยนาสิกชัยขวา	ฝ่ายจันทกาลา
ท่านให้เอาไว้เบื้องบน	

บทมาลัย	เท้า (ใช้กับเชื้อสายกษัตริย์หรือผู้มีบุญ)
ศรี	สิริ หมายถึง สิริมงคล, ความรุ่งเรือง, ความดีงาม, ความเจริญ อุทัยศรีสติดพัทตรา ทิวากายา ราตรีอยู่เบื้องบาทมูล หมายถึง ยามเช้าสิริอยู่ที่หน้า (บางตำราว่าอยู่ที่ อก) ยามเที่ยงสิริอยู่ที่ร่างกาย ยามค่ำสิริอยู่ที่เท้า
อากุล	คั่งค้าง ในที่นี้หมายถึงความสกปรกที่คั่งค้างอยู่
ชำระบาทมาลัย	ล้างเท้า
วาโย	ลม; วาโยนาสิกชัยขวา คือ การสูดลมหายใจเข้าออกทางรูจมูกทั้งสองข้าง

ออกขวาสूरियสกนธ์	พลิกซ้ายลงยล
อย่าทับมิตินิทร	
เมื่อจะสระเกล้าเกล้า	กุมโมโสรา
เว้นทักทินยมชั้น	
จักเรียนวิชาทุกพรรณ	ครุวารโดยอัน
ประสิทธิฤทธิ์เดโช	
พุโรศศิสกุโร	ตัดเจียนนโซ
ทั้งยี่สิบนิ้วสังขยา	
อย่าเอาชายพกชายผ้า	นุ่งเช็ดพักตรา
จะอับจะเศร้าศรีหมอง	

กุมโม	วันอังคาร (มาจากคำ กุม หมายถึง ดาวอังคาร)
โสรา	วันเสาร์ (น่าจะแผลงมาจากคำ เสาร์)
ทักทิน	วันซั้วราย (อ่าน ทัก-กะ-ทิน)
ยมชั้น	น่าจะมาจากคำยมชั้น ซึ่ง เป็นชื่อยาม (เวลา) ที่เป็นอัปมงคล
พรรณ	ชนิด
ครุวาร	วันครู คือ วันพฤหัสบดี
พุโร	วันพุธ
ศศี	วันจันทร์ (ตัดจากคำ ศศีธ คือ พระจันทร์)
ศกุโร	วันศุกร์
นโซ	เล็บ (มาจากคำ นช)
	พุโรศศิสกุโร ตัดเจียนนโซ หมายความว่า วันพุธ วันจันทร์ และวันศุกร์ ควรจะตัดเล็บ

อย่าเอาบวยพรวด์ักกรอง	ล้างหน้าเนืองนอง
อาจารย์บัญญัติตามบรรพ์	
อย่าฆ่าสิ่งหัตถ์มีพรรณ	ต้องวิจรรากัน
ชันหาบังเกิดอาตมา	
จักให้บังเกิดโรคา	พยาธินานา
จะเปื้อนไฟให้สิ้นสุดปราน	
หนึ่งกล่าวห้ามไว้โดยการ	ตามนัยโบราณ
อย่าอนเื่องช้ายสตรี	
ห้ามแขนทั้งสองหนุนคี่	ระหะให้กคินี้
อย่าให้ข้ามบาทบาทา	
เวลาร่วมรสเสนหา	เสร็จกิจแล้วมา
อุทกามาสรลงลักตร	

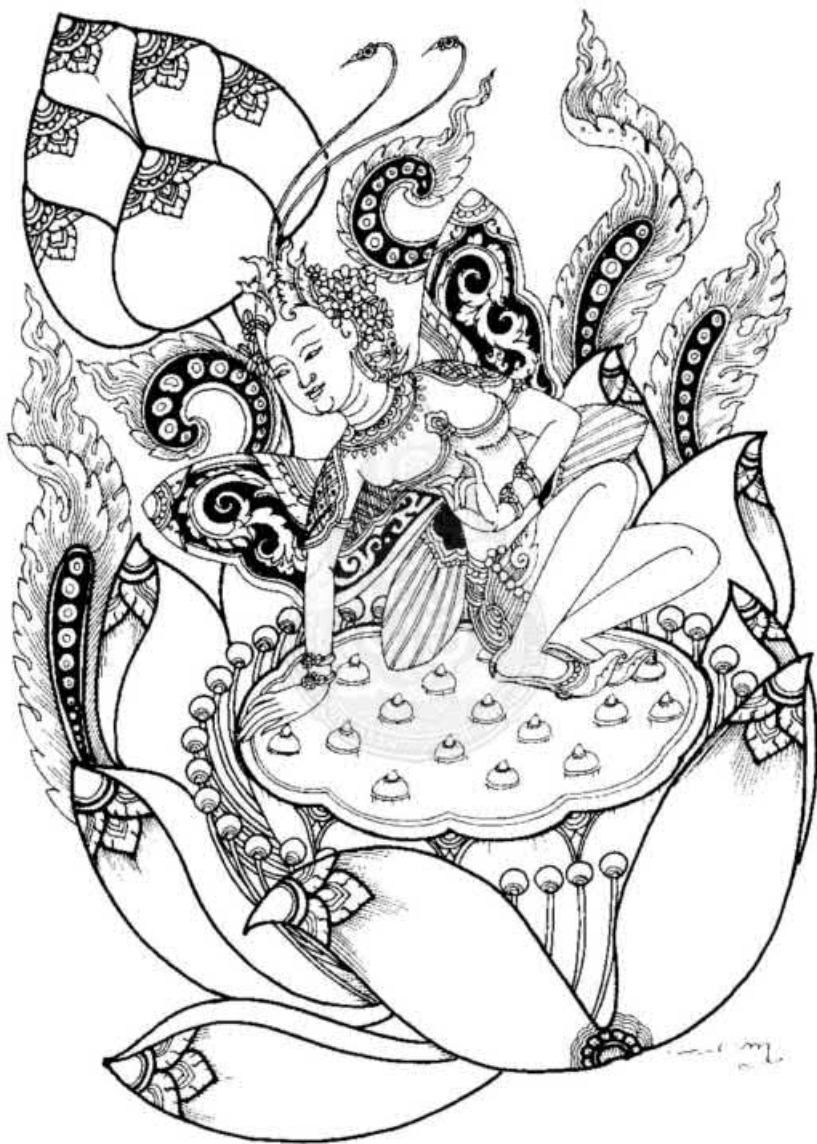

กระบวย

บวยพรว	กระบวยซึ่งทำจากกะลามะพรว มักใช้ตักน้ำ มีด้ามสำหรับจับ
วิจรร	คำนี้อาจแผลงจากคำ วิสนะ แปลว่า ฝน หรือ ปี
	อย่าฆ่าสิ่งหัตถ์มีพรรณ ต้องวิจรรากัน ชันหาบังเกิดอาตมา คือ อย่า
	ฆ่าสัตว์ที่พ้องกับปีเกิดของตน เช่น เกิดปีจอก็อย่าฆ่าวัว
อุทกา	บางแห่งเขียน อุทก น่าจะมาจากคำ อุทก คือ น้ำ

นัยหนึ่งอาจารย์แจ้งประจักษ์	ให้สรงอุทก
มลทินจงสิ้นกายา	
ถ้าจักอาบอุทกา	ไหลหลังถึงมา
แต่ห้วยและหนองคลองบึง	
อย่าบ้ายพัคตรไปบ่อหึ่ง	เหนือน้ำรำพึง
จงค่อยดำริตริตรา	
อย่าถ่ายอุจจารปัสสาว์	เมื่อลงในชล
กระแสนเชี่ยวในชล	
อย่าเสพสตรีทรพล	แก่ชราพิกล
พยาธิเรพลันชรา	
สตรีถึงคัดสวะสา	ฤดูมีมา
อย่าได้ส้องเสพกามกล	
จะเศร้าเสียศรีทรพล	พฤตภาพเร่งรน
ทั้งพยาธิโรคพลันชรา	
จักเสียสิทธิเดชา	เสียสวัสดิสุชา
กำลังจะพลันเหือดหาย	

หึ่ง	นาน
พิกล	ผิดปรกติ, อ่อนแอ
สวะสา	น่าจะมาจากคำ สวสม หมายถึง อยู่ในสภาวะหรือสภาพนั้น ๆ (สว คือ สภาพ, สม คือ เหมาะ)

อย่าได้สมรสลักลาย	วันจาตุทสย
วันบัณรสี้อฐมี	จันทรคราสสุริย์
ห้ามวันสงกรานต์ดี	วันเกิดอาตมา
ดีเป็นอุปราคา	เป็นกาเลไท
ห้ามวันแรกเข้าพรรษา	นุ่งแล้วเป็นที่
บัญญัติจงได้ตามนัย	ห้ามไว้ฟังกลัว
ศุลปักษ์วันทวาทไส	บ้ายสู่บุรพา
บังคับต้องหญิงมิต	เกิดลาภวยริน
หนึ่งผ้าแพรพรรณอันมี	
อย่าตัดเป็นเสื้อสวมตัว	
อย่าทำผ้าโพกพันหัว	
จะเสียสิทธิฤทธิเดชา	
จะเสพออาหารพักตรา	
อายุขมยิตยีนยีน	
บ้ายหน้าสู่ทิศทักษิณ	
จะมั่งมีทรัพย์คณา	

วันจาตุทสย	วัน ๑๔ ค่ำ
วันบัณรสี้อฐมี	วัน ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำ
อาตมา	ในที่นี้หมายถึง ตนเอง
ศุลปักษ์	วันข้างขึ้น
ทวาทไส	คือ วันทวาทศ หรือวัน ๑๒ ค่ำ
กาเลไท	วันต้องห้าม
อายุขม	อายุ

ปัจฉิมจักถอยยศฐา	อุตรบำยามา
จะถอยอายุหนึ่งนาม	
จะไปการณรงค์สงคราม	ลูกเมียให้ห้าม
และคนซึ่งอยู่บนเรือน	
อย่าตีต่อกันพินเพื่อน	อุตุลุดเลื่อนเปื้อน
เป็นวิปริตผิดผัน	
ห้ามความโกรธาหุนหัน	ทะเลาะเกาะแคะกัน
พิโรธร้องทำทาย	
ดิรันแตกข้าสละสลาย	โรหิตพुरुพราย
ตกติดบนบ้านชานเรือน	
อย่าตีหม้อเข้าแกงเลือน	เล้งน้ำชำเชือน
จอกขันถ้วยโถโอจาน	
โห่ร้องเป่ากลองเพลงการ	ขับรำสำราญ
กลางบ้านบนเรือนชานหอ	
บรรพหัตถ์มัยย์สัถ์แต่พอ	ห้ามแทนกำร่อ
กำราบอย่าให้อื้ออึง	

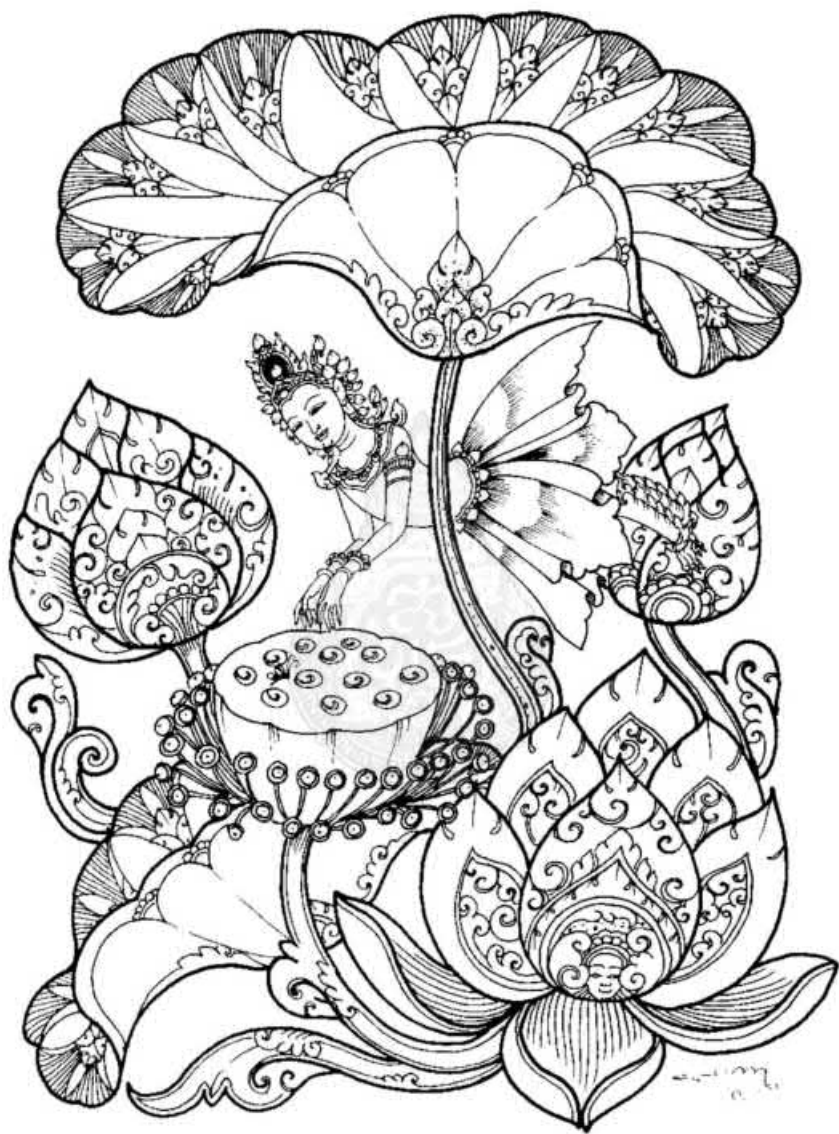
ปัจฉิม	คือ ปัจฉิม หมายถึงทิศตะวันตก
อุตรบำยามา	ถ้าหันมาทางทิศอุตร คือ ทิศเหนือ
โรหิต	คือ โลหิต เลือด
เล้ง	ตุ้ม ในที่นี้หมายถึง ตุ้มใส่น้ำ
ชาน	พื้นเรือนโล่งนอกชายคา อยู่ต่ำกว่าพื้นตัวเรือนและพื้นกระเบื้อง
บรรพหัตถ์	ประหัต

เมื่อไปสู่สมรภูมิพึง	รำลึกตรึกถึง
คุณพระธรณีมารดา	
จงใส่เนื้อเกล้าเกล้า	แล้วตั้งสัตยา-
ธิฐานอันมีตามนัย	
ว่าข้าพเจ้าจักไป	สงครามซึ่งชัย
มิได้มุ่งร้ายหมายมือ	
ให้ชีวิตท่านบรรลือ	ราชการรณฤา
ประพุดิตตามแผ่นดิน	
เป็นข้านรนาถราชินทร์	โองการโดยถวิล
ตรัสให้ให้ดูข้ามา	
ขอพระธรณีรักษา	ปกป้องอาตมา
อย่าให้ปราไชยัง	
เดชะพระพุทธรัตนัง	ประเสริฐสุดตมั่ง
โปรดสัตว์ทั่วทั้งโลกา	
เดชะพระธรรมรัตนา	เป็นแก้วชวรา
เป็นสรณังนาโ	

บรรลือ	สันนิษฐานว่าเป็นคำเดียวกับ บรรลัย คือ ฉิบหาย, วอดวาย, ย่อยยับ, ตาย (เสียง ใ- บางถิ่นออกเสียงเป็น ื เช่น ให้ เป็น หื้อ)
ปราไชยัง	คือ ปราชัย หมายถึง พ่ายแพ้
สรณังนาโ	เป็นที่พึ่ง

เดชะพระอริยสังโฆ	อุตตมโลโก
ประเสริฐแก้วสามประการ	
เดชะพระทศปารมีทาน	ศีลบารมีนาน
เนกขัมมบารมิตา	
เดชะพระบารมีปัญญา	วิริยอุตสาห์
อดออมอันชื้อขันตี	
เดชะคำสั่งจบาร์มี	อธิษฐานไมตรี
เมตตาเอ็นดูสิงห์สัตว์	
เดชะอุเบกขามัธยัสถ์	บารมีสิบทิศ
อันเข้าได้สร้างสมมา	
เดชะพระคุณราชา	บิตุเรศมารดา
อีกคุณพระครูอาจารย์	
เดชะพฤกษเทพในสถาน	อากาศเห็จทะยาน
อัญเชิญมาช่วยคัมเกรง	
พุโรเสาโรครื่นเครง	เทเวศบรรเลง
สถิตอนันตจักรวาล	

อุตตมโลโก	สูงสุดในโลก
ทศปารมี	บารมี ๑๐ ประการคือ ทาน, ศีล, เนกขัมมะ, ปัญญา, วิริยะ, ขันติ, สัจจะ, อธิษฐาน, เมตตา, อุเบกขา
สิบทิศ	สิบถ้วน, ครบสิบ
เห็จ	เหิร, บิน, ไปในอากาศ

แสนโกฏิจักรพาลพิศาล	จัดโลกบาล
พรหมวิษณุฤทธา	
เทวบริรักษ์พระศาสนา	ห้าพันพระวัสสา
เชิญช่วยคำช้อนอันตราย	
สารพัดรสบุปัทพททั้งหลาย	จงให้ดับหาย
พินาศสิ้นสัพพัง	
ขอทฤษฎาขุมมั่ง	สถิตถั่ง
โกศธนาไอศุรย์	
ศรีสวัสดิ์พิพัฒสมบุรณ์	สมภารเพิ่มพูน
ให้จงสัมฤทธิ์ปรารธนา	
ข้าผู้แสดงอรรธนา	สวัสดิรักษา
จำลองอันมีตามนัย	
เพื่อจักเป็นอุปนิสัย	เพทางคศาสตร์ไซ
ไตรโลกยถ้วนนรชน	

จักรพาล
จัดโลกบาล
ขอทฤษฎาขุมมั่ง
สมภารเพิ่มพูน
เพทางคศาสตร์

จักรวาล
เทวดาผู้รักษาโลกในทิศทั้ง ๔
ขอให้อายุยืน
เพิ่มพูนบุญญาภิสมภาร หรือบุญที่สะสมไว้
หรือเพทางคศาสตร์ หมายถึง วิชาประกอบการศึกษาพระเวทมี
๖ อย่าง ได้แก่ วิธีออกเสียงคำในพระเวทให้ถูกต้อง, ไวยากรณ์,
ฉันท, ดาราศาสตร์, นิรุกติ คือ กำเนิดของคำ และกัลปะ คือ
วิธีการจัดทำพิธี

ครั้นเสร็จกิจฐานอำพน	รสอัมฤตดล
ศีโรตโมโกยา	
อิจฉิตให้สัมฤทธิ์ปรารถนา	แห่งข้าประณิธาน
สารพัตรประเสริฐสิทธิ์	
ข้าขอภัยบาลี	ข้าเจลาเขลามิ
บทบาทพลึงพลาดขาดเหลือ	
ครุฑหุ้ดแข็งแผ่เงา	ช่วยซ่อมแซมเจือ
อย่าได้เยาะเย้ยแถมยวน	
ข้าพึงสอนท่าเร่วรณ	เรื่องราวเขียนควร
คัดแปลงไว้สุดศาสนา	

อำพน	งดงาม
ศีโรตโมโกยา	โน้มศีรษะลงเคารพอย่างสูงสุด (มาจากคำศรั + อุตม + โภยา)
อิจฉิต	ความปรารถนา, ความต้องการ
เจลา	แผลงมาจาก เหว ในที่นี้น่าจะหมายถึง โฉดเฉา

สวัสดิรักษาคำกลอน

ถวายพระหน่อปิตริอิศรา
เป็นของคู่ผู้มีอิสริยยศ
สืบอายุสุริย์วงศ์พงศ์ประยูร
อย่าลืมหลงจงอุทิศสำหรับรักษาสิริ
แต่เจ้าตรุษสุริโยโณทัย
ผินפקตร์สู่บุรพทิศและทักษิณ
ที่นับถือคือพระไตรสรณา
แล้วเอื้อนอรรถตรัสความที่ดีก่อน
ด้วยราศีที่ชะลอนรลักษณ์
ยามกลางวันนั้นว่าพระราศี
พระอุระประสูคนธวัชมลาย

ผู้เฒ่าทำคำสวัสดิรักษา
ตามพระบาลีเฉลิมให้เพิ่มพูน
จะปรากฏเกิดลากไม่สาบสูญ
ให้เพิ่มพูนภิญโญเดโชชัย
ตามคติโบราณท่านชานไช
ตื่นนอนให้ห้ามโทโสอย่าโกรธา
เสกวารินด้วยพระธรรมคาถา
ถ้วนสามคราจึงชำระสระพระפקตร์
จะถวารพูนเกิดประเสริฐศักดิ์
อยู่พระפקตร์แต่ทิวาเวลากาล
สถิตที่วรองค์ให้สร่งสนาน
จะสำราญโรคาไม่ราศี

พระบาลี
สุริย์วงศ์

ในที่นี้หมายถึง สวัสดิรักษาดั้งเดิมซึ่งเป็นร้อยกรองภาษาบาลี
วงศ์กษัตริย์ที่เชื่อกันว่าสืบเชื้อสายมาจากสุริยเทพ คู่กับจันทรวงศ์ซึ่งเชื่อว่า
สืบเชื้อสายมาจากจันทรเทพ

สิริ

มิ่งขวัญ, มงคล

พระไตรสรณา
ราศี

พระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่ง คือ พระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์
ความสง่า, ลักษณะดีงาม, มงคล

ครั้นพลบค่ำคล้าฟ้าสุธาวาส
 จรงดน้ำชำระซึ่งราศี
 เสวยนั้นผันพระพักตร์ไปบูรพทิศ
 แม้นผินพักตร์ทักษิณถิ่นมณฑล
 ทิศประจิมอ้อมเอนเกษมสุข
 แต่ทิศเหนือเหลือร้ายวายชีวา
 อนึ่งนั่งบังคนอ้ายลงต่ำ
 ผินพักตร์สู่อุดรประจิมดี
 แล้วสร่งน้ำชำระพระนลาฏ
 จะไปไหนให้อาบชลสุคนธ์ธาร
 อนึ่งพระองค์ทรงเจริญเพลินถนอม
 ภิรมย์รสอดสำสร่งพระคงคา

ฝ่ายเบื้องบาทซ้ายขวาเป็นราศี
 ห้ามสตรีย่ำให้พาดบาทยุคล
 เจริญฤทธิ์ชั้นชาสถาผล
 ไม่ขาดคนรักใคร่เวียนไปมา
 บรรเทาทุกข์ปรากฏด้วยยศฐานัน
 ทั้งชั้นชาทรุดน้อยถอยทุกปี
 อย่าบ้วนน้ำลายพาเสียราศี
 ไม่ต้องผิคุณไสยพันภัยพาล
 จึงผุดผาดผิวพรรณในสัณฐาน
 เป็นชัยชาญลูบไล้ละลายทา
 อย่าให้หม่อมห้ามหลับทับหัตถา
 เจริญราศีสวัสดิ์จัดภัย

บาทยุคล	เท้าทั้ง ๒ เท้า (ยุคล คือ คู่)
บังคน	อุจจาระ หรือ ปัสสาวะ (เป็นคำราชาศัพท์) พระบังคนหนัก คือ อุจจาระ ; พระบังคนเบา คือ ปัสสาวะ
พระนลาฏ	หน้าผาก (เป็นคำราชาศัพท์)
จะไปไหนให้อาบ ชลสุคนธ์ธาร	ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ พิมพ์ต่างออกไปคือ เสด็จไหนให้สร่งชลธาร
เป็นชัยชาญลูบไล้ ละลายทา	ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ว่า เป็นฤกษ์พารลูบไล้แล้วไคลคลา
หม่อมห้าม	ภรรยาคนหนึ่งของเจ้านาย

อนึ่งวันชำระสระพระเกล้า
ตัดเล็บวันพุธจันทร์กันจัญไร
อนึ่งภูษาผ้าทรงณรงครับ
วันอาทิตย์สิทธิโชคโฉลกดี
เครื่องวันจันทร์นั้นควรสีนวลขาว
อังการม่วงช่วงงามสีครามปน
เครื่องวันพุธสุดดีด้วยสีแสด
วันพฤหัสบดีเครื่องเขียวเหลืองดี
วันเสาร์ทรงดำจึงล้ำเลิศ
อนึ่งพาชีขับประดับงาม
อนึ่งว่าถ้าจะลงสรงสนาน
พระพักตร์นั้นผ่นล่องตามคลองไป
อย่าผินหน้าฝ่าผืนขึ้นเหนือหน้า
เมื่อสรงน้ำสำเร็จเสร็จธุระ

อังการเสาร์สิ้นวิบัติปิดโถม
เรียนสิ่งใดวันพฤหัสบดี
ให้มีครบเครื่องเสร็จทั้งเจ็ดสี
เอาเครื่องสีแดงทรงเป็นมงคล
จะยืนยาวชันษาสถาผล
เป็นมงคลขัดดียวไม่ราตรี
กับเหลืองแปดปนประดับสลับสี
วันศุกร์สีเมฆหมอกออกสงคราม
แสนประเสริฐเสียนศึกจะนึกขาม
ให้ต้องตามสีสนจึ่งกันภัย
ทุกห้วยธารเถื่อนถ้ำและน้ำไหล
ห้ามมิให้ถ่ายอุจจารปัสสาวะ
จะต้องรำเพราพัดขัดมาปะ
ค่านับพระคงคาเป็นอาจิณ

ปิดโถม	ผ้าบาง ๆ ที่เกิดขึ้น, มลทิน, คล้ามัว
โฉลก	โชค, โอกาส
เครื่อง	เป็นคำตัดจาก เครื่องทรง (ราชาศัพท์) หมายถึง เครื่องแต่งกายที่สวมใส่
เหลืองแปดปน	มีสีอื่นเหลืองปนอยู่ เหลือง คือ สีเลื่อมพรายเวลาถูกแสงกระทบ
รำเพราพัด	ปัจจุบันใช้ สมเพลมพัด หมายถึง อาการเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ คนโบราณเข้าใจว่าถูกคุณไสยหรือถูกกระทำทางไสยศาสตร์

อนึ่งวิชาอาคมถมนำ
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิรณพันไพริน
 อนึ่งสุนัขมักเฝ้าแต่เท่าหอน
 เสี่ยงาราศีมักมีภัย
 อนึ่งเซพะอย่าถ่มเมื่อสมพัต
 อนึ่งพบปะพระสงฆ์ทรงศีลา
 อนึ่งอย่าด่าว่าแดดและลมฝน
 เมื่อเข้าตรูสุริยจะลงลับ
 อนึ่งเล่าเข้าที่ศรีไสยาสน์
 เป็นนิรันดร์สรรเสริญเจริญพร
 อนึ่งผ้าทรงงนุ่งเหน็บข้างขวา
 อนึ่งจะไปใต้ช่องคลองสะพาน
 หังไม้ลำค้าเรือนและเชือกคอก
 ถึงฤทธิเดชเวทมนตร์ดลจะดี

เวลาค้าควรคิดเป็นนิจศีล
 ให้เพิ่มภิญโญศปรากฎไป
 อย่าชู้ก่อนด่าว่าอชฌาสัย
 คนมิได้ยำเยงเกรงวาจา
 ไปถูกสัตว์เสื่อมมนตร์ดลคาถา
 ไม่วันทาถอยถดทั้งยศับ
 อย่างกังวลเร่งวันให้พลันดับ
 จงค่านับสุริยันพระจันทร์
 อย่าประมาทหมั่นค่านับลงกับหมอน
 คุณบิดรมารดาคุณอาจารย์
 กันเขี้ยววาจะเข้เดรัจฉาน
 อย่าลอดร้านฟักแฟงแรงราศี
 ใครลอดออกอัปลักษณ์เสียศักดิ์ศรี
 ตัวอัปรีย์แปรกลับให้อัปรา

ถมนำ	ลงอาคมหรือลงยันต์ตามตัว, คาถาที่ลงไว้ตามตัว
เซพะ	น้ำลาย
ยศับ	ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ <i>ยศทธิภ</i>
จะไป	ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ <i>อย่าไป</i>
ร้านฟักแฟง	ร้าน หมายถึง สิ่งที่เกิดจากการปักเสาแล้วใช้ไม้พาดข้างบนให้ ต้นไม้เลื้อย ร้านฟักแฟงจึงหมายถึงสิ่งดังกล่าวที่ทำให้ต้นฟักหรือแฟงเลื้อย แฟง ไม้ผลคล้ายฟักแต่ผลมีขนาดเล็กกว่า
เขื่อน	กำแพงหรือ...

อนึ่งไปไหนได้พบอสมชาก
ให้สร้งน้ำชำระพระพักตรา

อนึ่งเครื่องผูกลูกสะกดตระกูลคาค
เครื่องอาวุธสุดห้ามอย่าข้ามกราย

อนึ่งวันจันทร์คราสตรุษสารทสุรย์
ทั้งวันเกิดเร็ดร้างให้ห่างไกล
แม่นสตรีมีระดูอย่าอยู่ด้วย
มักเกิดมีฝีฟองเป็นหนองพุ

อนึ่งวันกำเนิดเกิดสวัสด์
อายุน้อยลอยเลื่อนทุกเดือนปี
อนึ่งบรรทมถ้ามคล่องทั้งสองฝ่าย
ข้างขวาคล่องต้องกลับทับซ้ายมา
อนึ่งว่าถ้าจะจรและนอนนึ่ง
คือคุณผีปีศาจอุบาทว์ภัย

อย่าออกปากทักทายร้ายนักหนา
ตามตำราแก้กันอันตราย

เข้าไสยาสน์ยามหลับกลับฉลาย
อย่านอนซ้ายสตรีมักมีภัย

วันเพ็ญบุรณพรรษาอัชฌาสัย
ห้ามมิให้เสน่หาถอยอายุ
ถ้ามีม้วยก็มักเสียจักขุ

ควรบำรุงบำรุงองค์ให้จงดี
อย่าฆ่าสัตว์เสียสง่าทั้งราศี
แล้วมักมีทุกข์โศกโรคโรคา

พระบาทซ้ายอย่าทับพระบาทขวา
เป็นมหามงคลเลิศประเสริฐนัก
สำเนียงดังโพงเผาะเกาะกุกกัก
ใครทลายหักถูกฤทธิวิทยา

อสมชาก

ชากศพ (อสม คือ ไม่งาม, ไม่สวย)

ลูกสะกด

เครื่องรางชนิดหนึ่งมีลักษณะเป็นลูกประคำที่มักใช้เป็นลูกคั่น
เครื่องรางของขลัง

ตระกูล

เครื่องรางอย่างหนึ่ง มักทำด้วยโลหะหรือใบลาน โดยปกติลง
คาถาอาคมแล้วม้วนเป็นรูปกลมยาวและกลวง

ฉลาย

สลาย, แดก, ฟัง, ทะลาย, ละลาย

เสน่หา

รักใคร่ ในบริบทนี้หมายถึงการมีเพศสัมพันธ์

บำรุง

ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ ทำนุ

ลมคล่องทั้งสองฝ่าย

ลมหายใจผ่านจมูกคล่องทั้ง ๒ ข้าง ถือว่าเป็นสิ่งดี

ขอพระองค์จงจำไว้สำเหนียก
สำหรับองค์พงศ์กษัตริย์ชาติตียา
บทบูรณท่านทำเป็นคำฉันท์
จึงกล่าวกลับขับช้อนเป็นกลอนไป
สนองคุณมุสิกาสวามิภักดิ์
แม่นยำพิชิตเปลี่ยนเรื่องเบื่องบูรณ

ดังนั้นเรียกเรื่องสวัสดิรักษา
ให้ผ่องผาสูกสวัสดิ์ขจัดภัย
แต่คนนั้นยังไม่แจ้งแถลงไข
หวังจะให้เงินจำได้ชำนาญ
ให้สูงศักดิ์สืบสมบัติพัสถาน
ขอประทานชานูโทษได้โปรดเออ

สำเหนียก	ฟัง, คอยเอาใจใส่, กำหนดจดจำ
บูรณ	ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ โบราณ
ยังไม่แจ้ง	ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ มีใครแจ้ง
ไป	ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ ไว้
มุสิกาสวามิภักดิ์	ไกล่เกลี่ย (พจนานุกรมฉบับ ร.ศ. ๑๒๐) ในที่นี้จะหมายถึงรับใช้ไกล่เกลี่ย
ชานูโทษ	ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ อภัยโทษ

เพลงยาวถวายโอวาท

ความนำ

เพลงยาวถวายโอวาท เป็นบทประพันธ์ของสุนทรภู่ ซึ่งแต่งถวายศิษย์ผู้สูงศักดิ์สองพระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์^๑ และพระอนุชา^๒ ทั้งสองพระองค์เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ช่วงเวลาที่สุนทรภู่ประพันธ์เรื่องนี้ น่าจะอยู่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๓^๓ ตามข้อสันนิษฐานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะนั้นสุนทรภู่เป็นพระภิกษุอยู่ที่วัดราชบูรณะ และต้องอธิกรณ์จึงต้องออกจากวัด และสุนทรภู่จะเดินทางไปจากกรุงเทพในตอนออกพรรษาจึงทำหนังสือทูลลาศิษย์ทั้งสองพระองค์ หนังสือทูลลานั้นคือ เพลงยาวถวายโอวาท

^๑ คือ เจ้าฟ้ากลาง ประสูติ ณ วันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๖๒ สิ้นพระชนม์ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีจอ พ.ศ. ๒๔๒๔

^๒ คือ เจ้าฟ้าปิ๋ว ประสูติ ณ วันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๖๕ สิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓

^๓ กรมศิลปากร สุภาพิตสอนสตรี สวัสดิรักษาคำกลอนและเพลงยาวถวายโอวาทของสุนทรภู่, ๒๕๑๒, หน้าคำนำ.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์

เพลงยาวถวายโอวาทเป็นงานประพันธ์ขนาดสั้น มีความยาวเป็นคำกลอนเพียง ๗๖ บท แต่สุนทรภู่ก็ได้แสดงถึงอัจฉริยภาพของกวีที่สามารถสรุปลำนำจำนวนจำกัดมาประพันธ์บทกลอนสั้นๆ ที่ไพเราะทั้งรสคำและรสความ ถ่ายทอดให้ผู้รับสารได้เข้าใจโลก เข้าใจมนุษย์ หยั่งรู้ถึงความเป็นจริงของชีวิต ดังเช่น

อันข้าไทได้ฟังเขาจึงรัก	มันถอยคักดีสิ้นอำนาจวาสนา
เขาหน่ายหนีมิได้อยู่คู่ชีวิต	แต่วิชาช่วยกายจนวายปราณ

ข้อความสั้นๆ เพียงสองคำกลอนนี้ชี้ให้เห็นธรรมดา และธรรมชาติของมนุษย์ทั่วไป คนจำพวกที่หมายพัวผู้อื่นนั้นเขาย่อมแสวงหาผู้มีอำนาจวาสนาไว้พึ่งพิง ถ้าผู้ที่เขาหวังพึ่งหมดอำนาจเมื่อใด เขาก็ย่อมหาผู้มีอำนาจคนใหม่ สุนทรภู่ชี้ให้เห็นสัจธรรมความไม่จริงของชีวิตว่า ถึงจะเกิดมาเป็นเจ้านาย เป็นพระราชวงศ์ระดับสูงก็อาจ “ถอยคักดีสิ้นอำนาจวาสนา” ได้ มีก็แต่วิชาความรู้เท่านั้นที่จะติดตัวไปชั่วชีวิต

เพลงยาวถวายโอวาทนี้เป็นบทประพันธ์ที่ชี้ชัดว่า สุนทรภู่เป็น “ครู” อย่างแท้จริง คือ สอนศิษย์ทั้งด้านวิชาความรู้ และสอนให้รู้จักคิด ไม่ว่าศิษย์นั้นจะอยู่ในฐานะใด ครูก็ต้องทำหน้าที่ของครูให้ครบถ้วน ดังนั้นแม้ว่าศิษย์ทั้งสองพระองค์จะทรงฐานันดรศักดิ์เป็นถึงเจ้าฟ้า สุนทรภู่ก็มีได้มุ่งแต่สรรเสริญในวาสนาบารมี แต่ได้ทูลถวายเป็นความรู้ความคิดในการดำรงชีวิตให้ทรงรู้จักโลก รู้จักเพื่อนมนุษย์และวิธีที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข ทั้งให้ประสบความสำเร็จตามปรารถนาอีกด้วย

สภามิตสอนสตร์

สวสตร์ภษาคักกลอน

แกง

เพลงยาวถวายไยวาท

ขล

สนทรภ

พิมพ์บนอนสวปในงนพรราชทานเพลงศภ

รณลำนวตยตร์ ขนยรรยภักจากร

[อง (อนนรยภัก) ยรรย]

ณ เมรุวักมภักภวศวศารณ

วักเก ๑๗ เมษายน พทศคักรร ๒๕๑๒

สาระคำสอนในเพลงยาวถวายโอวาทนี้ สุนทรภู่เน้นให้เห็นค่าของการศึกษาหาความรู้ไว้มาก โดยเฉพาะต้องศึกษาให้รู้จริงและรู้หลายประการ ให้สมกับที่เป็นพระราชกุมารระดับเจ้าฟ้า ขณะเดียวกันก็สอนไม่ให้อวดตน ประเด็นถัดไปคือการประพฤติปฏิบัติต่อคนรอบข้าง เริ่มต้นด้วยการสอนให้พระพี่น้องทั้งสององค์ทรงรักกันให้แน่นแฟ้น ให้หยิ่งรู้ลักษณะนิสัยของมนุษย์ เรียนรู้วิถีผูกใจคนทั้งด้วยการพูดและการผูกมิตร สุนทรภู่สอนให้รู้จักอยู่รอดในสถานการณ์ที่จำเป็น ซึ่งก็อาจต้องใช้วิถีโลกอย่างที่เราได้ผลมาแล้ว ว่า “คำบุราณท่านว่าเหล็กแข็งกระด้างเอาเงินจ้างอ่อนตามความประสงค์” กล่าวได้ว่าเป็นวิธีสอนของคนที่ “รู้จักโลกมนุษย์” โดยแท้ เพราะสอนให้ศิษย์สามารถปรับตัวได้ตามสถานการณ์ แม้แต่การวางตน สุนทรภู่ก็สอนให้วางพระองค์อย่างพอเหมาะพอตัวว่า

จงโอ้อ้อมถ่อมถนอมพระยศศักดิ์
ครั้นต่ำนาก็มักจะผิดคิดรำพึง

ถ้าสูงนักรู้แล้วก็เขาเข้าไม่ถึง
พอกำกึ่งกลางนั้นชั้นนักรู้

การสอนให้รู้จักคิดนั้นเป็นสิ่งที่สุนทรภู่ย้ำให้คิดก่อนทำและก่อนเชื่ออยู่เสมอ เช่นว่า “จงสอดส่องตรองตรึกให้ลึกซึ้ง” และ “แม้เห็นจริงสิ่งสวัสดีอย่าผิดเพี้ยน เร่งร่ำเรียนตามคำที่พรา้สอน” แม้คำประพันธ์นี้จะมุ่ง “ถวายโอวาท” คือสอนศิษย์ สุนทรภู่ก็ยังเตือนให้ศิษย์ไตร่ตรองให้เห็นจริงก่อนที่จะปฏิบัติ

สุนทรภู่แต่งเพลงยาวถวายโอวาทด้วยเจตนาที่เจาะจงมอบแก่ศิษย์ของท่านโดยเฉพาะ แต่ความงามความไพเราะของบทกลอนที่สอดคล้องกันอย่างลงตัวทั้งด้านความเสนาะของลีลากลอนและด้านสาระความจริง

ของชีวิต ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกประทับใจ จดจำกันได้หลายตอนและนำไปใช้อ้างอิงกันอย่างแพร่หลาย แม้ในปัจจุบันบทกลอนนี้ก็ยังคงได้รับการกล่าวถึง เนื่องจากมีสาระที่ “ไม่พ้นสมัย” ดังตัวอย่างการอ้างอิงนี้

พลาณภาพของคำพูด

อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก

แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย

แม้เจ็บอื่นหมิ่นแสนจะแคลนคลาย

เจ็บจนตายนั้นเพราะเหน็บให้เจ็บใจ

ค่านิยมเรื่องการไม่อวดรู้แต่รู้จริงแบบคมในฝัก

อันความคิดวิทยาเหมือนอาวุธ

ประเสริฐสุดซ่อนใส่เสียในฝัก

สวณคมสมนึกใครอีกชัก

จึงค่อยชักเชือดฟันให้บรลัษ

ความตั้งใจจริงอย่างแน่วแน่มิว่าจะทำสิ่งใด

จับให้มันคั่นหมายให้วายวอด

ช่วยให้รอดรักให้ชิดพิสมัย

ตัดให้ขาดปรารณาหาสิ่งใด

เพียรจงได้ดังประสงค์ที่ตรงดี

ค่าของการผูกมิตร

ปรารณาสารพัดในปฐพี

เอาไมตรีแลกได้ดังใจจง

สาระสำคัญอีกประการหนึ่งที่น่าศึกษาในเพลงยาวถวายโอวาท ก็คืออัตชีวประวัติของสุนทรภู่ สุนทรภู่บันทึกความรู้ความสามารถของตนด้วยน้ำเสียง (Tone) ที่แสดงความภาคภูมิใจอย่างเปิดเผยไว้ ๒ ประเด็นด้วยกัน ในประเด็นแรกได้แก่ความเป็นกวีที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง

อย่างหม่อมฉันอันที่ตีแลแล้ว
เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว

ถึงลับตัวก็แต่ชื่อเขาลือฉาว
เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร

ในประเด็นที่สองเป็นบันทึกเกียรติประวัติถึงความรู้ความเชี่ยวชาญด้านภาษาเป็นอย่างสูง จนพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระมเหสีคือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ทรงวางพระทัยโปรดให้สุนทรภู่เป็นพระอาจารย์สอนพระราชโอรสถึง ๓ พระองค์ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

แผ่นดินหลังครั้งพระโกศกัโปรดเกศ ผากพระเชษฐา^๑ นั้นให้ฉันสอน

และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ ว่า

ด้วยเหตุว่าฝ่าพระบาทได้ขาดเสร็จ	โดยสมเด็จพระทานตามประสงค์
ทูลกระหม่อมยอมในพระทัยปลง	ถวายองค์อนุญาติเป็นขาดคำ
ในวันนั้นวันอังคารพยานอยู่	ปิณธุเอกศกแรมหกค่ำ
ขอละอองสองพระองค์จงทรงจำ	อย่าเชื่อคำคนอื่นไม่ยืนยาว

เท่าที่กล่าวมานี้เป็นเพียงการเสนอทัศนะที่ได้จากการอ่านเพลงยาวถวายโอวาทในแง่มุมหนึ่งเท่านั้น ยังมีแง่มุมอื่นๆ ให้พิจารณาได้อีกมาก ผู้อ่านจะอ่านเพื่อความเพลิดเพลินที่ได้รับจากบทกลอนที่ไพเราะคมคายชวนคิด หรือจะอ่านอย่างวิเคราะห์สาระความคิดให้กว้างขวางลุ่มลึกก็ย่อมจะทำได้ดังประสงค์

^๑ พระเชษฐา ในที่นี้หมายถึงเจ้าฟ้าอาภรณ์ ประสูติ ณ วันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๕๔ และสิ้นพระชนม์เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๙๑ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๑ ในเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี

เพลงยาวถวายโอวาท

จึงเขียนความตามใจอาลัยลาน
ด้วยขอบคุณทูลกระหม่อมถนอมรัก
เสด็จมาปราศรัยถึงในภูมิ
ทั้งการุญสุนทราคารวะ
ขอพึ่งบุญมุลิกาฝ่าละออง
ด้วยเดี๋ยวนี้มิได้รองละอองบาท
ต่อถึงพระวสาอื่นจักคืนมา
อย่ารู้โรคโศกเศร้าเหมือนเขาอื่น
มธุรสชดช้อยให้พลอยเพลิน
ไท่นจะคิดพิศวงถึงองค์ใหญ่
มิเจียมตัวกลัวพระราชอาชญา

ผู้มีควรจวนจะพราดจากสถาน
ขอประทานโทษอาอย่าราศี
เหมือนผัดพัดตร์ผิวหน้าเป็นราศี
ดั่งวาริรดซาบอาบละออง
ถวายพระวรงค์จำนงสนอง
พระหน่อสงสรีย่วงศ์ทรงศักดิ์ดา
จะนิราศแรมไปไพรพฤษชา
พระยอดฟ้าสององค์จึ่งเจริญ
พระยศยืนยอตนุษย์สุดสรรเสริญ
จะต้องเห็นห่างเหินทุกเวลา
ทั้งอาลัยองค์น้อยละห้อยหา
จะใส่บาแบกวางช้างละองค์

มิได้รองละอองบาท	มิได้อยู่รับใช้พระองค์
พระวสา	น่าจะมาจาก พรรษา คือ ฝน, ปี; พระวสาอื่น จึงน่าจะหมายถึง ปีอื่น, ปีข้างหน้า (คือไม่ใช่ปีนี้ หรือปีที่ผ่านมา)
สององค์	คือ เจ้าฟ้ากลาง และเจ้าฟ้าบัว
มธุรส	ไพเราะ, หวาน ในที่นี้น่าจะหมายถึงคำพูดที่ไพเราะอ่อนหวาน

พาเที่ยวชมมณีนามหาสมุทร
 ต่อรอนรอนอ่อนอับยับลง
 แต่ครั้งนี้วิบากจากพระบาท
 มีบุญลบล้างจิตชีวิตยัง
 แม้นไปทัฬหีศึกก็หนักมาด
 ลือลือสาว่าตายวายชีวิ
 ขอลงสองพระองค์ดำรงรักษ
 ให้อยืนเหมือนเดือนดวงพระสุริยัน
 นิจาเอ๋ยเคียรองละอองบาท
 แสนละม่อมน้อมพระองค์ดำรงเรียง
 จงอยู่ดีศรีสวัสดิ์พัฒนาผล
 ได้สืบวงศ์พงศ์มกุฏอยุธยา
 เหมือนสององค์ทรงนามพระรามลักษณ์
 ประจามิตรคิดร้ายวายชีวัน
 จะไปจากสมเด็จพระเชษฐา
 พระองค์น้อยคอยประณตนิ่งอดออม
 อุตสาห์เรียนเขียนอ่านบุราณราช
 ลำดับศักดิ์จักรพรรดิชาติตียวงศ์
 ด้วยพระองค์ทรงสมบรมนาถ
 กรมศักดิ์หลักชัยพระอัยการ

เมืองมนุษย์นกไม้ไผ่ระหง
 จึงจะส่งเสด็จให้เข้าในวัง
 ใจจะขาดคิดหมายไม่วายหวัง
 จะเวียนบังคมบาทไม่ขาดปี
 จะรองบาททรงกษบาศรี
 ด้วยภักดีได้จริงทุกสิ่งอัน
 ช่วยจุดชักชูปย้อมกระหม่อมฉัน
 เป็นคืนวันเที่ยงธรรมไม่ลำเอียงฯ
 โปรดประกาศไพเราะเสนาะเสียง
 ตั้งเดือนเคียงแข่งคู่กับสุริยา
 ให้พระชนมย์ยังยืนหมื่นพรรษา
 บำรุงราษฎรศาสนาถึงห้าพัน
 เป็นปิ่นปักปกเกศทุกเขตชั้น
 เสวยชั้นฉัตรเฉลิมเป็นเจิมจอม
 จงรักพระอนุชาอุตสาห์ถนอม
 ทูลกระหม่อมครอบครองกันสององค์
 ไสยศาสตร์สงครามตามประสงค์
 อุตสาห์ทรงจดจำให้ชำนาญ
 บังคับราชการสิ้นทุกถิ่นฐาน
 มนเทียรบาลพระบัญชาตัตถ์สำนวน

อนึ่งให้รู้สูกษัตริย์บดินทิดพระร่วง
 ราชาศัพท์รับสั่งให้บังคร
 ทั้งพุทธไสยาไตรดาทวายุค
 พระยศศักดิ์จักเฉลิมให้เพิ่มพูน
 แม้นออกวังตั้งใจจะไปอยู่
 ขอพึงบุญพูนสวัสดิ์เหมือนฉัตรธง
 แต่ยามนี้มีกรรมจะจำจาก
 เพราะพระเจ้าเยาว์นักรต้องรักเร้น
 ขอพระองค์จงเอ็นดูอย่ารู้ร้าง
 อย่าหลงล้นหินชาติชาติอาลัย
 ถึงร้อยปีมิได้มาก็อย่าแปลก
 เช่นนางออกออกไปมิได้คืน
 ขอพระองค์ทรงยศเหมือนคชบาท
 ระมัดโอรุโปรดให้พระทัยจำ

โคลงเพชรพวงผิดชอบทรงสอบสวน
 ทราบให้ถ่านถ้ำไฉจะได้ทูล
 ให้ทราบทุกที่ถวิลดินทร์สุร
 ได้พึงทูลกระหม่อมของฉันทสององค์
 สำหรับปูเสื่อสาดคอยกวาดผง
 ได้ดำรงร่มเกล้าทั้งเข้าเย็น
 ด้วยแสนยากยังไม่มีที่จะเห็น
 จึงจำเป็นจำพรากจำจากไป
 ให้เหมือนอย่างเมรุมาศไม่หวาดไหว
 น้ำพระทัยทูลเกล้าจงยาวยืน
 ให้เหมือนแรกเริ่มตรัสไม่ขัดชิน
 จึงจักยืนยัตยาวดังกล่าวคำ
 อย่าให้พลาดพลั้งเท่าก้าวถล่ำ
 จะเลิศล้ำลอยฟ้าสุราลัยฯ

บดินทิดพระร่วง	ชื่อสุภาชิตพระร่วงสำนวนหนึ่ง เชื่อว่า มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา
โคลงเพชรพวง	คือ โคลงพยุหยาตราเพชรพวง แต่งโดยเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
ไตรดาทวายุค	ชื่อยุคตามความเชื่อแบบโบราณ ซึ่งมี ๔ ยุค คือ กฤตายุค, ไตรดายุค, ทวาบรยุค และกัลปียุค
ออกวัง	คือออกจากวังหลวงไปอยู่วัง (หรือบ้าน) ของตนเองซึ่งมักอยู่ไม่ไกลจากวังหลวงนัก

หนึ่งนักปราชญ์ราชครูซึ่งรู้หลัก
 อุดสาห์ถามตามประสงค์งานใน
 หนึ่งบรรดาข้าไทที่ใจซื่อ
 หนึ่งคนมนตรีชั่งข้างชำนาญ
 เขาทำชอบพลอบให้น้ำใจขึ้น
 ปรรณาสารพัดในปฐพี
 คำบุราณท่านว่าเหล็กแข็งกระด้าง
 จงทราบไว้ได้ละอองทั้งสององค์
 แต่คนร้ายหลายล้นย้อมปล้นปลอก
 อย่าพานพบคบค้าเป็นราศี
 อันคนดีมีสัดยัสนัดเที่ยง
 เอาไว้ใช้ใกล้ชิดไม่คิดร้าย
 อันโชตรวนพรวนพันมันไม่อยู่
 แม้นผูกใจไว้ด้วยปากไม่จากองค์
 อันอ้อยตาลหวานล้นแล้วล้นชาก
 แม้นเจ็บอื่นหมื่นแสนจะแคลนคลาย
 จะรักชังทั้งล้นเพราะล้นพลอด
 อันช่างปากยากที่จะมีใคร

อย่าถือศักดิ์สนทนาอ้อฆมาสัย
 จึงจักได้รู้รอบประกอบการ
 จงนับถือถ่อมศักดิ์สมัครสมาน
 แม้พบพานผูกไว้เป็นไมตรี
 จึงเร่ร่อนรักแรงไม่แห่งหนี
 เอาไมตรีแลกได้ดังใจจง
 เอาเงินจางอ่อนตามความประสงค์
 อุดสาห์ทรงสืบสร้างทางไมตรี
 เลี้ยงมันหลอกหลอนเล่นเหมือนเช่นผี
 เหมือนพาลีหลายหน้าระอาอาย
 ช่วยชุบเลี้ยงชูเชิดให้เจิดฉาย
 เขารักตายด้วยได้ด้วยใจตรง
 คงหนีสู้ซ่อนหมุ่นในฝุ่นผง
 อุดสาห์ทรงทราบแบบที่แยบคาย
 แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย
 เจ็บจนตายนั้นเพราะเหน็บให้เจ็บใจ
 เป็นอย่างยอดแล้วพระองค์อย่าสงสัย
 เขาชอบใช้ช่างมือออกอ้ออิง

พาลีหลายหน้า คนไม่ซื่อตรง, คนหลอกหลวง (เป็นสำนวน)
 ช่างปาก ช่างพูด, พูดมาก

จงโอบอ้อมถ่อมถนอมพระยศศักดิ์
ครั้นต่ำนักมักจะผิดคิดรำพึง

อันความคิดวิथाเหมือนอาวุธ
สงวนคมสมนึกใครอีกชัก
จับให้มันคั่นหมายให้วายวอด
ตัดให้ขาดปรารถนาหาสิ่งใด
ธรรมดาว่ากษัตริย์อติเรก
เสียงสังหารผลาญสัตว์ในปฐพี
เหมือนหน่อเนื้อเชื้อวงศ์ที่ทองอาจ
ผู้ใหญ่ผู้น้อยพลอยมาสวามิภักดิ์
ถ้าครันเกยจกเกียรตยศก็ถดถอย
ต้องเศร้าสร้อยน้อยหน้าทั้งตาปี
ด้วยไหนไหนก็มาสวามิภักดิ์
จึงทูลความตามจริงทุกสิ่งอัน

พระผ่านเกล้าเจ้าฟ้าบรรดาศักดิ์
ซึ่งยศศักดิ์จักประกอบจรรบรู
อันแผ่พงศวงศ์สาสุรารักษ์
ที่สิ่งไรไม่ทราบได้กราบทูล

ถ้าสูงนักแล้วก็เขาเข้าไม่ถึง
พอก้าถึงกลางนั้นชั้นนักรา
ประเสริฐสุดซ่อนใส่เสียในฝัก
จึงค่อยชักเชือดฟันให้บรรลัย
ช่วยให้รอดรักให้ชิดพิสมัย
เพียรจงได้ดังประสงค์ที่ตรงดี
เป็นองค์เอกอำนางดังราชสีห์
เหตุเพราะมีลมปากนั้นมากนัก
ย่อมเปรี๊ยะปราดปรากฎเพราะยศศักดิ์
ได้พร้อมพริกทั้งปัญญาบารมี
ข้าไทพลอยแพลงพลิกออกหลีกหนี
ทูลดั่งนี้กลัวจะเป็นเหมือนเช่นนั้น
หมายจะรักพระไปกว่าจะอาสย
ล้วนสำคัญขอย่าให้ผู้ใดดู ฯ
แม้ไม่รักขายสจะอดสู
ได้เชิดชูช่วยเฉลิมให้เพิ่มพูน
สามิภักดิ์พึงปิ่นบดินทร์สุร
จึงเพิ่มพูนภาคหน้าปรีชาชาญ

ลัทธิแรก น่าจะมาจาก อติเรก คือพิเศษ กษัตริย์อติเรก จึงน่าจะหมายถึง กษัตริย์ยอม
เป็นบุคคลพิเศษ คือมีบุญญาธิการเหนือกว่าบุคคลทั่วไป

พระ ในที่นี้หมายถึง เจ้าฟ้ากลางและเจ้าฟ้าบัว

ประเพณีที่บำรุงกรุงกษัตริย์
ต่างพระทัยนัยน์เนตรสังเกตการ
จงพากเพียรเรียนไว้จะได้ทราบ
หนึ่งแข็งอ่อนผ่อนผันให้สันทัด
อนึ่งแยบยลกลความสงครามศึก
เร่งฝึกฝนกลการผลาญไพริน
อันข้าไทได้ฟังเขาจึงรัก
เขาหน่ายหนีมิได้อยู่คู่ชีวา
ซึ่งเปรียบปรายหมายเหมือนเดือนพระบาท
แม้หากฝ่าละอองไม่ต้องการ
ด้วยรักใคร่ได้มาเป็นข้าบาท
เป็นห่วงหลังห่วงใจให้เจริญ
พระมีคุณอันนอกเมื่อตกยาก
จะจำไปไพรพนมด้วยตรมตรอม
พระองค์น้อยเนตรซ้ายไม่หมายร้าง
ความรักใคร่ไม่ลืมลี้มวิญญานต์
สามีกัดรักใคร่จะไปเฝ้า
จะสั่งใครไปเล่าเขาก็ลง

ปฏิบัติผ่อนผันความบรรหาร
ตามโบราณเรื่องราชานุวัตร
ทั้งกลอนกาพย์การกลปรณินัติ
ตามกษัตริย์สุริยวงศ์ดำรงดิน
ยอมเหลือลือกล้ำหาขลาสินธุ์
ให้รู้สินธุ์ให้มั่นกันนินทา
แม้ถอยดักดีสินอำนาจวาสนา
แต่วิชาช่วยกายจนวายปราณ ฯ
ให้เปรื่องปราดปรีชาดักดาหาญ
โปรดประทานโทษกรรมที่สอนเกิน
จะบาราศแรมร้างไม่ห่างเหิน
ไซ้จะเชิญชวนชวนให้มัวมอม
ถึงตัวจากแต่จิตสนิทสนอม
ทูลกระหม่อมเหมือนแก้วแววว้านนา
พระองค์กลางอยู่เกศเหมือนเนตรขวา
ได้ฟังพาพบเห็นค่อยเย็นทรวง
พระทูลเกล้าก็ยังไม่อยู่วังหลวง
ต้องนั่งวังเหงาออกตกตะลึง

ครั้นหาของต้องประสงค์ส่งถวาย
 ทุกคำเข้าเคร้าจิตคิดรำพึง
 จะรำลักษณะอักษรเป็นกลอนกาพย์
 กตัญญูผู้อุตสาหะพยายาม
 ถึงสับหลังยังช่วยอวยสวัสดิ์
 คอยถามข่าวชาววังฟังอาการ
 พลอยยินดีปรีดาประสาจาก
 ไม่หายรักมั่งกรำลิกนิกงาน
 จึงพากเพียรเขียนความตามสุภาพ
 จะได้วางข้างพระแท่นแทนสุนทร
 ซึ่งทูลเตือนเหมือนจะขอให้รู้รอบ
 อย่าฟังฟ้องสองสอดจงโปรดปราน
 จงสอดส่องตรองตรึกให้ลึกซึ้ง
 ถึงมั่นมาตรชาดเด็ดไม่เมตตา
 อนึ่งค่านำถวายหมายว่าชอบ
 อย่าเฉียวฉุนหุนหวนว่าลวนลาม
 มั่นเห็นจริงสิ่งสวัสดิ์อย่าผิดเพี้ยน
 ดุนดินฟ้าหน้าหนาวหรือครวรร้อน

ก็สูญหายเสียมิได้เข้าไปถึง
 ด้วยลึกซึ้งสุดจิตจะติดตาม
 ทูลให้ทราบสิ้นเสร็จก็เช็ดขาม
 ไม่ลืมความรักใคร่อาลัยลาน
 ให้สมบุญพูนสวัสดิ์พิสดาน
 ได้ทราบสารว่าเป็นสุขทุกพระองค์
 เหมือนกาฝากฝ่าพระบาทดังราชหงส์
 ไม่เห็นองค์เห็นแต่ฟ้าก็อวารถ
 หวังให้ทราบเรื่องลักษณะในอักษร
 ที่จากจรแต่ใจอาลัยลาน
 ขอความขอบทราบกลัปาวสาน
 ด้วยลมพาลพานพัดอยู่อู่ตรา
 เป็นที่พึ่งผ่อนผันให้หรรษา
 กรุณาแต่หนังสืออย่าถือความ ฯ
 มั่นทรงสอเสี้ยวทราบว่ายาบหายม
 เห็นแก่ความรักโปรดซึ่งโทษกรรม
 เร่งรำเรียนตามคำที่พร่ำสอน
 เร่งผันผ่อนพากเพียรเรียนวิชา

สับหลัง ในที่นี้หมายถึงไม่ได้อยู่รับใช้, ไม่ได้อยู่เฝ้า
 อยู่อู่ตรา อยู่เป็นประจำ, สมำเสมอ, เป็นนิจ

ซึ่งประโยชน์โพธิญาณเป็นการเน้น
ถือที่ข้ออรหัตวิปัสสนา
ข้างฝ่ายไสยไตรเพทพิเศษนัก
สืบตระกูลพุนสัวดีในปฐพี

ซึ่งทูลความตามชื่ออย่าถือโทษ
ด้วยวันออกนอกพรรษาขอลาไป
เคยฉันทองสองพระองค์ส่งถวาย
จะแลลำดับเหมือนดังเดือนดวง
ถึงมาเฝ้าเล่าที่ไหนดจะได้เห็น
จะตั้งแต่แลลับอัประมาณ
ต่อโสกันต์วันพระองค์ทรงศึกษา
ให้ใช้สอยคอยเฝ้าทุกเช้าเย็น
ด้วยเหตุว่าฝ่าพระบาทได้ขาดเสร็จ
ทูลกระหม่อมยอมในพระทัยปลง
ในวันนั้นวันอังคารพยานอยู่
ขอละองสองพระองค์จงทรงจำ
อย่างหม่อมฉันอันที่ดีแลชั่ว
เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว

พอจำเรณูธรรมคำคาถา
เป็นวิชาฝ่ายพุทธนี้สุดดี
ให้ยศศักดิ์สูงส่งเป็นราศี
ได้เป็นที่พึ่งพาเหล่าข้าไท ฯ
ถ้ากริ้วโกรธตรัสถามตามสงสัย
เหลืออาลัยทูลกระหม่อมให้ตรอมทรง
มิได้วายเว้นหน้าท่านข้าหลวง
ที่แสงสว่างฟ้าสุธาธาร
ด้วยว่าเป็นขอบเขตนิเวศน์สถาน
เห็นเนิ่นนานนึกน่าน้ำตากระเด็น
จะได้มานอบนบได้พบเห็น
มิให้เด่นโลดคะนองทั้งสององค์
โดยสมเด็จพระปิตุลาตามความประสงค์
ถวายองค์อนุญาติเป็นขาดคำ
ปีฉลูเอกศกแรมหกค่ำ
อย่าเชื่อคำคนอื่นไม่ยืนยาว
ถึงลับตัวก็แต่ชื่อเขาลือฉาว
เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร

สมเด็จพระ

คือ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ซึ่งเป็นพระมารดา

ยอมใน

ฉบับกรมศิลปากร พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ ยอมให้

ปีฉลูเอกศกแรมหกค่ำ

คือ ตรงกับปีฉลู พ.ศ. ๒๓๗๒ ในรัชกาลที่ ๓

แผ่นดินหลังครั้งพระโกศก็โปรดเกศ	ฝากพระเชษฐานั้นให้ฉันสอน
สิ้นแผ่นดินสิ้นบุญของสุนทร	ฟ้าอาภรณ์แปลกพักตร์อาลักษณ์เดิม
หากสมเด็จเจมตดาว่าข้าเก่า	ประธานเจ้าครอกฟ้าบูชาเฉลิม
ไม่ลืมคุณทูลกระหม่อมเหมือนจอมเจม	จะขอเพิ่มพูนพระยศให้ดังงาม
เพื่อข้าไทไม่มีถึงที่ขัด	กับหนูพัดหนูตาบจะหาบหาม
สองพระองค์จงอุตส่าห์พยายาม	ประพடுத்தตามแต่พระบาทมาตรงค
รักษาพระยศอดสำหรับรักษาสัตย์	พูนสวัสดิ์สังวาสตามราชหงส์
เห็นห้วยหนองคลองน้ยอย่าล่อยลง	จะเสียทรงสิทธิ์ทองละอองนวล
สกุลกาสาธารณถึงพานพบ	อย่าควรคบคิดรักศักดิ์สงวน
เหมือนชายโสดโหดไร้ที่ไม่ควร	อย่าชักชวนชิดใช้ให้ไกลองค์
อันนักปราชญ์ราชครูเหมือนคูหา	เป็นที่อาศัยสกุลประยูรหงส์
จงสิงสู่อยู่แต่ห้องทองประจง	กว่าจะทรงปีกกล้าอาทะยาน
ขึ้นร้อนเร็วเวหนให้คนเห็น	ว่าชาติเช่นหงส์ศักดิ์ดาหาญ
ได้ปรากฏยศยงตามวงศ์วาน	พระทรงสารศรีเศวตเกศกฤษ
ควรมิควรส่วนผลอาานิสงส์	ซึ่งรูปทรงสังวรรัตนประภัสสร
ให้สื่อองค์ทรงมหาสถาวร	ถวายพรพันวสาขอลาเอย ฯ

ครั้งพระโกศ คือ ครั้งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ในที่นี้หมายถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระเชษฐา คือ เจ้าฟ้าอาภรณ์

หนูพัดหนูตาบ ชื่อบุตร ๒ คนของสุนทรภู่

สื่อองค์ คือ เจ้าฟ้าคุณทูลทิพยวดี, เจ้าฟ้าอาภรณ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามลิกา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ และเจ้าฟ้าปิ๋ว

สุภาสิตสอนหญิง

ความนำ

มีสิ่งพึงประจบให้ครบบาท
จงมักน้อยกินน้อยค่อยบรรจง

อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน

คำกลอนสอนใจนี้เป็นสิ่งที่คุ้นหูและคุ้นปากของเราไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ นักเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษา แม้นิสิตนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา จะผ่านหูผ่านตาเคยท่องจำเป็นคติเตือนใจให้รู้จักประหยัดกันมาแล้วทั้งนั้น เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่เข้าทำงานหรือมีเหย้ามีเรือนก็ยังนำคำกลอนนี้ “ไม่ควรซื้อก็อย่าไปฟิรซื้อ ให้เป็นมือเป็นครวทั้งควาหวาน” มาเตือนตัวเองอยู่เสมอเวลาคิดอยากจะตามใจตัวเองในการใช้จ่ายเงินทอง

ในเวลาเดียวกันคำกลอนสอนใจอีกบทหนึ่งที่ว่า

ถ้าแม้ว่าภัสดาเข้าไสยาสน์
เขาเมื่อยเหน็บเจ็บปวดในทรวงตรหง

จงกราบบาททุกครั้งอย่าพลั้งหลง
ช่วยบรรจงนวดพั้นให้บรรเทา

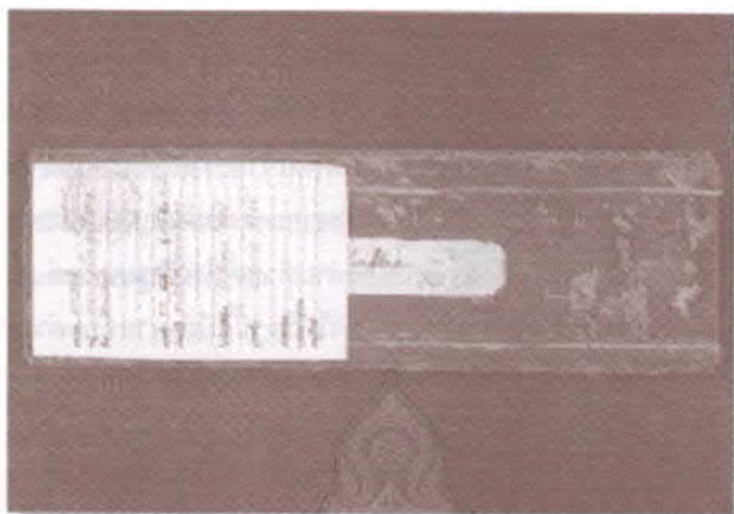
นักเรียนหญิงและสุภาพสตรีทั้งหลายได้ฟังอาจจะทำหน้าบรยายไม่ถูกบางคนในใจอาจจะคิดว่าไม่มีใครกราบเท้าสามีก่อนนอนแล้วในสมัยนี้

แค่ช่วยนวดแก้ปวดเมื่อยคงยังพอทำกันอยู่ และบางคนอาจจะคิดขบขันอยู่ในใจว่า ช่างสอนอะไรที่พื้นสมัยเหลือเกิน

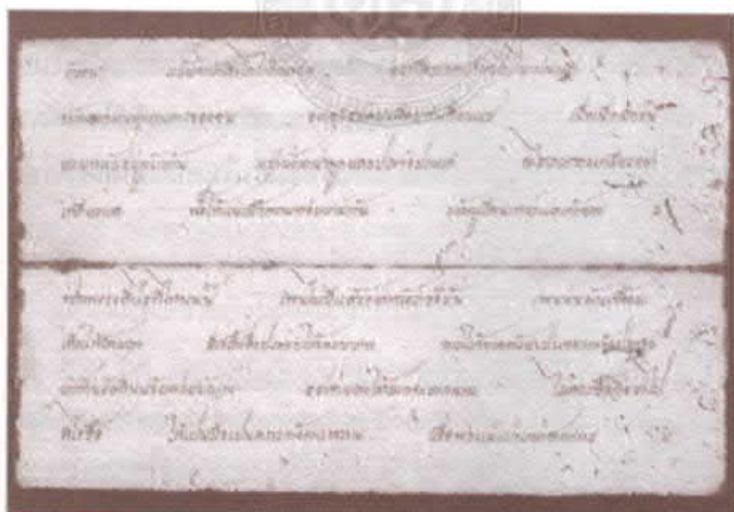
คำกลอนทั้ง ๒ บทที่นำมากล่าวและก่อให้เกิดความคิดความรู้สึกที่ตรงกันข้าม ขนาดที่คำกลอนบทแรกคนอ่านแทบจะถือเป็นคำสอนอมตะ คำกลอนบทหลังคนเบือนหน้าหนี และเห็นเป็นเรื่องน่าขบขันในปัจจุบัน ทั้ง ๒ บทมาจากการรณกรรมเรื่องเดียวกัน คือ *สุภาษิตสอนหญิง* รณกรรมคำสอนที่สะท้อนแนวคิดที่ผู้อ่านทั้งยอมรับและปฏิเสธ นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจชวนให้ศึกษาและชวนให้อยากรู้ว่ามีประเด็นอื่นๆ อีกหรือไม่ที่มีลักษณะอันก่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งในใจของผู้อ่านเช่นนี้ ค่านิยมของสังคมในสมัยที่เกิดงานรณกรรมเรื่องนี้และค่านิยมที่เปลี่ยนไปในสังคมปัจจุบันจะเป็นสาเหตุให้เกิดทัศนคติและมุมมองที่แตกต่างกันหรืออย่างไร

ใครแต่งสุภาษิตสอนหญิง

สุภาษิตสอนหญิง ตามความเชื่อแต่เดิม เราเข้าใจกันว่าผู้ประพันธ์คือ สุนทรภู่ ซึ่งคงจะเชื่อตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวไว้ในคำนำหนังสือ *โอวาทกระสัตรี* ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ว่า “หนังสือสุภาษิตสอนหญิงที่นับว่าแต่งดีมีอยู่ ๒ เรื่อง คือ ฉันทกถุณศาสนนึ่ง ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เรื่อง ๑ กลอนสุภาษิตสอนหญิงของสุนทรภู่ เรื่อง ๑” นั่นเอง ต่อมาได้มี

สุภาณิตสอนหญิงฉบับสมุดไทยดำ

สุภาณิตสอนหญิงหลวงสุนทรภู่ฉบับสมุดไทยขาว

ผู้สนใจศึกษากลอนสุภาพิตสอนหญิง อย่างละเอียด โดยวิเคราะห์เทียบเคียง ลีลาและโวหารคำประพันธ์กับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ของสุนทรภู่ และ เสนอความคิดว่า สุภาพิตสอนหญิง ผู้ประพันธ์ คือ นายภู่ ซึ่งเป็นธรรม ทานาจารย์ (คืออาจารย์ผู้สอนธรรม) อดีตเจ้าอาวาสวัดสระเกศ ซึ่งเป็น ศิษย์ของสุนทรภู่ หาใช่สุนทรภู่ไม่ เนื่องจากเหตุผลสำคัญ ๒ ประการ คือ สุนทรภู่ไม่เคยขึ้นต้นงานวรรณกรรมของท่านด้วยคำไหว้ครูเลย แต่ สุภาพิต สอนหญิง จะขึ้นต้นด้วยคำไหว้ครูและคำไหว้ครูนี้ก็มีสำนวนถ้อยคำแทบจะ เป็นพิมพ์เดียวกับคำไหว้ครูในวรรณกรรมบางเรื่องที่แต่งโดยนายภู่ ผู้เป็น ศิษย์ของสุนทรภู่ และที่สำคัญคือสำนวนกลอนในสุภาพิตสอนหญิงยังไม่ได้ ถึงขั้นเป็นฝีปากของสุนทรภู่

อย่างไรก็ตามไม่ว่า สุภาพิตสอนหญิง จะแต่งโดยสุนทรภู่ หรือ นายภู่ลูกศิษย์ของสุนทรภู่ และแม้ว่าจะไม่มีผู้ใดยืนยันว่า สุภาพิตสอนหญิง แต่งขึ้นในปีใด แต่ทั้งสุนทรภู่ และนายภู่ผู้เป็นศิษย์ ก็มีชีวิตอยู่ในช่วงต้น รัตนโกสินทร์ สุภาพิตสอนหญิง จึงเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ซึ่งผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงเจตนาที่ได้แต่งเรื่องนี้ขึ้นในตอนต้นของเรื่องอย่าง ชัดเจนดังนี้

^๑ เทพ สุนทรสารทูล ได้เขียนหนังสือ เรื่อง สุภาพิตสอนหญิง ของนายภู่ จุลละภมร พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ, มปท. ซึ่งได้วิเคราะห์และแสดงเหตุผลความเชื่อที่ว่า สุนทรภู่ไม่ได้แต่งเรื่อง สุภาพิต สอนหญิง นายเทพ สุนทรสารทูล กล่าวว่าความเชื่อดังกล่าวตรงกับผลการค้นคว้าของ นายสถิต เสมานิล, นายอนิต อยู่โพธิ์, น.อ.แย้ม ประพัฒน์ทอง และนายเทพ การะเกตุ และยังคงกล่าวด้วยว่า นามสกุล จุลละภมร นี้เป็นนามสกุลที่ลูกหลานของนายภู่ได้รับในภายหลัง

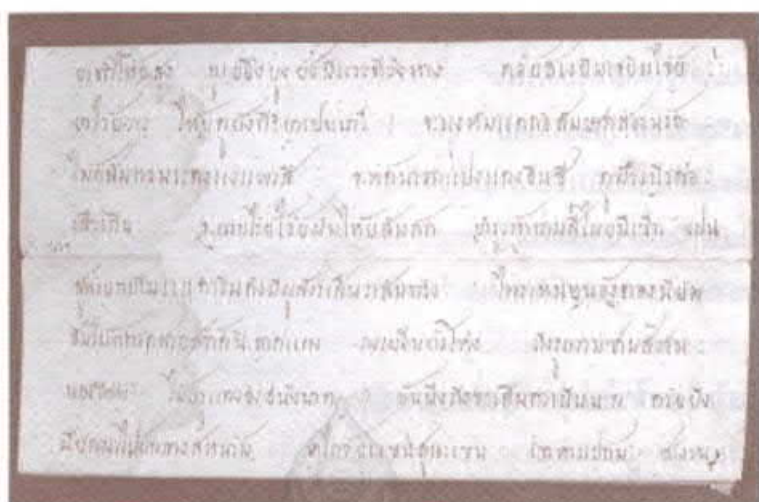
ฉันชื่อผู้ประติษฐิตสนอง
ให้ประเสริฐเลิศล้ำด้วยคำคม
ขอเจริญเรื่องตำรับฉบับสอน
อันความชั่วอย่าให้มัวมีระคาย
ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์
สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล

ขอประคองคุณใส่ไว้เหนือผม
โดยอารมณด้ารักชกภิปราย
ชาวประชาราษฎรสิ้นทั้งหลาย
จะสืบสายสุริยวงศ์เป็นมงคล
บำรุงรักษากายไว้ให้เป็นผล
จึงจะพ้นภัยพาลการนิินทา

คำสอนอะไรในสุภาษิตสอนหญิง

เราเชื่อกันว่าวรรณกรรมสะท้อนวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อของสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย สุภาษิตสอนหญิง สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อว่าจะอะไรดี อะไรงาม อะไรชั่ว อะไรเลว สำหรับหญิงที่ดีในสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้แต่งสอนให้ผู้หญิง “สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล จึงจะพ้นภัยพาลการนิินทา” คือให้ยึดมั่นประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนที่สั่งสอนอบรมกันมานั่นเอง การศึกษาเรื่อง สุภาษิตสอนหญิง จึงสะท้อนให้เราคนรุ่นหลังได้ทราบว่าสังคมรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ ๑-๓ คาดหวังให้สตรีที่ดีมีลักษณะและคุณสมบัติอย่างไร

สุภาษิตสอนหญิงได้แนะนำเด็กเดือนและสอนผู้หญิงในช่วงวัยสำคัญ ๒ ช่วง คือ วัยที่ยังเป็นสาวอยู่ในความปกครองของพ่อแม่ และวัยที่ออกเรือนแล้วอยู่ในปกครองของสามี หญิงที่ดีจะต้องดีพร้อมทั้งทางการประพฤติปฏิบัติตนทางจิตใจและทางสติปัญญา ทางความประพฤติ

เนื้อความสุภาษิตสอนหญิง ฉบับฉบับสมุดไทยขาว

เนื้อความสุภาษิตสอนหญิง ฉบับฉบับสมุดไทยดำ

นั้นหญิงดีจะต้องสำรวมกิริยาทั้งการเดิน ยืน นอน นั่ง และการพูดจา การแต่งกายก็ควรเหมาะสมฐานะและสมตัว ดังคำกลอนตอนหนึ่งว่า

จะนุ่งห่มดูพอสมควรศักดิ์สงวน	ให้สมควรรับพัศตร์ตามศักดิ์ศรี
จะมัดหน้าทาแป้งแต่งอินทรีย์	ดูฉวีผิวเนื้ออย่าเหลือเกิน

ส่วนทางจิตใจนั้น หญิงที่ดีควรมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ รู้จักใช้จ่ายเงินทองอย่างมัธยัสถ์ ดังคำกลอนที่ยกมากล่าวในตอนต้น ให้มีความขยันหมั่นเพียร เกลียดกลัวความชั่ว หลีกหนีอบายมุขทั้งปวง ส่วนทางสติปัญญา ก็จะต้องใฝ่หาความรู้ สามารถทำกิจการงานของผู้หญิงได้ดี แยกดีและชั่วได้ ดังตัวอย่างคำกลอนต่อไปนี้

อยู่สถานบ้านช่องนั้นต้องคิด	ให้รู้จักการหญิงทุกสิ่งสา
เพื่อมิผิดพลาดเหมือนกันนา	จะได้หาเลี้ยงกันจนวันตาย
รู้วิชาก็ให้รู้เป็นครูเขา	จึงจะเบาแรงตนเร่งชวนชวาย
มีข้าไทใช้สอยค่อยสบาย	ตัวเป็นนายโง่เง่าบ่าวไม่เกรง
การวิชาหาประดับสำหรับร่าง	อย่าเอาอย่างหญิงโกงที่โจงเจง
การมิตที่ชั่วจงกลัวเกรง	อย่าครั้นเคร่งขร้งระบองใจ

สุภาษิตสอนหญิง ได้กล่าวไว้ไปในหลายแห่ง สอนตักเตือนให้ผู้หญิงใฝ่หาวิชาความรู้เพื่อจะได้สามารถทำการงานเก็บหอมรอมริบสร้างฐานะให้มั่นคง คำกลอนที่ยกมากล่าวก็เป็นตอนหนึ่งที่สอนในเรื่องนี้ และยังมีตอนอื่นๆ ที่สอนให้ผู้หญิงขยันทำการงานหาทรัพย์สินสะสมไว้ เช่น

อย่าคิดเลยคู่เขยคงหาได้
อย่าเกียจคร้านการสตรีจนิชม
ถ้ามันทำสิ่งใดให้ตลอด
เขมันซะมักรักงานการของตน

อุตส่าห์ทำลำไฟเก็บสะสม
จะอุดมสินทรัพย์ไม่อัจน
อย่าทิ้งทอดเที่ยวไปไม่เป็นผล
อย่าชุกชนคบเพื่อนโพล่เชื่อนแซ

อีกตอนหนึ่ง เมื่อเดือนหญิงเรื่องการพูดจาให้ไพเราะ สุภาพ
สอนหญิงก็ยังคงกล่าวเตือนไปถึงการประกอบอาชีพว่า

มันจะเรียนวิชาทางค้าขาย
จึงซื้อง่ายขายดีมีกำไร

อย่าปากร้ายพูดจาอัชฌาสัย
ด้วยเขาไม่เคืองจิตระอิดระอา

และเมื่อนำตัวอย่างผู้หญิงที่ไม่ควรถือเป็นเยี่ยงอย่าง การไม่รู้จักทำมา
หากิน ก็เป็นข้อตำหนิอย่างหนึ่งดังนี้

ที่ส่วนตัวถึงจะชั่วออกสันพัน
ไม่ทำมาหากินจนสิ้นแกน

สู้ปิดปอกยกตนนี้สุดแสน
ก็เลยเล่นเข้าบ่อนนอนสบาย

นอกจากนี้ สุภาพตสอนหญิง จะย้ำหนักหนาให้ผู้หญิงรักษา
คุณค่าของตน รักษาความดี รักษาตัวไม่ให้หมวมองเสียหายในเรื่องชู้สาว
เมื่อถึงคราวจะมีคู่ครองก็จะได้คู่ครองที่ดี มีชีวิตครองเรือนที่มีความสุข
ยั่งยืน เพราะชายที่ดีย่อมเลือกหญิงที่ดีเท่านั้นเป็นคู่ครอง

หญิงที่แต่งงานมีสามี สุภาพตสอนหญิง ก็สอนว่าหญิงที่ครอง
เรือนมีหน้าที่อะไร ควรปฏิบัติตนอย่างไร ควรมีจิตใจอย่างไร และควรคิด
อย่างไร จึงจะประคองให้ชีวิตครอบครัวมีความสุขมั่นคง ดังตัวอย่าง
คำกลอนตอนหนึ่งดังนี้

อุตสาห์ทำบำเรอเสนอสอน
ปฏิบัติภักศดาอย่าราคิน
เกิดเป็นหญิงให้เห็นว่าเป็นหญิง
เป็นหญิงครึ่งชายครึ่งอย่าพึงใจ
มันผิวเดือดเจ้าจงดับระจับไว้
เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำค่อยพราพรหม

ตามทำนองมีมิตรเป็นนิจศีล
จึงจะภักศโดยศปรากฎไป
อย่าทอดทิ้งกิริยาอัชฌาสัย
ใครเขาไม่สรรเสริฐเมินอารมณ์
อย่าพอใจขึ้นเสียงเถียงประสม
มันระดมขึ้นทั้งคู่จะวูวาม

คำกลอนที่สอนให้หญิงกราบเท้าสามีทุกคืนก่อนนอนที่ยกมา
กล่าวตอนเริ่มเรื่องก็เป็นคำสอนอยู่ด้วยอย่างหนึ่ง คำสอนให้สตรีกราบ
เท้าสามีก่อนนอน มิได้มีกล่าวไว้เฉพาะใน สุภาษิตสอนหญิง ใน โอวาทกระ
สัตรี วรรณกรรมคำสอนอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีผู้ประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๘๗
อันเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับสุภาษิตสอนหญิง ก็สอนหญิงผู้เป็นภรรยาให้
รู้จักปฏิบัติต่อสามีในทำนองเดียวกันดังคำกลอนต่อไปนี้

จะปรนนิบัติสามีเป็นที่รัก
มิให้เคืองชินขัดเรื่องอัชฌา
กราบบาทสามีเป็นที่ยิ่ง
ตื่นก่อนนอนหลังระวังระไว

สามีภักดีโดยเที่ยงไม่เพียงสา
ถึงเพลยามนอนผ่อนเอาใจ
สรรสิ่งที่ชอบประกอบให้
ตักน้ำไว้คอยทำซึ่งสามี

คำสอนใน สุภาษิตสอนหญิง กิตติ หรือใน โอวาทกระสัตรี กิตติ
เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาสะท้อนให้เห็นบทบาทและ
สถานภาพของชายและหญิงที่เป็นสามีและภรรยาว่า สามีเป็นคนสำคัญ
ที่สุดในครอบครัว ภรรยาจะต้องปรนนิบัติรับใช้ให้ได้รับความสุขความ
สบายทั้งกายและใจ ความสุขของสามีย่อมอยู่เหนือความสุขสบายของ

ตนเองเสมอ คำสอนดังกล่าวบอกให้เราทราบว่าตามความเชื่อของคนในสมัยก่อนนั้น สามียเป็นผู้มีพระคุณต่อภรรยา เป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง เป็นเกราะป้องกันไม่ให้ผู้อื่นมาล่วงเกินหรือรังแก ทั้งนี้เพราะเห็นว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ เมื่อยังอยู่กับพ่อแม่ พ่อแม่ก็เลี้ยงดูและปกป้องจากอันตรายทั้งปวง ครั้นเมื่อหญิงสาวออกเรือนไปอยู่ในความคุ้มครองของสามี ในฐานะภรรยาก็จะต้องเคารพและกตัญญูต่อสามี ประเพณีปฏิบัติรับใช้สามีตามคำสอนที่ได้สืบทอดกันมาซึ่งผู้อ่านจะได้พบอย่างละเอียดใน **สุภาษิตสอนหญิง** นี้

สุภาษิตสอนหญิง เป็นวรรณกรรมสอนจริยธรรม ที่สะท้อนให้เราเห็นว่าสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงในฐานะที่เป็นคนซึ่งสามารถสร้างความเจริญให้ตน ครอบครัว และสังคมได้

สุภาษิตสอนหญิงยังสอนได้ไหมในปัจจุบัน

ดังได้กล่าวแล้วว่า วรรณกรรมในสมัยใดย่อมสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ หรือวิถีชีวิตของสังคมในสมัยนั้น เมื่อกาลเวลาล่วงไป สังคมเปลี่ยนไป วิถีชีวิตเปลี่ยนไป ค่านิยมเปลี่ยนไป คำสอนแต่อดีตเมื่อกว่าร้อยปี เช่น **สุภาษิตสอนหญิง** นี้จะยังประโยชน์อันใดหรือ นี่ก็คือน่าสนใจชวนให้ศึกษา ดังที่ได้กล่าวในตอนต้นที่ว่าคำสอนในสมัยหนึ่งบางอย่างยังคงความเป็นอมตะ และบางอย่างเกิดข้อกังขาขึ้นว่าจะใช้ได้หรือไม่ เพราะวรรณกรรมเรื่องใดสมัยใดมิใช่เพียงบอกให้เรารู้จักสังคมในสมัยนั้นเท่านั้น แต่ยังกระตุ้นให้เราคิดพิจารณาด้วยว่ามีอะไรบ้างที่อาจจะไม่คงที่ เพราะความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลาทุกวัน เมื่อเวลาผ่านไปกว่า ๑๐๐ ปี คำสอนใน**สุภาษิต**

สอนหญิง จะมีความหมายอย่างไรในสังคมปัจจุบัน มีสิ่งไรที่น่าจะเปลี่ยนไปและควรจะเปลี่ยนไปอย่างไร ผู้ที่ไม่เคยเห็นด้วยกับ “ถ้าแม้ว่าภัสดาเข้าไสยาสน์ จงกราบบาททุกครั้งอย่างพลั้งหลง” อาจจะบอกว่าสิ่งนี้ต้องเปลี่ยน และควรบอกได้ว่า เพราะเหตุใด และควรเปลี่ยนเป็นอย่างไร

ความน่าสนใจในการศึกษาวรรณกรรม สุภาษิตสอนหญิง ในเชิงท้าทายความคิดนี้ คงหนีไม่พ้นที่เราจะต้องอ่าน สุภาษิตสอนหญิง อย่างพิถีพิถันพิจารณามากขึ้น ด้วยการใช้เหตุและผล และการตระหนักรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงเป็นไปในสังคม คำสอนคำเตือนเกือบทุกคำกลอนในสุภาษิตสอนหญิง เสนอประเด็นที่น่าคิดน่าอภิปราย พร้อมกันไปกับการพิจารณาสภาพเศรษฐกิจ สังคม เจตคติ และค่านิยมในปัจจุบันด้วย

คำสอนให้ผู้หญิงรักษานวลสงวนตัว ไม่ชิงสุกก่อนห่าม ดังคำกลอนตอนหนึ่งกล่าวว่า

เขารักจริงให้สู้ออกกับพ่อแม่	อย่าวิ่งแร่หลงงามไปตามง่าย
เขาไม่เลี้ยงไล่ขับจะอับอาย	ต้องเป็นม่ายอยู่กับบ้านประจានตน

และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

จงรักษานวลสงวนงามห้ามใจไว้	อย่าหลงไหลจำคำที่ร่ำสอน
คิดถึงหน้าบิดาและมารดร	อย่ารีบร้อนเร็นักมักไม่ตี
เมื่อสุกงอมหอมหวานจึงควรหล่น	อยู่กับต้นอย่าให้พราวไปจากที่
อย่าชิงสุกก่อนห่ามไม่งามดี	เมื่อบุญมิตคงจะมายุ่งปารมภ์

ผู้หญิงในสมัยกว่า ๑๐๐ ปีหลัง สุภาชิตสอนหญิง มีความเห็นอย่างไร พ่อแม่หรือครูบาอาจารย์ยังนำไปสอนบุตรหลานและลูกศิษย์อยู่หรือไม่

ผู้หญิงที่มีสามี สุภาชิตสอนหญิง สอนไม่ให้หนีทาสามี เช่น

แม้พิโรธโกรธซึ่งกับภัสตา

อย่าหนีท้าวหัวตัวลับหลัง

พึงข่มขืนกลืนไว้ในอุรัง

อุตส่าห์บังกลบเกลื่อนที่เงื่อนเงา

จึงจะว่านาริมีความคิด

รู้ปกปิดมิดโทษไม่โจดเขลา

ถึงใครรู้ว่าคุณต้องชมเรา

หนึ่งผัวเล่าเขาก็เห็นว่าป็นดี

การหนีทาดำผวนี่ชั่วถ้อย

เป็นคนน้อยปัญญาเสียราศี

ถึงร้างหย่าหาใหม่วิสัยมี

ชายที่ติรู่กำพืดก็จัดไป

เช่นนี้ ภรรยาสมัยปัจจุบันมีความเห็นอย่างไร

การอ่าน สุภาชิตสอนหญิง อย่างพินิจพิเคราะห์จะช่วยให้ผู้อ่านรู้จักนำข้อคิดคำเตือนไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ดังที่ผู้ประพันธ์ สุภาชิตสอนหญิง ได้กล่าวไว้ในตอนจบเรื่องว่า

อย่าฟังเปล่าเอาแต่กลอนสุนทรเพราะ จงพิเคราะห์คำเลิศประเสริฐศรี

ไว้เป็นแบบสอนตนพันราศี

กันบัดลืคำค่อนคนนินทา

คำสอนเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงามย่อมมีความสำคัญและมีคุณค่าแก่ผู้ที่ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษาเพื่อสร้างชีวิตที่ดีที่เจริญ ผู้อ่านที่พินิจพิเคราะห์คำสอนใน สุภาชิตสอนหญิง ย่อมทราบว่า สุภาชิตสอนหญิง ให้ข้อคิดคำสอนอะไรบ้างเพื่อชีวิตที่ดีงามในปัจจุบัน

วรรณศิลป์งาม งามกระไร

ในหนังสือเรื่อง สุภาษิตสอนหญิง ของนายภู จุลละภมร เทพสุนทรคารทูล ได้วิเคราะห์หาเหตุผลยืนยันว่าผู้แต่งสุภาษิตสอนหญิง มิใช่สุนทรภู่ โดยอ้างเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง คือสำนวนกลอนในสุภาษิตสอนหญิงสู้สำนวนกลอนของสุนทรภู่มิได้เลย อย่างไรก็ตามดังได้กล่าวในตอนต้นว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในคำนำหนังสือเรื่อง โอวาทกระสัตรี ว่ากลอนสุภาษิตสอนหญิงเป็นของสุนทรภู่และเป็นสุภาษิตสอนหญิงที่นับว่าแต่งดีเรื่องหนึ่ง ซึ่งคนทั่วไปก็เชื่อเช่นนั้นต่อๆ มา ความเข้าใจว่า สุนทรภู่แต่ง สุภาษิตสอนหญิงมาเป็นเวลานานก็แสดงว่า สุภาษิตสอนหญิง จะต้องเป็นวรรณกรรมที่มีความงามทั้งทางอรรถรสและสุนทรียรส

คุณค่าและความงามในเนื้อหาสาระอันเป็นสุภาษิตคำสอน นั้นได้พรรณนาแล้วในตอนต้น ส่วนความงามในการใช้ภาษาหรือในเชิงวรรณศิลป์นั้น ผู้ประพันธ์ได้แต่งเป็นคำกลอนได้อย่างงดงามให้ความหมายที่เข้าใจง่ายและตรงไปตรงมา มีสัมผัสนอกสัมผัสในอย่างไพเราะ แพรพราวด้วยสำนวนเปรียบเทียบ อุปมาอุปไมยอย่างเหมาะสมคมคาย

คำกลอนที่สอนอย่างตรงไปตรงมาและเข้าใจง่าย

ประการหนึ่งซึ่งจะเดินดำเนินมา	ค่อยเยื้องยาดรยงย่างไปกลางสนาม
อย่าไกวแขนสุดแขนเข่าห้ามปราม	เสื่องามสงวนไว้แต่ในที่
อย่าเดินกรายย้ายออกยกฝ่าเท้า	อย่าเสยผมกลางทางหว่างวีถี
อย่าพูดเพื่อเจ้อไปไม่สู้ดี	อย่าเหวี่ยงมือกลับมาจึงหาหรือ

อย่าลืมตัวมัวเดินให้เพลินจิต
เป็นนารีที่อายหลายกระบวน

ระวังปิดปกป้องของสงวน
จงสงวนศักดิ์สง่าอย่าให้อาย

คำกลอนที่เปรียบเทียบชายหญิง

อันตัวนางเปรียบอย่างปทุมเมศ

พึงประเวศผุดพันธุ์ชลสาย

หอมผกาเกสรจรจราย

มิได้วายภุมรินถวิลปอง

ครั้นได้ชมสมจิตพิศวาส

ก็นิราศแรมจรัสผ่นผยของ

ไม่อยู่เฝ้าเคล้าสเทียวจดลอง

ดูทำนองใจชายก็คล้ายกัน

คำกลอนที่เตือนหญิงสาวไม่ให้หลงเชื่อคำพูดของแม่สื่อ โดยใช้
การเปรียบเทียบอย่างคมคาย เช่น

ทางไกลตาอุปมาเหมือนเสียเนตร

สุดสังเกดเท็จจริงทุกสิ่งสรรพ

เขาจะนำไปให้ตายก็ตายพลัน

คนทุกวันเชื่อมั่นยากปากมันโกธ

คำกลอนที่สอนหญิงสาวในเรื่องการหาคู่และความงามที่จริง มี
ทั้งการเปรียบเทียบให้เข้าใจชัดเจน และการสัมผัสนอกสัมผัสใน ทั้ง
สัมผัสสระและสัมผัสอักษร เช่น

อย่าจับปลาสองหัตถ์จะพลัดพลาด

จับให้คงลงให้ขาดว่าเป็นผ้า

จึงนับว่าคนดีไม่มีมัว

ถ้าชายชั่วร้างไปมิใช่ชาย

เป็นผู้หญิงสิ่งใดจะล้ำเลิศ

จะประเสริฐก็แต่ใจไม่เสื่อมสลาย

ถึงรูปทรงนงคราญจะพานคลาย

ก็อาจกลายส่งสวายด้วยใจงาม

สุภาจิตสอนหญิง ที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้เป็นวรรณกรรมคำสอน
จริยธรรม คือการดำเนินชีวิตที่ดีงามที่เจริญแก่สตรีในสมัยรัตนโกสินทร์
ซึ่งพวกเราในปัจจุบันได้รับเป็นมรดกตกทอดมา คำสอนนี้แม้จะมุ่งเพื่อ
ประโยชน์ของผู้หญิงเป็นสำคัญ แต่ในการเตือนผู้หญิงให้รู้จักเลือกคู่
ครองที่ดี ชายที่หญิงดีควรหลีกหนีจึงพรรณาไว้อย่างละเอียด ทั้งหญิง
และชายซึ่งจะต้องมีคู่ครองเป็นธรรมตาจึงได้ข้อคิดเตือนใจจากสุภาจิต
สอนหญิง นี้มิได้ยิ่งหย่อนกว่ากัน กวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสามารถ
มอบมรดกวรรณกรรมคำสอนไว้ให้แก่คนรุ่นหลัง คนรุ่นเรานี้จะสามารถ
มอบมรดกคำสอนเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงามตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง
ไปไว้ให้แก่คนรุ่นหลังได้นำไปศึกษาพิจารณา เหมือนเช่นที่เรากำลังศึกษา
สุภาจิตสอนหญิงอยู่นี้ ได้บ้างหรือไม่หนอ

สุภาชิตสอนหญิง

ต่างประทับโกสุมปทุมเทียน
อันเป็นปิ่นโมลีสีทวีป
ก็ล้วนลดับดับไกลนัยนา
ฉันชื่อผู้ประดิษฐ์คิดสอน
ให้ประเสริฐเลิศล้ำด้วยคำคม
ขอเจริญเรื่องตำรับฉบับสอน
อันความชั่วอย่าให้มัวมีระคาย
ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์
สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล
เป็นสาวแสนแร้วรายสวสยะอาด
แม้แตกร้าวรานร่อยถอยราคา

ประณมทนต์น้อมสการขึ้นเหนือเศียร
จำนงเนียรนบบาทพระศาสดา
ตั้งประทับสองท้าวทุกทิศา
ลุ่มหาห้องนิพพานสำราญรมย์
ขอประคองคุณไสไว้เหนือผม
โดยอารมณดําริรักชกภิปราย
ชาวประชาราชภูรสิ้นทั้งหลาย
จะสืบสายสุริย์วงศ์เป็นมงคล
บำรุงรักษากายไว้ให้เป็นผล
จึงจะพ้นภัยพาลการนิินทา
ก็หมายมาตรเหมือนมณีอันมีค่า
จะพลอยพาหอมหายจากกายนาง

เนียร
สีทวีป

นาน, ช้านาน (มาจาก จำเนียร, เจียร)
เป็นภูมิศาสตร์การแบ่งทวีปตามแบบโบราณซึ่งกล่าวไว้ในไตรภูมิอภินิหาร
ประกอบด้วย บรูพวิเทททวีป, อุตระกฐทวีป

คุณ
เจริญ

ชมพูทวีป และอมระโคยานทวีป
ในที่นี้หมายถึง พระพุทธคุณ
สาธยาย ในที่นี้หมายถึง บอกกล่าว, ชี้แจง

อันตัวต่ำแล้วอย่าทำให้กายสูง
 ค่อยเสียมเจียมใจจะไว้วาง
 จะนุ่งห่มดูพอสมศักดิ์สงวน
 จะผัดหน้าทาแป้งแต่งอินทรีย์
 จะเก็บไรไผ่มให้สมพักตร์
 เป็นสุภาพราบเรียบแลเจริญ
 ใครเห็นน้องต้องนิยมชมไม่ขาด
 ถึงรูปงามทรมสงวนนวลอนงค์

ประการหนึ่งซึ่งจะเดินดำเนินมาด
 อย่าไกวแขนสุดแขนเขาห้ามปราม
 อย่าเดินกรายย้ายออกยกฝ่าห่ม
 อย่าพูดเพื่อเจ้าไปไม่สู้ดี
 ให้กำหนดจดจำแต่คำชอบ
 อย่านุ่งผ้าพกใหญ่ได้สะตือ
 อย่าลืมห่มตัวเดินให้เพลินจิต
 เป็นนารีที่อายหลายกระบวน

ดูเยี่ยงยุงแววยังมีที่วาง
 ให้ต้องอย่างกิริยาเป็นนารี
 ให้สมควรรับพัศตร์ตามศักดิ์ศรี
 ดูฉวีผิวเนื้ออย่าเหลือเกิน
 บำรุงศักดิ์ตามศรีมิให้เขิน
 คงมีผู้สรรเสริญอนงค์ทรง
 ว่าฉลาดแต่งร่างเหมือนอย่างหงส์
 ไม่รู้จักแต่งทรงก็เสียงาม
 ค่อยเยื้องยาดรยยกย่างไปกลางสนาม
 เสียมงามสงวนไว้แต่ในที่
 อย่าเสียผมกลางทางหว่างวิถี
 เข้าย่าเรือนมิกกลับมาจึงหาหรือ
 ผิดระบอบแบบกระบวนอย่าควรถือ
 เขาจะลือว่าเล่นไม่เห็นควร
 ระวังปิดปกป้องของสงวน
 จงสงวนศักดิ์สง่าอย่าให้อาย

อันตัวต่ำแล้ว ควรรู้จักประมาณตน, ควรรู้สถานภาพของตน

อย่าทำให้กายสูง

เก็บไร ถอนผมอ่อนๆ ออกให้เป็นรอยรอบกระหม่อม เพื่อความสวยงาม
 (ไร คือ ไรผม เป็นรอยที่ถอนผมออกแล้ว)

นาค (เดิน) ทอดแขนให้อ่อนงาม (มาจากคำ นวายนาค คือ เดินกริดกราย)

สนาม ในที่นี้หมายถึงที่สาธารณะ

นุ่งผ้าพกใหญ่ แต่งตัวส่อลักษณะแบบผู้ชาย เป็นลักษณะการนุ่งผ้าที่หมวดเป็นปม
 ได้สะตือ พกไว้ที่หน้าท้องได้สะตือ

อนึ่งเนตรอย่าสังเกตให้เกินนัก
 แม้นประสบพบเหล่าเจ้าชู้ชาย
 อันนัยน์ตาพาตัวให้มัวหมอง
 จจริงมิจริงเขาก็เอาไปเล่าแซ
 อันที่จริงหญิงกับชายย่อมหมายรัก
 แม้นจักรรักไว้ใในอารมณ์
 ตั้งพฤชาต้องวายพิศโบก
 จงยับยั้งชั่งใจเสียให้ดี

อันตัวนางเปรียบอย่างพุ่มศ
 หอมผกาเกสรขจรจาย
 ครันได้ชมสมจิตพิศวาส
 ไม่อยู่เฝ้าเคล้ารสเที่ยวจดลอง
 แม้นชายใดใจประสงค์มาหลงรัก
 อันความรักของชายนี้หลายชั้น
 จงพิณพิศดูให้รู้แน

เปรียบเหมือนคิดปริศนาอย่าไว้ใจ
 อันแม่สื่ออย่าได้ถือเป็นบรรทัด
 แต่ล้วนดีมีบุญลูกขุนนาง

จงรู้จักอาการประมาณหมาย
 อย่าชะม้ายท่าชะม้อยตะบอยแล
 เหมือนทำนองแนะออกบอกกระแส
 คนรังแกมันก็ว่านัยน์ตาคม
 มิใช่จักตัดทางที่สร้างสม
 อย่ารักชมนอกหน้าเป็นราศี
 เขย่อนโยกก็แต่กึ่งไม่ทั้งที่
 เหมือนจามรู้รู้จักรักษากาย
 พึ่งประเวศผุดพันชลสาย
 มิได้วายภุมรินถวิลปอง
 ก็นิราศแรมจรัสผันผยอง
 ดูทำนองใจชายก็คล้ายกัน
 ให้รู้จักเชิงชายที่หมายมั่น
 เขาว่ารักรักนั้นประการใด
 อย่าทำแต่ใจเร็วจะเหลวไหล
 มันมักโพล่เพลงชุมเป็นหลุมพราง
 สารพัดเขาจะพุดนี้สุดอย่าง
 มาอวดอ้างให้อนงค์หลงอาลัย

แซ	บิดเบือน (มาจากคำ แซเขื่อน)
ประเวศ	เข้าถึง, เข้าสู่ ในที่นี้หมายถึง แยมบาน
จดลอง	ไม่เอาจริง

อันร้ายดีมิได้เห็นเป็นแต่ว่า
เหมือนเขาหลอกบอกลากถึงเมืองไกล
ทางไกลตาอุปมาเหมือนเสียเนตร
เขาจะนำไปให้ตายก็ตายพลัน

อันแม่สื่อคือปีศาจอันอาจหาญ
อย่าเชื่อนักมักดัดจะคับโครง
อันความชั่วอยู่ที่ตัวของเราหมด
จงฟังหูไว้หูกับผู้คน
คิดถึงตัวหาผัวนี้หายาก
คนสุบผีนกินสุราพาจัญไร
มักเบียดเบียนบีทาประดาเสีย
ไม่ทำมาหากินจนสิ้นตน
ที่บางคนนั้นชั่วเป็นหัวไม้
ทำนจับได้ไล่ตรวนพรวนคอยาว

จะคาดหน้าแน่นลงที่ตรงไหน
อย่าควรไปตามคำเขารำพัน
สุดสังเกตเท็จจริงทุกสิ่งสรรพ
คนทุกวันเชื่อมั่นยากปากมันโกง
ใครบนบานเข้าสักหน่อยก็พลอยโผล่
มันชักโยงอยากกินแต่สินบน
ต้องกำสรดโคกร้างอยู่กลางหน
สืบลบลเสียให้แน่นอนอย่าแปรไป
มันชั่วมากนะอนงค์อย่าหลงไหล
แม้หนึงใครร่วมห้องจะต้องจน
เหมือนเลี้ยงเหยื่ออัปรีดีไม่มีผล
แล้วชุกชนดิชิงเที่ยววิ่งราว
ให้พอใจชกตีเขามี่ฉาว
แล้วบอกข่าวโคศคัลยถึงภรรยา

ดัดจะคับโครง	จะกัดกัดคับข้องใจ
แปร	รู้เข้าใจ, กรวดเข้าใจ
มี	คือ อังมี หมายถึงดังอ้ออิงระงมไป
ฉาว	อ้ออิง, เกรียวกราว
ตรวน	เครื่องจองจำนักโทษ ลักษณะเป็นห่วงเหล็กใช้สวมขานักโทษ มีโซ่ ล่ามถึงกัน
พรวน	พวง หรือลูกพรวน

เขาเป็นผัวตัวเป็นเมียเสียไม่ได้
ไปเสียลดเสียหล่นพันหนา
เพราะมีผัวชั่วไปจึงได้ยาก
บ้างเล่นเบี้ยเสียถั่วมั่วทะนง
มีเข้าของเคยผูกให้ลูกเต้า
ลงชั้นว่าผ้าผ่อนท่อนสไบ
ยังแต่เมียเกลี้ยไกลไปขายซื้อ
ครั้นรักผัวก็จะมั่วด้วยลมโลม
จะคิดทำอะไรก็ใช้ที่
ถ้าคนผู้รู้สึกสำนึกตัว

จะหาคู่สู่สมนิยมหวัง
ที่ชายดินนั้นก็มียู่ถมไป
แต่ใจคนมักจะร่นไปหาผิด
ต้องเดือดดินกินน้ำตาอยู่นองเนื่อง

มีหาไม่เงินทองก็ต้องหา
ค่าฤชาก็ต้องเสียขายเมียลง
แสนลำบากบอบน็อกยามักหลง
หนอยก็ลงจ่านำเขาร่ำไป
ก็เบียนเอาสิ้นสุดหาหยุดไม่
เอาไปไขว่เล่นโปจนโซโซม
ค่อยหาหรือร่วมภิรมย์เมื่อชมโฉม
ต่อล้มโครมแล้วก็ครวญหวนถึงตัว
ต้องรับหนี้ยากแค้นใช้แทนผัว
จะยังชั่วด้วยไม่เฉยชะเลยใจ
จงระวังชั่วชั่วอัชฌาสัย
ไขว่สัยเขาจะเข้าไปทั่วเมือง
ครั้นได้คิดจิตตรอมออกผอมเหลือง
สุดจะเปลื้องราคินให้สิ้นคา

ฤชา	ค่าธรรมเนียม
บอบ	อ่อนเปลี้ยหรือหมดแรง
เล่นเบี้ยเสียถั่ว	เล่นการพนัน
เข้าของ	เครื่องแต่งตัว ในที่นี้หมายถึง ทองรูปพรรณ
เบียน	เบียดเบียน, รบกวน, ทำให้เดือดร้อน
ไปไขว่	เอาไปจ่านำ
ชะเลยใจ	คือ ชะล่าใจ

เป็นสตรีสุดดีแต่เพียงผัว
 ลงจนสองสามจิตไม่ยิตยาว
 ถ้าคนดีมิได้ชำระยาขับ
 คงมีผู้ช่วยประคับประคอง
 ถ้าแม่นตัวชั่วชำระยาแล้ว
 เหมือนทองแดงแฝงผ้าเป็นราศี
 จงรักตัวอย่าให้มัวราศีหมอง
 อย่าเอาผิดมาเป็นชอบประกอบใจ
 แม้นรู้จักกร่างเป็นอย่างยิ่ง
 จงกำหนดดอดสำหรับรักษาทรง
 อันคำคมลมนุชนั้นสุดกล้า
 จงระวังตั้งมั่นในสันดาน
 เขารักจริงให้สู้ขอกับพ่อแม่
 เขาไม่เลี้ยงไล่ขับจะอับอาย
 ข้างพ่อแม่ก็จะโกรธพิโรธรำ
 ด้วยท่านอายุชานหน้าประชาชน
 ถ้าปะว่าแม่พ่อใจคอร้าย
 แม้นชายจนคนขัดพลัดเข้าตัว

จะดีชั่วก็แต่ยังกำลังสาว
 จะกลับหลังอย่างสาวลิเต็มตรง
 ถึงขัดสนจนทรัพย์ไม่เศร้าหมอง
 เปรียบเหมือนทองธรรมดาราคามิ
 จะปิดแผ้วถางฝืนไม่คืนที่
 ยากจะมีผู้ประสงค์งานใจ
 ถือทำนองแบบโบราณท่านชานไซ
 จงอยู่ในโอวาทญาตึงศี
 จะเพริศพริ้งสมสวาทเป็นราชหงส์
 อย่าลุ่มหลงด้วยอุบายของชายพาล
 เขาย่อมว่าสลั่นนั้นกินหวาน
 อย่าสละนวลหลงละเลิงด้วยเชิงชาย
 อย่าวิ่งแร่หลงงามไปตามง่าย
 ต้องเป็นหม้ายอยู่กับบ้านประจันตน
 จะจงจำดีโดยออกโทษหน
 ไม่รักตนเราจึงต้องมาหมองมัว
 กลับซื้อชายคิดเอากับเจ้าผัว
 เราทำชั่วก็ต้องชวยกายเราเอง

จิต
 โทยหน
 คนขัด

จิตจาง
 ร้องไห้คร่ำครวญ
 คนที่ขัดสน

จะซึ้งโกรธโทษผู้ใหญ่ว่าไม่รัก
 ชั้นพ่อแม่ของตัวไม่กลัวเกรง
 ท่านเลี้ยงมาว่าจะให้เป็นหอห้อง
 ครั้นลูกตัวชั่วถ้อยน้อยอารมณ์
 แม้นลูกดีก็จะมีศรีสง่า
 ถึงเพื่อนบ้านฐานถิ่นที่ใกล้ไกล

จงรักนวลสงวนงามห้ามใจไว้
 คิดถึงหน้าบิดาและมารดร
 เมื่อสูงจอมหอมหวานจึงควรหล่น
 อย่าชิงสุกก่อนห่ามไม่งามดี
 อย่าคิดเลยคู่เซยคงหาได้
 อย่าเกียจคร้านการสตรีนิยม
 ถ้าแม้นทำสิ่งใดให้ตลอด
 เข้มขันขะมักัดงานการของตน
 เมื่อเหนื่อยอ่อนนอนหลับอยู่กับบ้าน
 อะไรจาวกราวเกรียวอย่าเหลียวแล
 ระวังดูเรือนเหยาและเข้าของ
 เห็นไม่ดีแล้วอย่าอ้างว่าช่างมัน

เพราะเราคิดผิตนักรักไม่เหมาะสม
 ใจตัวเองพาหลงไปลงตม
 หมายจะกองทุนสินกินขนม
 จึงตรอมตรมโกรธบุตรนี้สุดใจ
 ญาติวงศ์พงศาก็ผ่องใส
 ก็มีใจสรรเสริญเจริญพร
 อย่าหลงไหลจำคำที่ร่ำสอน
 อย่ารีบร้อนเร็วนักมักไม่ดี
 อยู่กับต้นอย่าให้พรากไปจากที่
 เมื่อบุญมีคงจะมาอย่าปรามรภ์
 อุตสาห์ทำลำไ้เก็บประสม
 จะอุดมสินทรัพย์ไม่อัปจน
 อย่าทิ้งทอดเทียวไปไม่เป็นผล
 อย่าซุกซนคบเพื่อนโพล่เชื่อนแซ
 อย่าเที่ยวพล่านพูดผลอประจ้อประแจ
 ฟังให้แน่นเนื้อความค่อยถามกัน
 จะบกพร่องอะไรที่ไหนนั้น
 จงผ่อนผันเก็บเล็มให้เต็มลง

ลำไ้ไฟ
 ผลอ

รายได้ที่ทำได้เป็นพิเศษนอกเหนือจากรายได้ประจำ
 ประจบบประแจ, ฉอเลาะ ในที่นี้หมายถึง ช่างพูดช่างคุย

มีสิ่งพึงประจบให้ครบบาท
จงมักน้อยกินน้อยค่อยบรรจง
ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ
เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าชรากาล
ด้วยชนกชนนีนันมีคุณ
อุมุทรป้อนข้าวเป็นเท่าไร
ถ้าเราดีมีจิตคิดอุปถัมภ์
จะปรากฏยศยี่งสิ่งทั้งปวง
เทพไทในห้องสิบหกชั้น
ว่าสตรีนี้เป็นยอดยพพาฬ
ที่บางนางนั้นก็ทำทุจริต
เห็นพ่อแม่ยากไร้ไม่ไยดี
เขาถามไถ่ว่ามิใช่เป็นพ่อแม่
ให้ตามหลังบังคับด้วยคำคม
คนผู้นั้นครันตายวายชีวาตม์
ไม่เห็นเดือนเห็นตะวันพระจันทร์
ถ้าอยู่ไปในมนุษย์โลกเล่า
ให้ยากยับอัปราอนาทร

อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งควาหวาน
จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดระทดใจ
ได้การดูแลรักษามาจนใหญ่
หมายจะได้พึ่งพาธิดาดวง
กุศลล้ำเลิศเท่าภูเขาหลวง
กว่าจะล่วงสู่ถึงซึ่งพิมาน
จะชวนกันสรรเสริญเจริญสาร
ได้เลี้ยงท่านชนกชนนี
มิได้คิดคุณท่านเท่าเกศี
ดูเป็นที่อายเพื่อนเบือนอารมณ์
ทำพูดแก้เกลื่อนกลับจะทับถม
ไม่ชื่นชมยกชูขึ้นบูชา
คงไม่คลาดแคล้วรทกถลา
ทรมาทมกใหม่ในไฟพอน
เทพเจ้าท่านก็แข่งแสรังสังหรณ์
ยิ่งกว่าทำมารดรให้ร้อนใจ

แม้จะมีเงินทองของทั้งหลาย
 จะเกิดโจรราวี้อคคภัย
 หญิงเช่นนี้ชายอย่าได้ไปร่วมรัก
 แต่พ่อแม่เจียวังใจไม่การณ
 ซึ่งสตรีที่ท่านดื้อยาตู่เยี่ยง
 แม้ร่วมรอยก็จะพลอยระยำมั่ง
 จะสอนใจไว้ทุกสิ่งเป็นหญิงสาว
 ให้ผันผอนเหมือนหนึ่งนอนในห่วงรุม
 อย่าทำนอกลักษณะจะเป็นโทษ
 ถึงจะรักรักให้ยืดยออย่าจิตจาง
 จะพูดจาปราศรัยกับใครนั้น
 ไม่ควรพูดอ้ออิงขึ้นมึงกู
 แม้จะเรียนวิชาทางค้าขาย
 จึ่งซื้อขายขายดีมีกำไร

เป็นมนุษย์สุตนิยมเพียงลมปาก
 แม้พูดดีมีคนเขาเมตตา
 ถึงชายใดเขาพอใจมาพูดเกี้ยว
 เมื่อไม่ชอบก็อย่าตอบเนื้อความตาม

คงจับหายมันคงอย่าสงสัย
 เพราะว่าใจหยาบช้าคิดการณ
 จะเสื่อมศักดิ์เสียเช่นเป็นสกุล
 เนรคุณมิได้คิดอนิจจัง
 จงหลีกเลี่ยงเสียให้พ้นคนชั่วถึง
 ดุจตั้งเผาทองแดงเข้าแฝงกุม
 ให้พ้นคาวข้าวชั่วเข้ามั่วสุม
 จงสุขุมคิดแบ่งให้เบาบาง
 ตัดประโยชน์พี่น้องเขาหมองหมาง
 จะไว้วางกิริยาให้нау
 อย่าตะคั่นตะคอกให้เคื่องหู
 คนจะหลอกลวงลามไม่ขามใจ
 อย่าปากร้ายพูดจาอัชฌาสัย
 ด้วยเขาไม่เคื่องจิตระอิดระอา
 จะได้ยากโยยหิวเพราะชีวหา
 จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสมความ
 อย่าโกรธเกรี้ยวโกรธว่าหยาบหยาม
 มันจะลามเล่นเลยเหมือนเคยเป็น

-
- ชั่ง มาจากคำว่า คนชั่งตวงรู้จริง คือ คนชี้เรื่อน
 ในที่นี้หมายถึง เลวทราม, ไม่ดี
 กุม ในที่นี้หมายถึง ปนเข้ามา, ผสม

ถึงจะไปในพิภพให้จบทั่ว
 จงอุตสำหรับกปิดให้มิดม้วน
 เมื่อจะจรนอนเดินดำเนินนั่ง
 อย่าเหม่อเหมินเดินให้ดีมีอาณา
 เห็นผู้ใหญ่หรือใครเขานั่งแน่น
 ค่อยวอนว่าข้าขอจรดล
 แม้นสมรจะไปนอนที่เรือนไหน
 ใครเห็นเข้าเขาจะเล่านินทา
 ถ้าจะนั่งก็นั่งระวังผ้า
 ยามสำรวลก็อย่าสรवलให้เมามัว
 เมื่อยามยืมยืมไว้แต่ในพักตร์
 อย่าท้าวแขนท้าวคางให้ห่างกาย
 จะแต่งตัวก็อย่ามัวแต่การแต่ง
 ใช้บ้านนอกชอกชานามาแต่เชิง
 เมื่อยามตรุษยามสงกรานต์มีงานหลวง
 ครั้นสิ้นเขตเทศกาลทำงานไป
 เมื่อไปเป็นชาววังจึงนั่งแต่ง
 ด้วยสำราญการอะไรนั้นไม่มี

แต่ความชั่วอย่าให้ผู้ใดเห็น
 จึงจะเป็นคนดีมีปัญญา
 จงระวังในจิตขนิษฐา
 แม้นพลั้งพลาดบาปจะอายุคน
 อย่าไกวแขนปิดซ่อนไม่เห็นหน
 นั้นแลคนจึงจะมีปราณีนาง
 อย่าหลับไหลลึ้มกายจนสายสาบ
 ความกระจำงออกกระจ่ายเพราะกายตัว
 ไม่อาณาเขาจะพากันยืมหัว
 แม้นจะหัวหัวร่อพอสบาย
 อย่ายิ้มลักเสียดสง่าพาสลาย
 อย่ากริดกรายกรอมเพละเที่ยวเราะเริง
 อย่าทาแป้งจับกระหม่อมเข้าจนเหลือง
 ทำเชอะเซิงเขาจะโห้วังโรไป
 แต่งให้งามตามกระทรวงหาว่าไม่
 อย่างไรผัดหน้าทั้งตาปี
 แต่พอแจ้งเข้าก็จับกระจกหวี
 จะหาคุ่ดูแต่ที่เจ้าพระยา

อาณา	อชณา, อชณาสัย ในที่นี้หมายถึง กิริยาดี
กรอม	ปกหรือคลุมยาวลงมาเกินควร
จับกระหม่อม	จับเชม่า เอาเชม่าผสมน้ำมันดานีหรือมันอื่น ๆ มาทาผมให้ดำ
เชิง	ป่า ในที่นี้หมายถึง สถานที่ที่ไม่เจริญ
ตามกระทรวง	ตามแบบอย่าง, ตามหมู่ตามพวก

อยู่สถานบ้านช่องนั้นต้องคิด
 เพื่อมีผิวพลเรือนเหมือนกันนา
 รู้วิชาก็ให้รู้เป็นครูเขา
 มีข้าไทใช้สอยค่อยสบาย
 การวิชาหาประดับสำหรับรางวัล
 การมิตีที่ชั่วจงกลัวเกรง
 คิดแต่ยากแต่จนเร่งชวนชวย
 พออึดเข้าอึดเย็นไม่เป็นไร
 ค่อยเสียมเจียมตนจนเสียก่อน
 อย่าเปื้อนเชื้อพกใหญ่ออกให้เกิน
 อย่าอวดดีมีทรัพย์เที่ยวจับแจก
 ใครจะช่วยตัวเราก็กิเปล่าตาย
 เห็นผู้ดีมีทรัพย์ประดับแต่ง
 ของตัวน้อยก็จะถอยไปทุกวัน
 จงนุ่งเจียมท่มเจียมเสียมห่ม
 อย่างนุ่งลายกรายกรุยทำดูไป

ให้รู้จักการหญิงทุกสิ่งสา
 จะได้หาเลี้ยงกันจนวันตาย
 จึงจะเบาแรงตนเร่งชวนชวย
 ตัวเป็นนายโง่งง่าบ่าวไม่เกรง
 อย่าเอาอย่างหญิงโง่งงที่โง่งเง
 อย่าครั้นเคร่งขร้งระคนองใจ
 อย่าให้กายตกยากลำบากได้
 อย่าพ้อใจเชื้อข้าเขากำเกิน
 ค่อยผันผ่อนทีหลังเขาสรรเสริญ
 สะเมิดเมินหมั่นนั้กมักจะอาย
 ทำเกี้ยวแฝกมุงป่าพาจับหาย
 อย่างมักง่ายเงินทองของสำคัญ
 อย่าทำแข่งวาสนากระยาหัน
 เหมือนดัดบันตันทุนสูญกำไร
 อย่ากระหิ่ยมศดาอักษณาสัย
 ตัวมิใช่ชาววังไม่บังควร

ข้าไท	คนรับใช้ที่ไม่ใช่ทาส
เชื้อ	ชื่อหรือชายโดยติดค้างเงินไว้ ไม่ชำระเงินทันที
เปื้อนเชื้อ	อวด, โอ้อวด
เกี้ยวแฝกมุงป่า	ทำสิ่งใด ๆ เกินกำลังความสามารถ (เป็นสำนวน)
นุ่งเจียมท่มเจียม	แต่งตัวพอสมกับฐานะแห่งตน

อย่าคบพวกหญิงพาลสันดานชั่ว
 สุริย์ฉายบ้ายคล้อยเที่ยวล่อนนวล
 พอรุ่งเช้าเฝ้าแต่มองส่องเกศ
 ตรงการงานแล้วชี้คร้านเป็นกังวล
 ครั้นได้ยินเสียงกลองมาก้องหู
 วันนี้มีละครใครที่ไหนมา
 นั่งพิณพิศโฉมประโลมหลง
 บ้างก็เห็นว่างามเลยตามไป
 บ้างก็รักข้านักเลงเล่นเครื่องครื้น
 ห่มเปลาะดำทำปลอมออกกรอมกาย
 ครั้นไปไปใจแตกลงแหกคอก
 ความห่มออไรไม่ติดเห็นผิดเชิง
 ใครจะห้ามปรามไว้ก็ไม่ฟัง
 ถือว่าตนเปรี๊ยะฉลาดปราชญ์ประเปรี้ยว

ที่แต่งตัวไว้จรีตมิดกระสวน
 เป็นเชิงชวนพวกเจ้าชู้เขารู้กล
 ให้เวียนหัวได้วันละพันหน
 แต่งแต่ตนมิได้เว้นสักเวลา
 ยังไม่รู้เนื้อความที่เยวถามหา
 แม้นรู้ว่าเจ้ารับเต้นหับไป
 ดุจนปลงกรรมฐานเห็งือกาฬไหล
 ช่างกระไรนอกนิษฐไม่คิดอาย
 เทียวกลางคืนคบเพื่อนเดือนหงายพ่าย
 พวกผู้ชายชักพาเที่ยวว่าเรึง
 ปะตะปลอกด้าผางวางจนเหลิง
 จะเปิดเปิงเข้าป่าไปทำเดียว
 ทำส่งเสียงเถียงดั่งให้กราดเกรี้ยว
 ประจบเที่ยวรู้จักทุกพักตรา

กระสวน	แบบ, แบบแผน
เต้นหับ	เต้นเร่า ๆ (กิริยาดัน)
กรรมฐาน	การสงบจิตวิปัสณาเพ่งในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นอารมณ์ ในที่นี้ประชดว่า ดูตัวละครด้วยความหลงไหล
ปะตะ	คือ ตะ
ปลอก	สิ่งที่ทำเป็นวงสำหรับสวมหรือรัดข้อเท้าช้าง
ด้าผาง	เสียงดั่งของวัตถุแบน ๆ ที่ตกหรือกระทบกัน
ปะตะปลอกด้าผาง	เครื่องพันทนาการอะไรก็รู้ไว้ไม่อยู่
วางจนเหลิง	
ความห่ม	ความข้างและหมอข้าง

พูดก็มากปากก็บอนแสนงอนนักร
 เทียรอนราษฎรจนเพื่อนบ้านเขาจะอา
 ที่ส่วนตัวถึงจะชั่วออกสันพัน
 ไม่ทำมาหากินจนสิ้นแกน
 หญิงเช่นนี้เห็นไม่มีเจริญแล้ว
 ลงสูบลื่นกินเหล้าอยู่เฒ่ามายุ
 มือก็ไวใจก็กล้าหน้าก็ดำน
 แต่ผ้าขาดก็ไม่ปรารถนาเย็บ
 อันการเหยาแล้วไม่เอาเป็นธุระ
 คบกันได้แต่หนี้สัยพวกแซ่เขื่อน
 ชันจะยืมของใครเขาไม่เชื่อ
 ปากก็หวานเหมือนน้ำตาลเพชรบุรี
 แม้นใครไปสมทบเข้าคบค้า
 มีแต่ภัยให้ระยาทุกคำคืน

หญิงไม่ตีนั่นก็มีอยู่หลายพวก
 ที่คนติจะได้ดูให้รู้ครบ
 มีหญิงพวกหนึ่งนั้นทำป็นเจ้า
 ไม่เจียมจนเลยว่าตนต่ำสันดาน

เห็นเขารักกันไม่ได้ใจอิจฉา
 นั้่งที่โหนให้หนักหนาเขาเป็นแดน
 สู้ปิดปกยกตนนี้สุดแสน
 ก็เลยแล่นเข้าบ่อนนอนสบาย
 ให้แว่วแว่วอยู่ข้างทางฉิบหาย
 ไม่เสียดายอินทรีย่เท่าชี้เล็บ
 จะเอาขวานเข้าไปถากไม่ยากเจ็บ
 ชี้เกียจเก็บผลัดวางไว้กลางเรือน
 คิดแต่จะเที่ยวตลบไปคบเพื่อน
 จะคบคนพลเรือนก็เต็มที
 ด้วยตนเหลือไปปดสบถถี่
 เข้าของมีให้ไปมิได้คืน
 แต่ชันผ้าไม่ติดตัวแต่สักผืน
 ใครอย่าขึ้นชมชิตไปคิดคบ
 จำจะบอกบอกใส่เสียให้จบ
 หล่อนจะได้ไม่คบพวกคนพาล
 ทำเปื้อย้อยอภัยเกินกับภูมิฐาน
 เห็นที่ท่านเป็นขุนนางอ้างเข้ามา

สันแกน	ไม่มีอะไรเหลือ
ป็นเจ้า	เจ้าหน้าเจ้าตา
ภูมิฐาน	ในที่นี้หมายถึง พันเพ, ฐานะ

ล้วนคุณลุดคุณปู้ยู่ทุกแห่ง
 พวกผู้ดีไม่นึกตรึกเจรจา
 ช่างพูดได้ไม่อายแก่ปลายลิ้น
 ถึงพูดไปใครเขาจะเห็นจริง
 ถึงจะอวดอ้างไปที่ไหนนั้น
 ถ้าสันดานการผู้ดีคงมีรอย
 อันตัวต่ำแล้วอย่าทำให้เกินศักดิ์
 เปรียบเหมือนเกลือปนกับชลธิ
 ที่บางคนจนยากไม่ยากทุกซ
 อุดสำห้แต่งแปงขมันไม่สิ้นคราว
 ทำไมแก่เงินทองของทั้งหลาย
 ถือว่ารูปงามไม่คร้ามจน
 สุภษิตท่านประติษฐ์ประดับไว้
 ถึงเป็นองค์สุริยวงศ์พระจักรี
 ทุกวันนี้มีทรัพย์เขานับหน้า
 ถึงงามพักตร์เขาจะรักเจ้าเพียงไร
 ที่บางคนเห็นที่ท่านมีทรัพย์
 ประกอบผูกลูกสะกดสร้อยสังวาล
 เจ้าคนจนมันให้รำจะทำบ้าง
 แต่ตัวจนอันอันตันในคอ

เที่ยวแอบแฝงฟังพาดวาสนา
 เป็นพี่น้องร่วมฟ้านั้นเห็นจริง
 เป็นคนสิ้นความคิดผิดผู้หญิง
 เขาว่าหยิ่งยกยศเหมือนมดตะนอย
 เขารู้ทันอยู่ว่าเช่นเจ้าเป็นหอย
 ไม่กล่าวถ้อยเขาก็รู้ว่าผู้ดี
 เขาจะมักหมิ่นปากเหมือนซากผี
 มันก็มีแต่จะจัดไม่ยิตยาว
 ถือว่าสุขอยู่แก่ตาข้าเป็นสาว
 ไม่สร้อยเศร้าสุตาประชาชน
 เห็นทาง่ายสารพัดไม่ขัดสน
 ลงแต่งตนขายกินจนสิ้นดี
 ว่าผู้ใดงามพักตร์สูงศักดิ์ศรี
 แม้นไม่มีสินทรัพย์แล้วกลับไป
 อย่าถือว่าตนงามตามวิสัย
 เขาคาดใจเสียว่าเจ้าชู้เกียจการ
 แต่งประดับผิวพรรณในสัณฐาน
 แลละลานล้วนสุพรรณอันลอ
 เอาเยี่ยงอย่างอยากได้น้ำลายสอ
 ลงเที่ยวผลอโพล่ผลเพทุบาย

รอย ร่องรอย, ี่แหว
 ลูกสะกด ลูกประจำที่ทำเป็นลูกคั่น

หาทองแท้แก้ไขมันไม่คล่อง
 แต่ลวนเนื้อสับน้ำทองคำทวาย
 แพงไม่เบาเขายังกลัวอดสำหรับซื้อ
 ถึงจนยากอยากบำรุงให้รุ่งเรือง
 ก็สาสมกับอารมณ์ไม่เจียมศักดิ์
 ผู้ดีว่าแล้วซี้ซั้กก็พลอยตาม
 เขาจึงว่าหน้าสดปรากฏอยู่
 เมื่อน้ำตื้นชันจะพวยไปฝ่ายเดียว
 เหมือนหิ้งห้อยน้อยสีห์หรือรูปหู่
 เห็นไม่ถึงดอกอย่าโกยไปโดยแรง
 ยังมีพวกหนึ่งนั้นขยันยิ่ง
 เทียวยักย่ายร้ายชมภิรมย์รส
 จะรักไหนก็ไม่รักสมครมัน
 ชู้ต่อชู้รู้เรื่องเคืองระคาย
 เพราะนารีมิได้ตรงจางหมาย
 เหมือนพวกนางโมราวิลาวัณย์

ต้องเอาทองเสาชิงช้านำใจหาย
 สายสร้อยสายหนึ่งก็ถึงสิ่งเฟื่อง
 ผูกข้อมือแลงามอร่ามเหลือ
 จนทองเหลืองก็ไม่ละจะกละงาม
 ทรลักษณ์เหลือตัวชั่วซ้ำสาม
 ไม่มีความอายจิตลึกลับเดียว
 สมแก่ผู้ไม่ตรึกนึกเฉลียว
 ไม่ถึงเลี้ยวก็จะลุ่มลงจมแปลง
 จะแข่งสู้สุริยาอันกล้าแข็ง
 เขาจะแสสร้งสรว่า เป็นบ้ายศ
 เป็นผู้หญิงสองใจไม่กำหนด
 ใครมาจดไผ่จับรับตะกาง
 เล่นประชันเชิงลองทั้งสองข้าง
 ก็ขัดขวางหึงสาจะฆ่าฟัน
 ทำให้ชายเคืองแค้นแสนกระสัน
 ยืนพระขรรค์ผัวให้กับอายใจ

ทองเสาชิงช้า

เนื้อสับน้ำทองคำทวาย

ซ้ำสาม

ตะกาง

คือ ทองชุบ เนื่องจากแต่ก่อนบริเวณเสาชิงช้าเป็นย่านที่รับชูปทอง

ทองไม่แท้

เป็นคำตำหนิว่าคนต่ำช้าไม่มีตระกูล ในที่นี้หมายถึง หญิง
 เสเพล บางฉบับเขียน ซ้ำสาม

เหล็กมีเงียง ๒ ข้าง สำหรับเกี่ยวเหยื่อลอยไว้ในน้ำเพื่อล่อ
 จะเซ ในที่นี้หมายถึงหญิงที่ชอบล่อชาย

โอ้ใจนางอย่างนี้ก็มีมั่ง
 เพราะนิสัยใจนิษฐ์เล่นปลิดโยน
 ต่างคนต่างก็เชื่อนอกเบือนเบื้อ
 อันผัวดีที่จะได้อ่าหมายเลย
 บ้างลอบเล่นเพลงยาวเมื่อคราวขัด
 ที่ไม่สู้รักลอนเที่ยวร่อนรน
 บ้างก็เล่นปริศนาเที่ยวหาของ
 ครั้นห่อเสร็จส่งให้กับชายชาญ
 ครั้นคิดคิดปริศนานั้นซ้ำเนิ่น
 ทำตื้อด้านหาญหักไม่รักงาม
 ชนิดนางอย่างนี้มีชุนนักร
 ต้องกินยาเข้าสู่ราพริกไทยปน
 รักสนุกครั้นได้ทุกข์แล้วถอยคิด
 เทพเจ้าท่านไม่เข้าด้วยคนร้าย
 ครั้นคิดลางอย่างไรก็ไม่สูญ
 ทำอย่างไรมันก็ไม่มรณา
 ถ้ารู้ถึงพ่อแม่ต้องแก้ไข
 แล้วหาผัวตัวประจำเป็นสำเนา
 ที่ชายโหดโหดเขลาเข้าไปรับ
 ดั่งแผ่นดินสิ้นหญ้าสุธาแพลง

จนลือดังข่าวก้องดังกลองโชน
 จนมาโดนกันกระดากไม่อย่ากเซย
 ต้องเป็นเรือขึ้นคานอยู่เฉยเฉย
 ด้วยมากเซยหลายชั่วเจ้ารักกล
 ฝิปากจัดตอบต่อข้ออนุสนธิ
 เทียววานคนแต่งให้พอได้การ
 ให้ถูกต้องตามอารมณ์ประสมประสาน
 บอกอาการเรื่องรักประจักษ์ความ
 ชวนกันเดินหลีกออกนอกสนาม
 จนเลยลามลิมบ้านสถานตน
 เป็นโรครักเกิดมารศีระชน
 หมายประจัญจะให้ดับที่อับอาย
 จะปกปิดเปลวไฟเห็นไม่หาย
 คงก่อกายขึ้นให้เห็นไว้เป็นตรา
 ให้อาดูรพุนเกิดสหัสสา
 เป็นเวรบาบนั้นไม่บรรเทา
 เอาลูกไปมุ่นหมกยกให้เขา
 พอปิดเป้าความอายให้หายแคลง
 มันช่างหลับตาสนิทไม่คิดแทง
 มาแอบแฝงเอามั่นเป็นว่านเครือ

ไม่คิดอายขายหน้า নিজจาเอ๋ย
 ลูกของเขาเอาเป็นสิทธิ์เฝ้าซัดเชื้อ
 เหมือนเช่นเราเขาให้ก็ไม่รัก
 ถึงรูปร่างอย่างยุพินกินรี
 เป็นชนิษฐ์ชอบแต่คิดให้เป็นหนึ่ง
 เอ่ยว่ารักแล้วให้ได้ร่วมเรียง
 ท่านเปรียบมาเหมือนหนึ่งตราชาสีห์
 เป็นองค์แล้วก็คงจะเป็นเมีย
 นี่เกิดมาเป็นนารีไม่มีค่า
 เหมือนกรวดทรายปรายเล่นไม่เว้นวาง
 เมื่อไม่ถือตราภูมิไว้คุ้มห้าม
 แม้รู้จักรักษาถือตราไว้
 อย่าจับปลาสองหัตถ์จะพลัดพลาด
 จึงนับว่าคนดีไม่มีตัว
 เป็นผู้หญิงสิ่งใดจะล้ำเลิศ
 ถึงรูปทรงนางคราญจะพานคลาย
 บ้างมีผัวตัวอยู่เป็นคู่ขึ้น
 ถ้าวักซ่อนซ่อนสนิทปิดเนื้อความ

เหมือนไม่เคยพบปะจะกละเหลือ
 นึกว่าเนื้อบุญธรรมกรรมไม่มี
 มันขายพิศตรัสสารพัดจะบัดสี
 แต่เช่นนี้แล้วไม่ป้องประคองเคียง
 ไม่ควรถึงอย่าให้ถึงกับปากเสียง
 เป็นคู่เคียงของตัวว่าผัวเมีย
 ไม่พอที่เสียนวลอย่าควรเสีย
 ย่อมมีเบี้ยปรับไหมวิสัยนาง
 จะเกิดมาทำไมให้หมองหมาง
 จะเอาอย่างโมราหรือว่าไร
 คนจึงลามเลอลวนมากวนได้
 จะคุ้มภัยให้พ้นมีคนกลัว
 จับให้คงลงให้ขาดว่าเป็นผัว
 ถ้าชายชั่วร้ายไปมิใช่ชาย
 จะประเสริฐก็แต่ใจไม่เสื่อมสลาย
 ก็อาจกลายส่งสวดยด้วยใจงาม
 ยังหาอื่นเข้าประคองเป็นสองสาม
 จนเลยลามเป็นระมั่งตั้งขึ้นเอง

โมรา	บางฉบับใช้ นางโมรา เป็นชื่อตัวละครเอกในเรื่องโมรา นางมีจิตใจ รวนไม่เชื่อตรงต่อสามี
ตราภูมิ	เอกสารซึ่งสมัยก่อนใช้สำหรับคุ้มครองบุคคลจากการถูกเรียกเก็บส่วยสา อากรและการเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นต้น
ถ้า	บางฉบับใช้ ท้า

ครันรู้ความถามไถ่ก็ไม่รับ
พลอยประจบกลบความไปตามเพลง
ทำองอาจพลาตปลั่งลงทั้งคู่
ไม่แปรดแปร้นแสนสลดเหมือนทศกัณฐ์
เคยที่นอนหมอนหนุนละมุนนึ่ง
เส้นก็กัดหมัดก็กินจนสิ้นนวล
ครันเห็นชู้คู่ชมภิรมย์รื่น
จะพึงชู้ชู้ก็เพียบกรอบเกรียบใจ
ตระลาการท่านถามเอาความชั่ว
เขาเฮฮาหน้าสลดต้องอดทน
ครันชักใช้ไต่ถามได้ความชัด
ถ้ารักชู้ก็ให้อยู่กับชู้ชาย
ก็สาสมกับอารมณ์สตรีชั่ว
ไปคบชู้ชู้ชักหักทั้งยืน
ที่ใครเห็นจะเมตตานันหายาก
เพราะเหตุตัวชั่วชื่อเสียงจร
ครันลำบากยากใจลืได้คิด
ใช้ไม่รู้ว่าเขาห้ามความถ้อยมี
เออก็ใจเป็นไฉนนะน้องเอ๋ย
ช่างไม่คร้ามความชั่วติดตัวตน

เขาเขียนขับตีต่ำว่าชมเหง
เพราะผิวเองจับไม่ได้ไลไม่ทัน
เขาจับได้ชายชู้ดูน่าชื่น
ต้องโสเภตย์เสวราใจอยู่ในตรวน
ไปนอนทิมกรากกรำเฝ้ากำสรวล
แลแต่ล้วนลูกความออกหลามไป
ก็ไม่ชื่นชมชิตพิสมัย
จะพึงผิวตัวก็ไม่เมตตาดทน
ช่างตัวกลัวก็บอกออกนุสนธิ์
แทบจะตันดำดินให้สิ้นอาย
จึงจำกัดคักดินาราคาขาย
มันเบื่อหน่ายขายกลับเอาทรัพย์คืน
อยู่กับผิวร่วมใจว่าไม่ชื่น
ต้องกลักลั่นชลนัยน์อาลัยวอน
มีแต่ปากแข่งอนงค์ส่งสลอน
ที่เคยนอนนึ่งสบายว่าไม่ดี
แต่มันผิดเสียถนัดต้องบัดสี
ชั่วหรือดีก็ได้ยินสิ้นทุกคน
มันจึงเลยไหลฉ่ำตั่งน้ำฝน
ทำชุกชนจนได้ยากลำบากกาย

มันเสียแล้วถึงจะผืนไม้คื่นศักดิ์
 อันความชั่วติดตัวว่าจะตาย
 ถึงบินออกนอกตำบลให้พ้นเขต
 ห้ามมันยากปากมนุษย์นี้สุดยาว
 ผู้ใดคิดผิดพลั้งเหมือนอย่างว่า
 ควรยับยั้งซึ่งใจเสียให้ตี
 แม้นชั่วช้าใครเขาว่าแล้วโกรธเขา
 จะวิบัติบาปกรรมชั่วหนักไป
 แม้คนดีมีปัญญาถ้าไม่โกรธ
 ให้พ้นทุกข์สุขเป็นศรีเมือง
 เป็นสตรีมิใช่ชายเสียตายศักดิ์
 อันความดีมีอยู่จำไว้
 จะมีคู่ก็ให้รู้ปรนนิบัติ
 อย่างคิดร้ายย้ายแยกทำแปลกปลอม
 อย่างคบซู้สุสมนิยมหวัง
 เขารักหลอกหยอกเล่นดอกเช่นนี้

จะลงรักทองปิดไม้มีดหาย
 เปรียบเหมือนกายกามีราศีควา
 คงบอกเหตุให้รู้ว่าใช้กาขาว
 ไม่แกลังกล่าวค่อนว่าแก่นารี
 ถูกตำราแล้วอย่าโกรธพิโรธพี่
 ถ้าหลีกลีเล็กเล่นไม่เป็นไร
 เช่นตัวเราผู้แต่งแกลงไซ
 ให้ตกได้เทวทัตเพราะขัดเคือง
 ตัดประโยชน์สิ่งชั่วในตัวเปลื้อง
 อย่างแค้นเคืองคำซ้ำขอรภัย
 จะปลูกรักเรรวนหาควรไม่
 อย่าพอใจรักชั่วให้มัวมอม
 จงซื่อสัตย์สุจริตจิตถนอม
 มโนน้อมเสนหาต่อสามี
 ไม่จรั้งกาลตอกบอกโฉมศรี
 ถ้าแม้นมีข้าวของต้องบำเรอ

ถ้าหลีกลีเล็กเล่น
 ให้
 เทวทัต

จรั้งกาล
 ข้าวของ

บางฉบับใช้ *อย่าอาร์หลงเล่น*
 บางฉบับใช้ *ถึง*

พระญาติของพระพุทธเจ้าที่คอยทำร้ายพระพุทธองค์
 (ตกได้เทวทัต คือ ดคนรกชั้นต่ำกว่าที่พระเทวทัตตก)

เวลาช้านาน, กาลนาน

สิ่งของต่าง ๆ มีเครื่องใช้เครื่องประดับ เป็นต้น

ธุระอะไรจะให้มันเสียของ
 เพราะเชื่อใจกรรยายิ่งกว่าเกลอ
 จะมีจิตพิศวาสไม่คลาดเคลื่อน
 แม้นนอกจิตคิดร้ายหมายประจัญ
 จงกันภัยในเล่ห์เสน่ห์หา
 เอาความสัตย์ตัดตั้งปฏิกญาณ
 จงเชื่อสัตย์ต่อภัสตาสวามี
 อย่าให้มีราคะที่กินใจ
 ถึงที่สุดทดลองก็ทองแท้
 หญิงเดี๋ยวนี้นั้นมีสัตยา
 แม้นเขารักแล้วอย่าถือทำถือจิต
 คำนับนอบสวามีทุกวัน
 ครั้นสิ้นแสงสุริยาอย่าไปไหน
 ระวังดูปัดสลัดที่นอน
 ถ้าแม้นว่าภัสตาเข้าไสยาสน์
 เขามีอหิเบบเจ็บปวดในทรวงทรง
 ประพุดกายสายสมรจะนอนหลับ
 นอนให้ตมมีสติสิริเรา

อันเงินทองผ้าสีทำสน้ำเสนอ
 ควรบำเรอลูกผัวของตัวตน
 เพราะแม่เรือนร่วมใจจึงให้ผล
 จะพาดนยากยับอัปประมาณ
 อย่าให้มาปนปะจงประหาร
 ถึงเกิดการยากเชิญไม่เป็นไร
 จนชีวีศรีสวัสดิ์เจ้าตัดชัย
 อุปไมยเหมือนอนงค์องค์สีดา
 ด้วยนางแนอยู่ในสัตย์อธิฐาน
 ภัสตาก็ยังรักขึ้นหนักครัน
 เร่งเกรงผิดกลัวภัยใหญ่มหันต์
 อย่าดูตันดื้อดึงตะบึงตะบอน
 จุตได้ไฟเข้าไปส่องในห้องก่อน
 ทั้งผูกหมอนอย่าให้มีอุสึลง
 จงกราบบาททุกครั้งอย่าพาล้างหลง
 ช่วยบรรจงนวดพินให้บรรเทา
 อย่างกลิ้งกลับมือไม้ไปป่ายเขา
 อย่าซบเซาอยู่จนแจ้งแสงพยับ

ส่น้ำเสนอ
 ให้
 อธิฐาน

นำมาให้
 บางฉบับใช้ ได้
 คือ อธิฐาน

จกรับฟืนต้นก่อนภัสดา
 จิงหุงข้าวต้มแกงแต่งสำหรับ
 ทั้งกระโถนคนที่ขัดสีไว้
 อีกน้ำทำอย่าให้ผงลงไปจน
 แม้นรู้ว่าสามีจะไปไหน
 ประจงปลูกภัสดาอย่างช้านาน
 จงระวังนั่งดูอยู่ใกล้ใกล้
 อย่าให้ต้องร้องตะโกนโพนทนา
 อยู่จนผิวรับประทานอาหารแล้ว
 อย่ากินก่อนภัสดาตุนาซัง
 ถ้าผิวทวาราชการพระผ่านเกล้า
 ทั้งล่วมปิดจัดแจงแต่งให้ดี
 อุตส่าห์ทำบำเรอเสนอสอน
 ปฏิบัติภัสดาอย่าราคะ
 เกิดเป็นหญิงให้เห็นว่าเป็นหญิง
 เป็นหญิงครึ่งชายครึ่งอย่าพึงใจ
 แม้นผิวเตือดเจ้าจงดับระจับไว้
 เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำค้อยพร่ำพรอม

น้ำล้างหน้าหาไว้ให้เสร็จสรรพ
 จัดประดับเทียบทำให้น่านวล
 ให้ผ่องใสสวยตาตุนาบ้าน
 จงใคร่ครวญพิเคราะห์ให้เหมาะการ
 แต่ยังไม่ตื่นพรากจากสถาน
 ให้ลุกขึ้นรับประทานโภชนา
 เผื่ออะไรมันขาดจะเรียกหา
 จงอุตส่าห์ตั้งใจระไวระวัง
 นางน่องแก้วเจ้าจกนเมื่อภายหลัง
 เขาจะรังเกียจใจดูไม่ได้
 เคยเข้าเฝ้าสู่วังนรังศรี
 หมากบุหรืหาใส่ให้ไปกิน
 ตามทำนองมิ่งมิตรเป็นนิจศีล
 จึงจะภิญโญศปรากฎไป
 อย่าทอดทิ้งกิริยาอัชฌาสัย
 ใครเขาไม่สรรเสริญเมินอารมณ์
 อย่าพอใจขึ้นเสียงเถียงประสม
 แม้นระดมขึ้นทั้งคู่จะวูวาม

คนที่	หมอน้ำ
ต้องร้องตะโกน	บางฉบับไม่มีคำ ต้อง
ล่วมปิด	ดูยามใช้ใส่ของ
ปฏิบัติ	ดูแลรับใช้ (บางฉบับใช้ ประณิบัติ)

อันโทโสโมโหไม่อดได้
 ที่ชาวบ้านท่านไม่รู้จะรู้ความ
 เอาใจผัวผัวจะรักเจ้าหนักหนา
 แม้นผัวทุกซุกซนไขไม่สะเบย
 จงแย้มสรวลชวนพลอบให้ชอบชื่น
 ค่อยถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูทัย
 จะพูดจาสารพัดประหยัดปาก
 ความสิ่งไรในจิตจงปิดงำ
 การสิ่งไรที่ชั่วผัวเขาห้าม
 อย่าตั้งตื้อถือตนเป็นคนเชื่อน
 แม้นพิโรธโกรธซึ่งกับภัสตา
 พึงข่มขืนกลืนไว้ในอุรัง
 จึ่งจะว่านารมีความคิด
 ถึงใครรู้ยั่วว่าคมต้องชมเรา
 การนิทาตำผัวนี้ชั่วถ้อย
 ถึงร้างหย่าหาใหม่วิสัยมี
 บ้างทำกลัวตัวสันแต่ต่อหน้า
 ครั้นผัวเดินเกินเลยเฉยเฉียดไป

ความในใจก็จะพลั้งออกกลางสนาม
 อย่าทำตามใจนักมักจะเคย
 หมั่นนำพาการเรือนอย่าเชื่อนเฉย
 อย่าวายเวยลามสวนให้ทวนใจ
 เห็นเร็นรันทพยาจึงปราศรัย
 แม้นสิ่งใดเขาไม่ชวนอย่าขึ้นทำ
 อย่าพูดมากเติมต่อซึ่งข้อขำ
 อย่าควรนำแนะออกไปนอกเรือน
 ประพุดติดตามแบบแผนให้แน่นเหมือน
 จะเอ่ยเอื้อนโอภาให้น่าฟัง
 อย่างนินทาว่าผัวตัวลับหลัง
 อุตส่าห์บังกลบเกลื่อนที่เงื่อนเงา
 รู้ปกปิดมิดโทษไม่โจดเซลา
 หนึ่งผัวเล่าเขาก็เห็นว่าเป็นดี
 เป็นคนน้อยปัญญาเสียราศี
 ชายที่ติรู้กำพืดก็จัดไป
 ถึงติต่่าก็สู้ไม่ดิ่งไหว
 ก็ดำให้ไม่ดั่งตั้งกระซิบ

ทำเสียมเจียมตัวผิวไม่เห็น
ครั้นว่าเขาเข้าใจรู้ไหวพริบ

บางนารีที่เป็นนางใจร้ายกาจ
สำรากก้องร้องแรกแหกกระแซง
ชูคำรณบ่นว่าดำประชด
ลู่อ่านาจไม่อาจขยับตัว
ทรมานภัสดาน่าสังเวช
ยังมีหน้าซ้ำปาวเหล่านารี
ข้างฝ่ายผิวใจดีมิได้ว่า
ดูเหมือนแม่กับลูกผูกขึ้นชู
ช่างกระไรใจคอมันอดได้
จึงยอมตัวกลัวเมียจนหัวมุด
เหมือนเช่นเราแล้วไม่ต้องให้ตีตบ
จะถีบถองเสียให้ยับไล่ขับกัน
สุภาจิตซึ่งประดิษฐ์มาไว้
ใช้จะแกลังแต่งคำมารำพัน
จะรำไปสักเท่าไรก็ไม่หมด
อุตสำหรับตรองตรึกนึกจำเนียร

ดูเหมือนเช่นปากว่าตาขยิบ
ก็ต้องรีบต้องวังระคางแคลง
หมิ่นประมาททุ่มเถียงส่งเสียงแข็ง
ตะคอกแกลังข่มขี่ให้ผวกแล้ว
ให้สามมีอภัยคลงหดหัว
มัดมือผัวผูกแขวนแค้นเผียนตี
ดูเหมือนเปรตเวทนาน่าบัดสี
ที่ไม่มียกสตาให้มาดู
นิ่งให้เมียเผียนดำน่าอดสู
มิได้สู้รับรับสัพพะยุทธ์
ดูเหมือนไม่มีจิตผิตบุรุษ
น้อยมนุษย์ที่จะเป็นได้เช่นนั้น
คงสู้รบได้เต็มให้เข้มข้น
ร้างหยามันเสียให้ค้างอยู่กลางคัน
ล้วนแต่มีเยี่ยงอย่างดังเสกสรร
คนทุกวันนี้มักอย่างนี้มีอาเกียรติ
ชี้เกียจจดเหน็ดเหนื่อยเมื่อมือเขียน
ตั้งความเพียรผูกข้อต่อเรื่องราว

ร้องแรกแหกกระแซง
กระแซง

อาเกียรติ

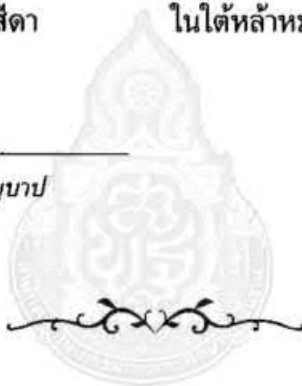
ร้องเอ็ดตะโร (เป็นสำนวน) ร้องแรกแหกกระเชอ ก็ใช้
เครื่องบังแดดฝน โดยนำไปไม้ เช่น เตยหรือใบจากมาเย็บ
เป็นแผง
เกลื่อนกลาด, เกลื่อนกล่น

พอเป็นเรื่องสำหรับดับทุกข์โทษ
เป็นตำรับแบบฉบับไปยัตยาว
ข้อไหนชั่วแล้วอย่ามัวไปขึ้นทำ
เก็บประกอบเอาแต่ชอบในเรื่องความ
อย่าฟังเปล่าเอาแต่กลอนสุนทรเพราะ
ไว้เป็นแบบสอนตนพันราศี
ให้สุขศรีเมืองเลื่องลือฟัง
เป็นที่ชื่นเช่นอย่างนางสีดา

เป็นประโยชน์แก่สตรีที่สวยสาว
ในเรื่องราวสุภาวดีลิขิตความ
จงจดจำใส่ใจอย่าหยาบหยาม
ประพฤติดำห้ามใจเสียให้ดี
จงพิเคราะห์คำเลิศประเสริฐศรี
กันบัดสีคำก่อนคนนินทา
หอมจรงกลิ่นกล้วยทั่วทิศา
ในได้หล้าหมายประคองตัวน้องเอ๋ยฯ

ใส่ใจ บางฉบับใช้ บุญบาท

สุภาสิตสอนเด็ก

ความนำ

คำประพันธ์เรื่องสุภาษิตสอนเด็กนี้ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง เนื้อหาของเรื่องเป็นการนำเนื้อความจากสุภาษิตโบราณ เช่น โคลงโลกนิติมาแต่งและขยายความด้วยนิทานชาดก โดยมีมุ่งสอนเด็กให้รู้จักหน้าที่ของตน ตั้งแต่เด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ บางตอนมีกลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา บางตอนสอนแบบเปรียบเทียบ และบางตอนเสนอแนะให้รู้เท่าทันความเป็นไปของโลกและชีวิตจริง เรื่องที่สอนมีทั้งเกี่ยวกับการคบคน การครองตน การครองเรือน การปกครองคน และการศึกษาหาความรู้ ดังตัวอย่างคำสอนต่อไปนี้

การเลือกคบคน

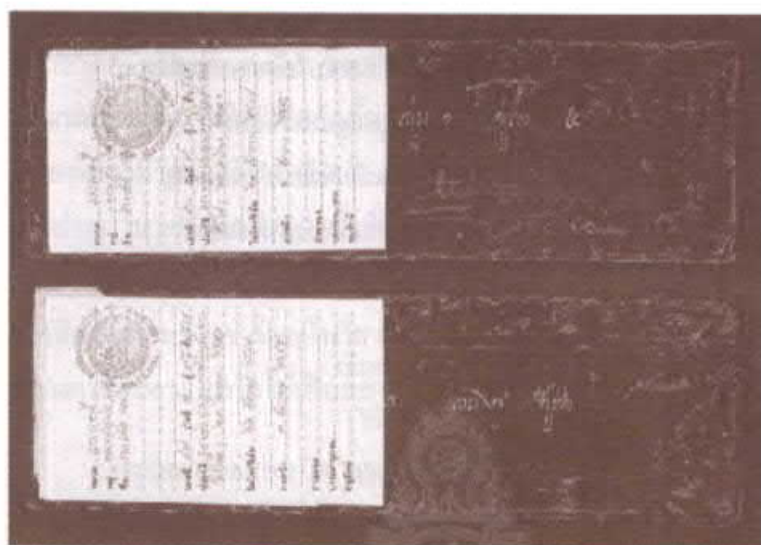
อันคนชั่วเช่นกะปิกับปลาร้า
คาก็เหมือนเช่นกันเช่นนั้นเจียว
อันคบท่านที่เป็นปราชญ์ฉลาดเลิศ
ได้สดับตรับธรรมที่บรรยาย
เหมือนใบพ้อห่อจันทน์อันอย่างยิ่ง
อนึ่งลูกนกสองสัตว์ลมหัดพาน

เอาใบคาเข้าห่อพ้อประเดี๋ยว
เหมือนผู้เที่ยวแปดปนด้วยคนร้าย
จะบังเกิดความสุขทุกชั่วร้อนหาย
หมั่นชวนชวายก็จะรู้จักรังกาล
ใบก็พริ้งเปรศพร้อมด้วยหอมหวาน
ไปตกลงตรงสถานพระสิทธิา

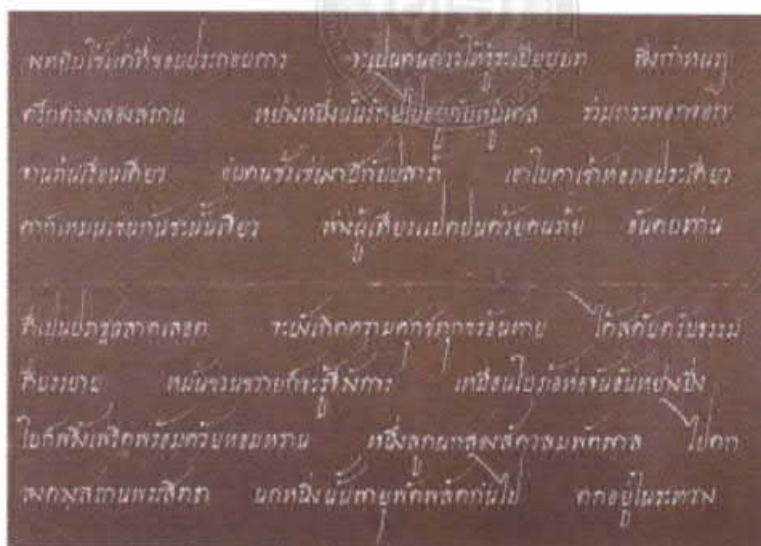
คำสอนบทนี้ตรงกับโคลงโลกนิติสองบทที่ว่า

ปลาร้าพันห่อด้วย	ใบคา
ใบก็เหม็นคาวปลา	คละคลุ้ง
คือคนหมูไปหา	คบเพื่อน พาลนา
ได้แต่ร้ายร้ายฟุ้ง	เฟื่องให้เสียพงศ์
ใบพ้อพันห่อหุ้ม	กฤษณา
หอมระรวยรสพา	เพริศด้วย
คือคนเสพเสนา	นักปราชญ์
ความสุขซาบญาม้วย	ดุษไม่กลั่นหอม
	(สมเด็จพระยาเดชาดิศร)

ส่วนเรื่องลูกนกสองตัวเป็นอุทาหรณ์ซึ่งมีที่มาจากสัตตนิคัมพชาดก ซึ่งสอนเกี่ยวกับการคบมิตร มีเรื่องเล่าว่า อดีตกาลพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้าชื่อปุปผกะ มีน้องชื่อสัตตนิคัมพะ นกแขกเต้าทั้งสองเมื่อยังเป็นลูกนกได้ถูกลมพัดไปตกในที่ต่างกันคือ ปุปผกะไปตกอยู่ในหมู่ถาชี จึงเติบโตเป็นนกที่สุภาพอ่อนน้อมมีเมตตา ส่วนสัตตนิคัมพะถูกลมพัดไปตกอยู่ในหมู่โจรจึงมีนิสัยหยาบช้าโหดร้าย วันหนึ่งพระเจ้าปัญจาลราชทรงออกปาลาสัตว์และไล่ตามมฤคไปเพียงลำพัง ขณะทรงพักผ่อนและบรรทมด้วยความเหนื่อยอ่อน ก็ได้ยินนกสัตตนิคัมพะวางแผนจะปล้นฆ่า พระองค์จึงหนีไปยังอาศรมของพระถาชี แล้วได้พบและได้รับความช่วยเหลือจากนกปุปผกะเป็นอย่างดี นกปุปผกะแสดงธรรมเรื่องคุณและโทษของการคบบัณฑิตและคนพาลให้พระองค์ฟัง จนทรงเลื่อมใส

สุภาพิตสอณเด็กเล็ม ๑ และ ๒ ฉบับสมุดไทยดำ

เพื่อความสุภาพิตสอณเด็ก เก็บถนด้วยเส้นหวด เสนในสมุดไทยดำ

การปกครองคน

มันบ่าวไพร่ใช้ซัดจะผิดชอบ	จงสวนสอบให้สว่างกระจ่างจะ
อย่าเชื่อคำคนยุทำงะ	เอาธุระดูแลเมื่อแผ่มัน
จะดูญาติก็เมื่อยากประดากเสีย	จะดูเมียก็เมื่อใช้ไถล้าสญ
จะดูข้าก็เมื่อนำงานหนักนั้น	ได้เห็นกันถ้วนทั่วว่าชั่วดี

คำสอนบทนี้ตรงกับโคลงโลกนิติ ว่า

ดูข้าดูเมื่อใช้	การหนัก
ดูมิตรพมหารัก	เมื่อไร
ดูเมียเมื่อใช้จัก	จนชีพ
อาจจกรูจิตไว้	ว่าร้ายญาติ

(สมเด็จพระยาเดชาดิศร)

คำสอนนี้เตือนผู้ปกครองให้ควบคุมอารมณ์ ให้มีสติ มีเหตุผล และรอบคอบ เพราะการเป็นผู้นำนั้นไม่ควรจะด่วนตัดสินใจเรื่องใดง่าย ๆ อีกทั้งการปกครองคนก็ต้องเข้าใจความแตกต่างของคน เพื่อจะได้หาวิธีการปกครองดูแลให้เหมาะสมกับแต่ละคนด้วย

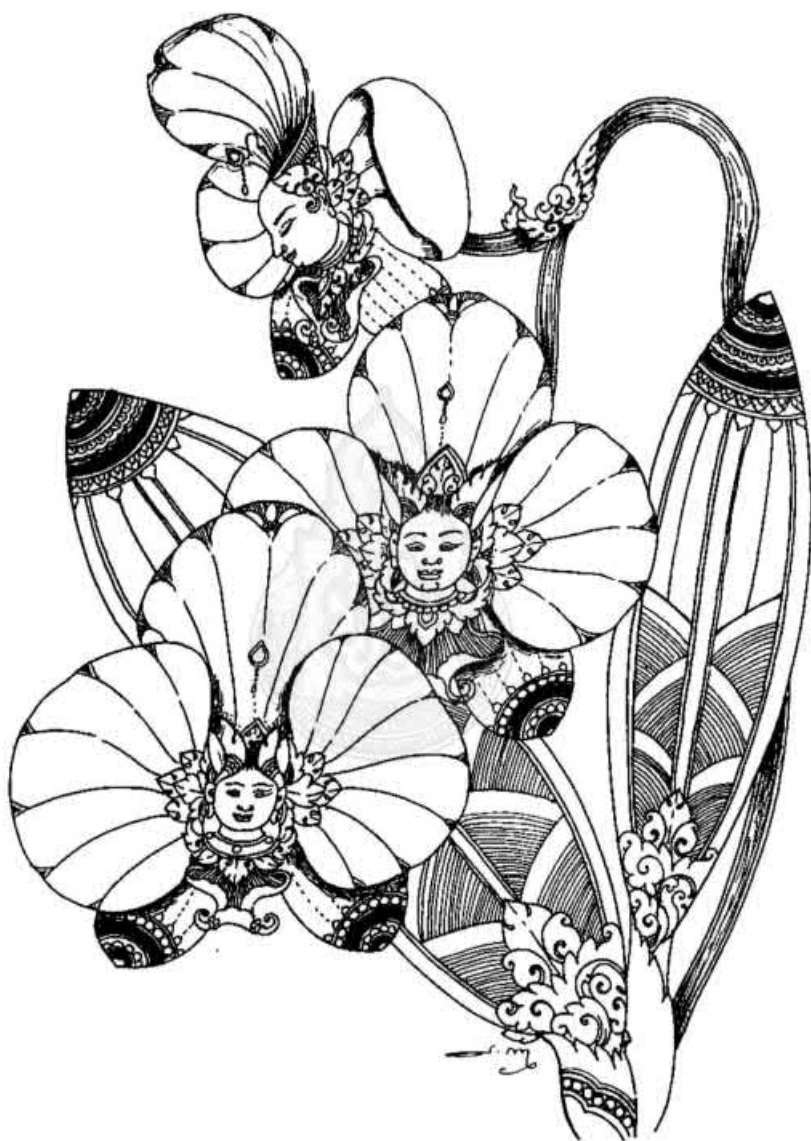
การศึกษาหาความรู้

อันความรู้จริงจริงถึงสิ่งเดียว	แต่ซบเคี้ยวขึ้นใจอยู่ในจิต
ได้เพื่อนตัวเข้าเฝ้าอยู่เป็นนิตย์	เลี้ยงชีวิตลูกหลานจนวั้นเครือ
เหมือนนายเปลี่ยนติดกรวดอวดพญา	เธอชมว่าศิลปศาสตร์ฉลาดเหลือ
ให้ประทานของเข้าเฝ้าเวียนเรื่อย	ทั้งผ้าเสื้อสินทรัพย์นับประมาณ

นิทานเรื่องนายเปลี้ยติดกรวดนี้ มีที่มาจากสาहितตลกชาดกในอรรถกถาชาดก เรื่องที่ ๑๐๗ ซึ่งเล่าว่า ครั้งที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์บัณฑิต ได้หาวิธีสกัดกั้นอำมาตย์คนหนึ่งไม่ให้พูดมากด้วยการหาบุรุษง่อยผู้มีวิชาสาहितตลกศิลป์ คือศิลปะในการติดกรวดให้มาติดซี่พระเข้าปากอำมาตย์คนนั้นทุกครั้งที้อ้าปากพูด บุรุษง่อยได้รับผลตอบแทนวิชาความรู้ของตน คือ ได้มีชีวิตที่สุขสบาย นิทานเรื่องนี้แสดงประโยชน์ของการฝึกฝนเรียนรู้จนชำนาญในวิชาชีพ ว่าสามารถนำความรู้มาใช้เลี้ยงชีวิตของตนและครอบครัวได้เป็นอย่างดี

การสอนโดยยกนิทานมาเปรียบเทียบเช่นนี้ นับว่าเป็นอุบายที่ทำให้ผู้ฟังหรือผู้เรียนไม่เบื่อหน่าย แต่จะจดจำคำสอนได้จากเรื่องราวที่ได้ฟังแล้วเล่าสืบทอดกันต่อมา แม้ทุกวันนี้การเรียนรู้จะมีวิธีการต่างๆ มากมาย หากศึกษาอย่างจริงจังก็จะพบว่า คำสอนหรือสุภาษิตต่างๆ ในยุคก่อนยังคงมีคุณค่า ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

สุภาษิตสอนเด็ก

จงจำไว้ไปข้างหน้าจะถาวร	เหมือนอารมณ์เครื่องประดับอยู่กับกาย
จะชูเชิดเฉลิมศรีเป็นที่ยิ่ง	สรรพสิ่งสวัสดิ์นั้นมิหลาย
ล้วนแต่ข้อปฏิบัติอรรถธิบาย	บรรยายกลกลอนไว้อ่อนใจ
แสดงความตามบาลีโลกนิติ	สุภาษิตของเก่าเก็บมาใส่
เด็กใดดีปรีชาปัญญาไว	ก็หยิบใช้แต่ที่ชอบประกอบการ
จะเป็นคนควรรู้ระเบียบบท	พึงกำหนดตริตรองสองสถาน
อย่างหนึ่งนั้นรักอยู่กับหมู่พาล	ร่วมกะพอกจอกจากร้านเรือนเดียว
อันคนชั่วเช่นกะปิกับปลาร้า	เอาใบคาเข้าห่อพอประเดี๋ยว
คาก็เหม็นเช่นกันเช่นนั้นเจียว	เหมือนผู้เที่ยวแปดปนด้วยคนร้าย
อันคบท่านที่เป็นปราชญ์ฉลาดเลิศ	จะบังเกิดความสุขทุกชั่วร้ายหาย
ได้สดับตรับธรรมที่บรรยาย	หมั่นชวนชวาก็จะรู้จริงกาล

อรรถธิบาย ในที่นี้ควรอ่านว่า *อิด-ทึ-บาย* บางฉบับเขียน*อธิบาย*
กะพอกจอกจอกจก ภาษณะ ๓ อย่างสำหรับใส่สิ่งของ เช่น อาหารและน้ำ ดังนี้
กะพอกหรือกระพอก คือ กระบะสำหรับวางสำหรับกับข้าว
จอก คือ ภาษณะเล็ก ๆ รูปร่างชัน สำหรับตักน้ำในขันใหญ่
จกน คือ ภาษณะรูปแบน ๆ สำหรับใส่สิ่งของต่าง ๆ
กะพอกจอกจกน ในที่นี้ หมายถึงการรับประทานอาหารร่วมสำหรับกัน

เหมือนใบพ้อห่อจันทน์อันอย่างยิ่ง
 อนึ่งลูกนกสองสัตว์ลุ่มพัดพาน
 แต้นกหนึ่งพายุพัดพลัดกันไป
 มันสั่งสอนการบาปที่หยาบช้า
 ส่วนโปดกตกอยู่อาศรมบท
 นกนั้นรู้สวตมนต์บันตะโกน
 ใครคบปราชญ์ก็เป็นปราชญ์ปรีชาหาญ
 เหมือนมะม่วงไม้สะเดาเข้าพัวพัน
 จะป่วยกล่าวไปโยใจมนุษย์
 ถึงมีมอมหมองหน้าคงราศี

มีญาติมิตรคิดควรให้รอบคอบ
 ลางมิตรอยู่ลับหลังตั้งนินทา
 เห็นชูปชิบหีบแยบสิ่งใดได้
 ถึงปากหวานปานชะเอมอย่าเปรมปรีดี
 อันคนอื่นถึงเขาค่อนก็ควรการ
 เช่นโรคภัยไข้เจ็บอยู่กับกาย
 พฤกษาชาติอยู่ไกลถึงในป่า
 เช่นผู้อื่นที่เขาจะมีภักดีรัก

ใบก็พริ้งเปรศพร้อมด้วยหอมหวาน
 ไปตกลงตรงสถานพระสีธา
 ตกอยู่ในระวางใจอันใจกล้า
 สกุนนนั้นก็ได้เหมือนใจโจร
 พระนักพรตค่อยศึกษาวิชาโหร
 จิตก็โอนอ่อนนุ่มต่อภูมิธรรม
 ใครคบพาลก็เป็นพาลไม่ผิดผัน
 รสหวานนั้นชื่นชมไม่สมฤติ
 คนชั่วจุดแล้วก็คงไม่ตรงที่
 ที่จะต้อยนั้นอย่าสงกา
 เลือกที่ชอบใจจริงจึงคบหา
 มาพูดจ้อต่อหน้าก็ว่าดี
 เก็บเอาไปบอมนอกเขาออกมี
 น้ำตาลปีคลุกเคล้าเข้ายาตาย
 มิตรประจานเจ็บอยู่ไม่รู้หาย
 อย่าฟังหมายว่าอยู่ไกลได้ฟังพัก
 ยังเป็นยาแก้คลายหายประจักษ์
 คุณนั้นหนักเห็นอุกฤษฏ์กับมิตรเรา

โปดก	ลูกน้อย, ลูกสัตว์ ในที่นี้หมายถึง ลูกนก
มี	อีกทีก, เชิงแช่
อุกฤษฏ์	สูงสุด

สหายใดไข้เจ็บอยู่รักษา
เมื่อยามโศกผ่อนกระสันค้อยบรรเทา
บางที่เสียสินทรัพย์ต้องปรับไหม
เมื่อวอดวายก็จะตายไปตามกัน
เห็นหน้ามิตรมาละเหี่ยเสียไม่ได้
เขาร่วมไร้ได้เช่นนี้มีเสียแรง

อนึ่งผู้ใดใครซื้อให้ซื้อต่อ
ใครครดคิดจิตประทุษกระทำร้าย
อนึ่งผู้ใดใครเขารักเร่งรักบ้าง
ใครนบนอบตอบพลันอัญชลี
แม้มีแขกไทยใครมาหา
อันหวานอื่นถึงจะล้ำเพียงน้ำตาล
ประการหนึ่งวาจาเหมือนนางอก
ศีระะเต่ายาวสั้นนั้นก็มี
อย่าพลอดพล่อยถ้อยคำแต่พอควร
เห็นท่านเศร้าโศกต่อคลอน้ำตา
เห็นคนซื้อเงาโง่อย่าไปปิด
เนื้อความลับอย่าไปเล่าให้เขาฟัง

ช่วยฝนยาพยุลงหยอดน้ำข้าว
ปางหนึ่งเล่ามีผู้โจทก์ต้องโทษทัณฑ์
ก็แก้ไขแคะค้อนช่วยผ่อนผัน
ปางหนึ่งนั้นข้าวยากและหมากแพง
ค้อยแบ่งปันปันให้ทีละแสง
ไม่ควรแทงหนายกันคั่งวันตาย
เขาขัดคอแล้วจงให้เหมือนใจหมาย
จงอุบายคดตอบให้ชอบที
อย่าทำเมินเหินห่างหันหน้าหนี
อย่าถือดีต้วนตั้งอหังการ
จงพูดจาให้ล่อพ้ออ่อนหวาน
ไหนจะปานหวานถ้อยวาที่ตี
ได้ลั่นออกแล้วอย่าหดถอยถดถู
ไม่ควรที่หยาบเช่นมาเจรจา
เห็นท่านสรวลสรวลยิ้มอยู่ในหน้า
ทำมายาพ้อให้พ้นคนชิงชัง
ใครบ้ายศยอให้สมอารมณ์หวัง
ไม่ควรบังก็อย่าปิดผิดถึงตัว

แล่ง เครื่องมือตวงแบบโบราณ ทำด้วยกะลามะพร้าวขนาดเล็ก ๒ แล่งเป็น
๑ ทะนาน (๑ ทะนานเท่ากับ ๑ ลิตร)
ล่อ งาม ในที่นี้หมายถึง (พูดจาให้) ไพเราะ

ประหยัดหย่อนผ่อนผันแต่พอพักตร์
 โบราณว่าฟ้าคะนองแล้วต้องกลัว
 ช่อนเงื่อนจ่าน้ำชุ่มซังอยู่ใน
 เหมือนหินแท่งทึบที่ไม่มีราน
 จะทำการสารพัดประหยัดยัง
 จึ่งจะแก้ตัวตนพันไพร
 อันคนเเวรถึงจะเวียนมาเป็นมิตร
 ได้โอกาสเราประมาทคงม้วยมรณ
 อย่าเก็บเอาสุกชนมาปนดิบ
 ควรจะคั่นคั้นข่มให้ลุ่มดิ่ง

 แม่นบ่าวไพร่ใช้ชิตจะผิตชอบ
 อย่าเชื่อคำคนยุท่างจะ
 จะดูญาติก็เมื่อยากประดากเสีย
 จะดูข้าก็เมื่อนางงานหนักนั้น
 จะยอมข้าควรยอมต่อแล้วกิจ
 จะยอมครูดुरะบอบให้ชอบที่
 แสงหาผลนั้นให้มันสู้
 แสงทรัพย์ให้หลุดสำหรับพยายาม
 อนึ่งทรัพย์มีสี่ส่วนให้ควรแบ่ง
 อีกส่วนหนึ่งซื้อเสบียงเลี้ยงอาตมา
 อันมีเงินแล้วอย่าให้ใครกู้
 มีเมียอยู่ต่างย่านบ้านตำบล

อย่าสูงศักดิ์เหลือล้นให้คนหัว
 เอามือตัวปิดหูไว้ดูการ
 ภายนอกนั้นแจ่มใสเสมอสมาน
 ต่อประหารจึ่งให้เห็นว่าอัคคี
 ให้มีทั้งทางโลไว้ทางหนี
 เอาใจดีติดต่อด้วยตัสกร
 ให้ควรคิดเข้าค้ำจางสอน
 จะยืนนอนเดินนั่งเนื่องเนื่องคะนึ่ง
 ควรจะหยาบหยาบให้มันคั่นให้ชิง
 ที่ควรถึงปล่อยปลดก็ลดละ
 จงสวนสอบให้สว่างกระจ่างจะ
 เอาธุระดูแลเผื่อแผ่มั่น
 จะดูเมียก็เมื่อใช้ใกล้อาศัย
 ได้เห็นกันถ้วนทั่วว่าชั่วดี
 จะยอมมิตรอย่าให้มากจะบัดสี
 ยอสตรีชมรูปชู้ทรงงาม
 แสงรู้จักรู้เร่งไต่ถาม
 เห็นพาดิซติดตามไปคบค้า
 สองส่วนแจจกใช้ตามปรารณา
 ส่วนหนึ่งอย่าหยาบใช้ไว้กับตน
 มีความรู้อยู่ในสมุดไม่เป็นผล
 เมื่อยามจนจะต้องการรำคาญแด้น

เป็นคนควรสงวนวงศ์ไว้งหนัก
 อย่าปนปัดให้เขาหลุ่มมาดูแคลน
 จงดูเยี่ยงจามรีมีสัตย์มั่น
 ค่อยเปลื้องปลดเสียหมดราศีกาย
 ชมพูนุชเนื้อทองเรืองรองรูป
 พอเทน้ำลงที่ร้อนก็ผ่อนเย็น
 อนึ่งรุ่งสายภายหน้าจะหาคู่
 ทั้งกิริยาพาทีให้ดีพร้อม
 แม้นทาสีมีใช้ฉันทาสา
 มันรู้รสกำเริบฤทธิ์จิตคะนอง
 คำโบราณท่านว่าถ้าสิทธาษ
 อันสินธพเทวาม้าพระพาย
 อนึ่งอย่าแคะควักดีเอาที่หนู
 เทียวคันควา่ดินงูสุดทรม
 อย่าเชือดเถื่อเนื้อหนูไปเพิ่มช้าง
 แบ่งพิษงูเพิ่มนาคยากไม่เบา
 อย่าเอากัยในพนมข่มราชสีห์
 เอาพร้าวไปขายสวนไม่ควรจร

ถนอมรักษาตัวเหมือนหัวแหวน
 ถึงยากแค้นรักนวลสงวนกาย
 แต่ชนข้ออยู่เท่านั้นไม่หนีหาย
 ไม่เสียดายชีวิตมัจจะชาดกระเด็น
 ใส่บัวสับสับเทียวเฝ้าเคียวเข็ญ
 ไม่เจ็บเช่นช่างฆ่าด้วยกล่ากลอม
 จงเลือกดูน้ำนวลที่ควรถนอม
 จึ่งซุบย้อมกล่อมเกลี้ยงเคียงประคอง
 อย่าเรียกหาขึ้นบนเตียงเข้าเคียงสอง
 เหมือนแมลงป่องยกหางอ้าวอดกาย
 เคียงโคนาคลาดลาดไม่เจ็ดฉาย
 เข้าฝากฝ่ายอยู่กับลาพาไม่งาม
 หาเลือดปรีระเฝ้าแกะก้าม
 เขาจะหยามเหยียะหั่วเราะเรา
 อย่าคั่งง้างปลวกเตี้ยเติมภูเขา
 อย่ารองเอนน้ำค้างใส่สาคร
 เอาวารีชุ้ให้มังกรหยอน
 เอาบทกลอนอวดกวีเป็นที่อาย

ปัด	ลูกปัด เป็นเม็ดแก้วมีรูตรงกลางสำหรับร้อยทำเครื่องประดับ
ชมพูนุช	ทองคำเนื้อบริสุทธิ์
บัว	ดินหรือโลหะปั้นเป็นรูปคล้ายถ้วยสำหรับหลอมหรือผสมโลหะบางชนิด เช่น ทอง, เงิน
สินธพ	ม้า

อย่าอวดดีชี้ข้างซั่มน้า
 อย่าเลี้ยงลูกจะเข้คนองร้าย
 อย่าลากคออสรพิษติดตามหลัง
 เอาไม้สั้นรันคุณบุตรระคน
 อดสำห้จ่านจะร่ำสอนให้สิ้น
 หนึ่งงูเล็กเล็กพริกพระกุมาร
 เห็นเสือผอมเพียงพินาศจะขาดจิต
 ทั้งทรชนคนชั่วพวกหัวไม้
 อนึ่งช้างสูงเสียจากราก
 อีกข้าแก่กล่าวเสนาะเพราะพลอดพรวง
 อนึ่งไม้ล้มถ้าจะข้ามดูกาลก่อน
 แม้นมีม้วยเขาจะรวยขึ้นสักครั้ง
 ดังกวางเห็นเสือหิวหอบฮักฮัก
 ต่อเลือดบล้มคว่ำคะมำมา
 จงเจียมจิตคิดเหมือนนกจะจ้อยร่อย
 รอดจากภัยพาทาหาเหยี่ยวแรง
 อย่างมกใหญ่ไผ่สูงให้เกินศักดิ์
 อนึ่งรู้น้อยศึกษาวิชาการ
 เหมือนกบเกิดในสระกว้างสักเส้น
 ก็สำคัญน้าใจไม่เคลื่อนไหวคลาย
 เช่นคนรู้ไม่ถึงไหนขึ้นไปสวด
 อย่าบรรทุกเกวียนหนักจะหักเพล

อย่าอวดกล้ายิงปืนปากสลาย
 เลี้ยงลูกเลื่อมหิมหายให้คุ้มตน
 เทียวแห่รังแตนเล่นไม่เป็นผล
 จะต้องตนเปล่าเปล่าไม่เข้าการ
 อย่าดูหมิ่นของน้อยนั้นสี่สถาน
 ทั้งไฟถ่านเท่าหึ่งห้อยอย่าไวใจ
 อย่าอวดฤทธิ์ฮักฮักเข้าผลักไส
 อย่าทำคุณมันให้เสียเงินทอง
 ภูเขาแม่งปลาที่อย่าต้อง
 ทั้งเมียรักร่วมห้องให้ระวัง
 คนล้นนอนนั้นอย่าข้ามไปโดยหวัง
 จะเป็นที่ยังเราไม่เข้ายา
 ไม่รู้จักกำลังท่านโถมขวิดถลา
 จึงรู้ว่าแรงเสือนี้เหลือแรง
 ตัวนั้นน้อยทำรังพอฝั่แฝง
 พอล่องแคล้งอยู่สบายจนวายปราน
 จะพลันหักด้วยกำลังลมประหาร
 แต่สำคัญมันประมาณว่ามากมาย
 ไม่เคยเห็นน้ำในทะเลหลาย
 ว่ามากมายนักหนาน้ำในสระเรา
 ยังไม่ควรที่จะอวดอย่าอวดเขา
 ลำสาเภาเพียบล้นจะล้นพลัน

อนึ่งไช้ญาติมิตรสนิทเนื้อเขาเกี่ยวพัน
ถึงไม่มีสิ่งอะไรจะให้ปัน
อย่าดูเยี่ยงยุงอักตัญญู
กลับแก้งทำเวทนาให้อาพร
เต็มนกยุงยินยังไมเลขา
ยุงไปพบคบค้าแล้วพาที
ฝ่ายออกาพาซื้อถือว่ามีมิตร
จะให้เขาเขียนบ้างเหมือนอย่างนั้น
นกยุงพาลซื้อร้านจะตรองตรึก
กาที่ดำดูเจหนึ่งนี้เที่ยงตรง
อันคนอักตัญญูไม่รู้จัก
แล้วเอาทรัพย์นับให้ทั้งจักรวาล
เช่นกับหงส์สงเคราะห์ภรรยา
แล้วสลัดชนสุวรรณพรรณราย
พราหมณ์มีจิตคิดประทุษ
ได้ชนทองที่ละอันไม่คัณนา
ฝ่ายหงส์ถึงคำรบครบเจ็ดวัน
ประเดี๋ยวหนึ่งถึงที่สถานยาย
ช่วยกับบุตรจุดชักกระชากถอน
ชนที่ถอนไม่เป็นทองต้องฤทัย
อันกมลคนโลภนี้เหลือรู้
จ้อตระบัดเฟื่องสลงจนถึงตาย

ควรคิดคุณท่านกว่าจะอาสัญ
อุตสาห์หมั่นสรรเสริญเจริญพร
มิได้รู้คุณท่านที่ทำก่อน
ในอักษรนิทานโบราณมี
อีกทั้งกายยังไม่มียี่
ให้กันเขียนให้ก่อนผ่อนผลัดกัน
ค่อยเพ่งพิศเขียนลายงามฉายฉิน
ด้วยสำคัญคุณมิตรจิตจะตรง
เอนน้ำหมึกชะโลมให้โดยใจประสงค์
เพราะอัปมงคลมิตรจิตใจพาล
ถึงการญเข้าคำพราว่าชาน
ไม่เนิ่นนานหน่อยจิตกลับคิดร้าย
อุตสาห์มาเยียมเยียนไม่ขาดสาย
ให้เมียขายเลี้ยงอาตมามา
ปรึกษาบุตรว่าเราคนจนหนักหนา
ที่นี้มาเราจะถอนเสียทั้งกาย
ก็บินผันผยองไปตั้งใจหมาย
นางพราหมณ์ร้ายออกมารับจับเข้าไป
จนชนล่อนเลี่ยนสิ้นบินไม่ไหว
ก็ยากไร้เสื่อมลาภทำลายกาย
ทำให้ตัวช่วยอยู่ไม่รู้หาย
เอาติดกายไปได้เมื่อไรเลย

ต่อท่านผู้เข้าใจทางไตรลักษณ์
ถึงสมบัติมั่งคั่งไม่หวังเขย
เหมือนแม่น้ำบ่อนกลักสินชล
บรรดาสรรพพฤษณ์มะพร้าวตาล
ผู้มีทรัพย์สินน้อยก็หย่อยให้
เหมือนบ่อนน้อยน้ำใสไหลรินริน
ทรัพย์ของผู้มั่งมีตระหนี่เหนียว
ไม่เป็นที่พึงพาประชาชน

จะเดินทางต่างประเทศพินิจก่อน
ทั้งความโกรธท่างเหือดอย่าเดือดดาล
อนึ่งจะเสพสุบเพียญชนะภักซ์
จงทดลองถ่องแท้ให้แน่ใจ
อันเรือนมิตรที่สนิทไม่นึกแห่ง
สำราญเสพลีลันรังเกียจจะสงกา
ผูกสนิทชิดเชื่อนี้เหลือยาก
จะผูกด้วยมนตร์เสกลงเลขยันต์
อันรักกันอยู่ไกลถึงขอบฟ้า
อันซังกันนั้นอยู่ใกล้สักองคุลี

เห็นประจักษ์อนิจจังก็ช่างเฉย
เอาเปิดเผยออกจำแนกแจกเป็นทาน
เมฆนั้นท่อนทวงฝนเป็นอาหาร
ท่อนทวงผลอันตระการเก็บไว้กิน
คงจะได้ไปข้างหน้าสุดสำหรับถวิล
พอวิตวักตักกินแก้ข้นจน
ดั่งน้ำเขียวในสมุทรสุดขัดสน
ถึงมากล้นล้นกล่เปล่าไม่เข้าการ
ที่นั่นนอนน้ำทำอีกอาหาร
อย่าอนอนนานหมั่นนั่งระวังภัย
ที่เรือนไม่รู้จักเขาหาให้
จึงจะไม่มีเหตุเภทพาธา
มีแต่ข้าวกับแกงเขาจัดหา
ก็โอชารสดีด้วยรักกัน
ถึงเหล็กฟากรดไว้ก็ไม่มัน
ไม่เหมือนพันผูกไว้ด้วยไมตรี
เหมือนชายคาเข้ามาเบียดดูเสียตีส
ก็เหมือนมีแนวป่าเข้ามาบัง

หย่อย

เรื่อย ๆ, บ่อย ๆ, ที่ละน้อย

องคุลี

นิ้วมือ; ชื่อมาตราวัดแบบโบราณคือยาวเท่ากับข้อปลายของนิ้วกลาง

ไตรลักษณ์

ลักษณะสามัญซึ่งเกิดแก่ทุกสิ่งทุกคนในโลก ๓ ประการ คือ ความไม่เที่ยง, ความเป็นทุกข์ และความมิใช่ตัวตน

อนึ่งเพื่อนบ้านนั้นจงมีอาวีรัก
 เราผู้เดียวอย่าไปเที่ยวโดยลำพัง
 อันเบียดเบียนกันสุรามักพาเดิน
 จนโซซบรูปรุกายพิกลนัก
 เห็นยากเขาเอามาใส่ที่ในจิต
 อยู่กับเหยาเผือกกับบ้านการก็มี
 เห็นเขามั่งมีมากอย่าอยากได้
 ค่อยหนีบหนีบเก็บเล็กประสมน้อย
 อย่าดูเยี่ยงกาบที่บาปหนา
 กำลังโลกห่อหุ้มไม่เห็นภัย
 ก็บินตกลงน้ำดำในสระ
 ผุดขึ้นมาแห่งทรายสาหร่ายพัน
 เหมือนเราท่านที่เป็นคนอยู่บนบก
 อย่าคบแขกเข้าไปค้าซื้อผ้าลาย
 อนึ่งริเริ่มร่ำทำการสิ่งใดผิด
 เหมือนเสี้ยนหนามยอกตำชำฤทัย
 ถ้าทำการสิ่งใดที่ใหญ่ศ
 หวังไว้ชื่อลือชาว่ามาควาย
 แสงมันตันป่าไปหาหมู
 รักจะหยอกยามยังกำลังพาล

อย่าลอบลักกล่าวขวัญเขาลับหลัง
 เร่งระวังคนชั่วจะชวนชัก
 ที่ยับเยินยากเย็นเห็นประจักษ์
 ใครพบพักตร์แทบไม่รู้ว่ามี
 อย่าควรคิดเข้าไปเคลียให้เสียศรี
 ลอกทองที่สับฟันปลุกมันกลอย
 เรายากไรก็มหน้าอย่าทอดย
 เหมือนกัตอ้อยเคี้ยวขางปลายสบายใจ
 เห็นกาน้ำดำปลาขึ้นมาได้
 คิดจะใคร่เสพบ้างเหมือนอย่างกัน
 ไม่พบปะปลาสักตัวก็เต็มกลัน
 ดินยันยันอยู่ในน้ำจำใจตาย
 ไม่เข้าอกใจชำนาญการซื้อขาย
 จะต้องตายอยู่เหมือนกาที่ว่าไว้
 ควรจะคิดสิ่งนั้นแลเอาแก้ไข
 เอาหนามไค้เชือกกันจึงพลันคลาย
 อย่างกลัวหมดเงินเบี้ยจะเสียหาย
 เฝ้าเสียตายพริกแกงไม่เป็นการ
 อย่างกลัวหอกว่าจะอยู่เย็นป่าน
 อย่าควรย่านผู้หญิงหยิกขยาดโย

รักเป็นมวยคาดเชือกจะเข้าชก
 รักเรียนรู้อายครุนี้เพื่อใด
 เรียนคัมภีรพากเพียรเรียนซ้ำซ้ำ
 ขึ้นภูเขาสูงสู้อย่าง
 การโลกียะการคุณอย่ามุ่งหมก
 ถึงใหญ่ศกียาเฝ้าแต่เมามัว
 รู้ประมาณนั้นและดีเป็นที่รัก
 อันธรรมดาน้ำป่วนขวนเป็นตม
 อนึ่งเริ่มกิจเก็บไว้แต่ในอก
 เช่นกับเดื่อออกดอกไม่บอกใคร
 จะเป็นช่างชอบชำนาญให้ยังผู้
 ถึงจะเงื่องเงื่องแต่เอาแง่ปน
 จะเจรจาความถ้อยอย่าพล่อยพลั้ง
 จะมีแก่นหรือเปลือกจงเลือกเอา
 อนึ่งไม่มีธูระอยู่เปล่าเปล่า
 เขาไม่ถามก็จงอย่าพาที
 อันคนโง่ดื้อซ้ำซ้ำบ้าบุ่มบ่าม
 จนเจ้าเรือนรำคาญซื้อคร้านฟัง
 เห็นโทษเขาแต่สัณนิตมาติดต่อ
 ที่โทษตนอายกะโตโอฟาฟาร

กลับกลัวฟกบวมนี้เป็นโฉน
 อายแก่ไทถอยยศไม่งดงาม
 ที่เคลือบโคลไตรตราตรึงตรองถาม
 จะผลิผลลามพลาตเซจะเสียตัว
 ผ่อนวิตกนั้นให้น้อยค่อยยังชั่ว
 ละเลิกตัวลอยเลิศจนเหลิงลม
 ยิ่งสูงศักดิ์เจียมศักดิ์จึงจะสม
 พายุลมแรงแลก็แพ้ไม้
 ต่อคิดตกจึงค่อยแถมขยายไซ
 ครั้นผลใหญ่เห็นทั่วทุกตัวคน
 รักจะรู้เร่งรู้ให้เป็นผล
 ระวังตนตามประสาปัญญาเยา
 ค่อยหยุดยั้งฟังกระบวนสำนวนเขา
 เห็นลาดเลาใช้ได้เก็บไว้ดี
 ไปเที่ยวขึ้นเรือนเขานำบัดสี
 เหมือนเกร็ดใครไม่ค่อนท่อนจะดัง
 ถามไม่ถามกล่าวถ้อยพล่อยพล่อยพลั้ง
 ไม่หยุดยั้งพูดเพลिनจนเกินการณ์
 เอาเรียงข้อแยกย้ายไปหลายสถาน
 เกลี่ยสมานปกปิดให้มืดมน

ถ้าอุปไมยก็คล้ายกับตัวเต่า
หยาบโทษเหี้ยมบรรยายไม่วายเว้น

อนึ่งแมลงป่องยกทางอวดสภณธ์
นาคราชฤทธินั้นไม่บรรเทา
อนึ่งพงศ์เผ่าเหล่าผู้ดีที่มีชาติ
ถึงฝนตกต้องสภณธ์ทนมรา
อันชาติไพร่ไม่มีผู้ตีบน
ทั้งน้ำในใจคอก็หมอลความ
ท่านว่าไว้ไซ้เจ็บถึงหนักหนา
ถึงจะไม่เร็วหายก็หลายวัน
อันจะหลบหลีกม้าชากระจอก
หกศอกหลีกโคต่างก็ห่างกาย
อันจะหลีกทรชนอ้ายคนพาล
หนีให้ไกลอย่าให้พบมันรบกวณ
แม่น้ำคั่งคดเคี้ยวก็ควรจร
เหล็กที่คดทำเคียวเกี่ยวข้าวไว้
ถึงมาตรแม่น้ำจะเดินไปปะพบ
จะพาตัวมัวหมองไม่ต้องการ

เอาหัวเข้าซ่อนไว้มิให้เห็น
ว่าหัวหูดูเป็นกระเปมกระเปา
ก็แจกชนชั่วช้าที่โหดเฉา
จะเลื้อยเล้าค้อยเขยื้อนเลื่อนกายา
ดำเนินนาคย้อมเหมือนนางวิสาขา
ก็ลีลามิได้ตัวนสงวนงาม
เดินลูกกลนลูกลี้กะผลิกะผลาม
เหมือนหนึ่งหนามเห็บทั่วทั้งตัวมัน
ถ้าเยียวยาก็รู้ห้อยนค้อยผ่อนผัน
พยศนั้นถึงจะยาไม่ยากคลาย
สักสี่ศอกก็จะได้ตั้งใจหมาย
หลีกช้างพลายแปดศอกก็พอควร
ชอบทั้งบ้านเรือนจำนายชายเรือกสวน
จึงจะควรคำโบราณท่านว่าไว้
ไม้ที่คดเขาทำศรก็เชื่อได้
อันคนคดนี้เห็นไม่ต้องการงาน
มันจะคบก็อย่าตอบต่อประหาร
เอาทองรานรู้กระเบื้องก็เปลืองทอง

สภณธ์	ร่างกาย
หมอลความ	นักกฎหมายซึ่งใช้ความรู้ในกฎหมายให้เป็นประโยชน์แก่ตน
โคต่าง	โคที่ใช้บรรทุกสิ่งของมีคานพาดไว้บนหลัง
ราน	แตกหรือร้าว

หนึ่งสตรีถึงจะงามแต่สามชั่ว
 บ่าวหนินายหลายยกอย่าปกครอง
 อนึ่งน้ำตาลหวานนักอย่ามักกลืน
 จงเสพแต่ขนุนหนามจะงามใน
 เช่นวิหคนกยาสำอวดสะอาด
 เสพปลาหากินที่กรรมแรง
 อันรูปแรงทรชนเป็นพันธุ์
 เทียวเสพเสาะสืบสัตว์สิ้นชีวิต
 อนึ่งยังไม่เห็นน้ำอย่าทำกระบอก
 ดินจะพังฝั่งน้ำอย่าคำจุน
 ที่น้ำเชี่ยวเร็วแรงทุกแห่งหาด
 อย่าจอดเรือริมตมไม้ใกล้หนทาง
 อย่าเห็นกรวดตริตเตร็ดว่าเพชรพลอย
 อย่ารักทองคำไหล่หนากว่าสุวรรณ
 อย่าเคี้ยวอ้อว่าอ้อยอ้อยไม่หวาน
 อย่ารักทรัพย์สินนักกว่ารักตน
 อันลูกเมียเหมือนหนึ่งกับผืนผ้า
 นื่องที่รักร่วมชีวิตร่วมทอง

อย่าคบค้าพาตัวให้มัวหมอง
 เอาเป็นเพื่อนพวกพ้องจะมีภัย
 ที่ซมซิ่นไม่สู้จัดระมัดใส่
 อย่ารักใคร่ผลเดือที่ดูแดง
 ช้างนอกผาดนวลขาวราวกับแป้ง
 แต่เคลือบแฝงภายนอกว่านวลดี
 ไม่น่าดูใกล้เคียงเหนียงอยู่
 ก็กลับติดด้วยในน้ำใจบุญ
 ไม่เห็นรอกอย่าเพ่งก่งกระสุน
 จักรจะหมุนอย่าเอาคอเข้าร่อง
 อย่าคิดว่าดล่ำเรือให้ริชาว
 อย่างกันกางช้างสารจะสู้กัน
 เห็นหิ้งห้อยอย่าว่าดีกว่าสุริยฉิน
 เห็นก้านนั้นดีกว่ากอบไม่ชอบกล
 ทุเรียนรานปลูกหญ้าว่าเป็นผล
 อย่ารักคนอื่นดีกว่าพี่น้อง
 ถึงขาดฉีกฉั่วแล้วหากได้คล่อง
 เหมือนหนึ่งสองแขนติดสนิทกาย

รอก คือ กระรอก
 ทองกาไหล่ ไม่ใช่ทองคำแท้, โลหะชุบ หรือเคลือบทอง

หนน้ำบกตกไหนคงไปด้วย
 รู้รักกันอย่ารู้มีราศียาย
 อนึ่งธรรมนิยมพศม์มักพึงป่า
 ธรรมนิยมนกพึงไม้มะไฟมะเฟือง
 อันตอยใดไร้ถ้าที่สำนัก
 สระโกมุทแมนบุษบาวาย

อนึ่งพฤกษาสูงใหญ่ไบหล่นลัน
 ที่ต้นไม้ไหนชะอุมพุ่มพัวพง
 อนึ่งป่าใดไกลห่มุมฤคร้าย
 ที่ป่าใดไม้สะพรั่งล้วนรังเต็ง
 อนึ่งนาอาศัยน้ำฝนซัง
 มีเหย้าเรือนหาเพื่อนผู้เป็นคู่คิด
 อนึ่งเราให้เขาไม่ตอบให้มาบัง
 คนยากเย็นเข็ญใจพึงให้ปัน
 ทานว่าไว้แต่ประณก็สมบท
 จะสิ้นชวดชวดค้าเพราะขาดทุน
 อนึ่งพินไฟในเหย้าอย่าเอาออก
 แะนนำศึกสู่เหย้าเข้าตำรา

คงช่วยเพื่อนผีไม่หนีหน่าย
 ใครกล่าวร้ายเจ็บแทนด้วยแคนเคื่อง
 ธรรมนิยมปลาชอบใจที่ใหญ่เหมือง
 คนทั้งเมืองขึ้นชมร่วมโพธิ์สบาย
 ไม่สมศักดิ์ราชสีห์ก็หนีหน่าย
 หงส์ก็หายห่างไกลมิได้จาง
 นกก็บินบากไปไม่ประสงค
 ก็ร่อนลงจับแจออกแซ่เซ็ง
 ก็อันตรายหมดม้วยไม้ขลุ่เชลง
 เพราะเสือเก่งกาจคัมจิ้งพุ่มชิต
 เลี้ยงเปิดโกอาศัยรังบังปองปิด
 มีการกิกกอบโกยโปรยให้ปัน
 อย่ารวิรังให้อีกจนอาสญ
 อย่าหมายมันจะเอาของสนองคุณ
 ทรัพย์หมดไม่มีเหลือเพราะเกื้อหนุน
 จะสิ้นบุญก็เพราะกรรมที่ทำมา
 เพลิงข้างนอกอย่าเอาเข้าในเคหา
 อย่าเปิดฝาเรือนตนให้คนดู

หนน้ำบก	ทางน้ำทางบก (หน คือ ทาง, ทิศ)
เพื่อนผี	เป็นเพื่อนช่วยเหลือกันจนตาย
บาก	มุ่งหน้าไป
มฤค	สัตว์ป่าประเภทเก้ง, กวาง

เมื่อยชั่วจริงนั่งไว้แต่ในอก
 เหมือนการกักผิดก็ไต่ไว้เป็นครู
 จับมัจฉาควาไซ้ไปสองหัตถ์
 ค่อยค่อยจ้องมองไปดูให้ดี
 อนึ่งหมูเขามัดไว้จะหาม
 ชู้ของเขาเคล้าคลอจะคลึงเคล้น
 อย่าเรียนรู้ชวนชวายเป็นกายแก่
 เป็นชาวสวนควรหรือซัดขาดม่วงปราง
 เหมือนกบเกิดในสระปทุมเมศ
 แมลงภู่หมู่ผึ้งภุมริน

อันความรู้จริงจริงถึงสิ่งเดียว
 ได้เพื่อนตัวเข้าเย็นอยู่เป็นนิตย์
 เหมือนนายเปลี่ยนดีดกรวดอดพญา
 ให้ประธานของเข้าเหย้าเรือนเรือ
 อีกบ่าวไพร่ไม่น้อยร้อยบ้านส่วย
 ได้กินเจาะเพราะความรู้ชำนาญ
 อนึ่งคนดื้อถือตัวว่าตัวเอง
 บุญไม่ส่งคงไม่เสร็จสำเร็จความ

อย่าหยาบยกออกขยายให้หลายหู
 ให้เขารู้เรื่องไปทำไมมี
 ช่างโน้นพลัดช่างนี้หายไม่วายหนี
 เห็นได้ที่จับกำขยำเป็น
 งานใช้งานคานตามไปสอดเล่น
 อย่าทำเป็นตึกแทรกกแหวกเข้ากลาง
 อยู่ใกล้เกล่น่าเกลียดจะกินต่าง
 เขาอยู่กลางป่าไกลยังได้กิน
 ไม่สังเกตเกสรขจรกลิ่น
 หวังถวิลบินมาชมก็สมคิด
 แต่ขับเคี่ยวขึ้นใจอยู่ในจิต
 เสี่ยงชีวิตลูกหลานจนว่านเครือ
 เรอชมว่าศิลปินศาสตร์ฉลาดเหลือ
 ทั้งผ้าเสื้อสินทรัพย์นับประมาณ
 ก็รินร่ายบริบูรณ์จนบุตรหลาน
 เรื่องนิทานเทียบไว้เป็นใจความ
 วิชาเฉกสัพพัญญูรู้เหลือหลาม
 ก็ได้นามอยู่แต่ว่าปัญญาไว

ชู้

เจาะ

สัพพัญญู

ในที่นี้หมายถึงคนรัก หรือ สามิภรรยากัน

น่าจะแปลว่า ง่าย ๆ, สะดวก, สบาย

ผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง, ผู้รู้ทั่ว, เป็นพระนามใช้กับพระพุทธเจ้า

เมื่อยามยศยอ่องล่องลอยตัว
นี่เนื้อเเวหลังลำได้ทำไว้

อย่าโทษกุ่มกุ่มพาพฤษาสินธุ์
อย่าโทษญาติกาภายสหายรัก
ข้างแพทย์ดูว่าเป็นลมให้สมบท
ข้างโหรเห็นเทวดาเข้ายายี

ประการหนึ่งร้อนไฟในมนุษย์
ศัตรูอื่นหมิ่นแสนที่ศักดา
สว่างอื่นอันใดในอากาศ
แรงสิ่งอื่นเข้มแข็งที่แรงร้าย
ถึงมีฤทธิ์สิทธิ์ศักดิ์สามารถ
ทั้งดำดินบินผ่านภาลัย
ไม่ควรนับกับมนุษย์ปุถุชน
สิ่งกุศลสุดสำหรับสร้างอย่าห่างคลาย

อนึ่งหอมกลิ่นที่จริงสิ่งดอกไม้
หอมประทีนกลิ่นกล่ำคือศีลทาน
อนึ่งดอกเส้งเทียนไทยหงอนไก่อชะบา
แต่ไร่กลิ่นสันติที่จะชม

เมื่อคราวชั่วกรรมชักให้ตกชัย
อย่าโทษไทเทวดาคนยาก
อย่าโทษอินทร์องค์พรหมบรมจักร
โทษบุญกรรมนำชักให้ชั่วดี
อีกแม่เมตตาวุ่นถูกคุณผี
ท่านภูรีร้องว่ากรรมเขาทำมา

ไม่ร้อนสุดสู้ไฟดำฤชณา
ไม่เหมือนข้าศึกพยาธิอยู่ในกาย
ไม่โอภาสเท่าสว่างตะวันฉาย
ก็แพพ่ายแรงกรรมที่ทำได้
ยกปราสาทเวชยันต์ก็หวั่นไหว
รู้เท่าไรก็ไม่รอดคงวอดวาย
ที่จะพันมัจจุราชอย่ามาดหมาย
เป็นอุบายที่จะให้ไปนิพพาน
หอมแต่ตามลมไปไม่ไกลสถาน
ย้อมแผ่ชานหอมหวานไปทวนลม
พวงผกาางมดสดสีสม
ก็ทิ้งถมอยู่ที่ตันคนไม่จง

กุ่ม	มาจากคำ พระกุ่ม หมายถึงเทพที่สิงสถิตประจำในที่ต่างๆ
ภูรี	ความฉลาด, ปัญญา
พยาธิ	ความเจ็บไข้
ประทีน	เครื่องหอม

อันสตรีรูปงามทราชมสาวท

ชายที่ดีเขาไม่มีจิตจ้านง

ถึงรูปพาลพอดีดูแต่สุภาพ

จะกล่อมเกลี้ยงเคียงหมอนนอนเต็มตา

ชายจะงามความรู้เป็นเครื่องประดับ

บรรดาหญิงถ้วนทั่วทุกตัวคน

สัตวสี่เท้ากล่าวว่างามที่ใหญ่ยัง

จันทร์จะงามแจ่มฟ้าเพราะราตรี

ในคัมภีร์มีลูกหลายสถาน

ลูกหนึ่งนั้นรู้เสี้ยมเจียมกมล

ลูกหนึ่งนั้นใจรักเป็นนักปราชญ์

เป็นอภิชาตบุตรสุดแสนดี

อันลูกร้ายคล้ายบุตรท่านพราหมณ์แก่

พดดาเฒ่าเฝ้าเจ็บใจระกำ

ว่าเลี้ยงบุตรสุดรักนั้นน้อยหรือ

คุณของไม้ไผ่นี้นี้มีมากมาย

อนึ่งเดินไปไหนที่ไกลสถาน

ไม้เท้าปัดวัดเหวี่ยงไปตามบุญ

เช่นเขาพูดเจรจาว่ากันเคลื่อนไหว

มีแม่เรือนเปื้อนปอกไม่ออกเงย

เมียที่ร้ายหลายอย่างต่างต่างกัน

เมียหนึ่งล้นโลกเหลือออกเปื้อใจ

แต่มารยาทผิดตระกูลประยูรหงส์

ก็คงลงอยู่ว่างามทราชมกิริยา

ไม่หยาบหยาบมารยาทสมวาสนา

คงดีกว่างามพริ้งเป็นลิงสน

ถึงตกไหนได้ทรัพย์ไม่ขัดสน

จะงามล้นเลิศฟ้าเพราะสามี

งามร่างรูปชুবทรนนั้นฤาษี

บุตรที่ติงามหน้าบิดาดน

ลูกหนึ่งไซ้ใจพาลไม่เป็นผล

หาใส่ตนพอเพียงเลี้ยงชีวิ

เฉลียวฉลาดล้ำบิดามีภาษี

จะพาที่สอนสั่งก็ฟังคำ

ไม่ดูแลเลี้ยงบิดาหาอุปถัมภ์

ก็กล่าวคำเป็นคาถาด่าลูกชาย

ไม่แทนเท้าแทนมือได้เหมือนหมาย

ได้ค้ำกายอย่างย่องจ้องจดจุน

เมื่อพบพานสัตว์ร้ายจะวายวุ่น

คงมีคุณกว่าลูกที่ละเลย

ว่าลูกเหมือนลูกซีกาเจ้าข้าเอ๋ย

เป็นกะเทยเกิดจะดีมีท่าไม

เมียหนึ่งนั้นเหมือนตำแยแสบไส้

เมียหนึ่งใส่รัจจ่ายทรัพย์เสียยับเยิน

อีกเมียโทโสพูดไม่หยุดหย่อน
เมียหนึ่งนั้นคอยโอกาสประมาทเมิน

เป็นบุรุษสุดอยู่เพียงรู้เท่า
จจนเห็นเช่นกับเขาเล่านิยาย
ถึงไม่เห็นจริงเจือต้องเชื่อถือ
ด้วยแยกคายหลายชั้นเชิงกระบวน
ประมาทใจให้อยู่ผู้เดียวสงัด
เหมือนน้ำอ้อยใกล้มดตอดอยู่นาน
ที่ลุ่มเลนเสนาหาแห่งกาสร
สระปทุมเป็นที่หงส์จะลงเขย

อนึ่งเรือแพนั้นเป็นที่ข้ามสมุทร
อันหยุกยากกับพยาธิไม่คลาดแคล้ว
อันหมุ่จะเซ่เต่าปลาพื้จวริน
ทารกเล็กเด็กน้อยพื้มารดา
ธรรมเนียมเสื่อพื้พนสัฎฐ์พื้เสื่อ
ความเท็จพื้จริงซั้วกลัวความดี
อนึ่งธรรมด่าว่าไวพัซัยรด
บ่าวจะงามเจิดฉายเพราะนายรัก

ตีเมียน้อยอ้อยอ่อนออกตะเพิน
ก็ออกเดินเดี่ยวตอดต้อมดูชาย
อย่ามัวเมาเชื่อเมียเป็นมั่นหมาย
ว่ากายขาวผ่องละอองนวล
ว่าหญิงชื่อนั้นให้ปองปิดปากสรวล
แก้อับจนเจียนจนช้านาญชาญ
ก็แน่ชัดชายจะชมภิรมย์สมาน
หญาสคราญโคเวนไม่เห็นเลย
หม่อมมารลัยินดีเสวย
ชายจะเจยจากสตรีไม่มีแล้ว
เครื่องอาวุธสำหรับตนแห่งคนแก่แล้ว
นกกับแรวคงจะร้องอยู่ตริงตรา
สกุณบินร่อนเร่ฟุ้งเวหา
คนเชื้อใจไฟรฟ้างฟ้างมี
ธรรมนิยมเรือฟุ้งพายไม่หน่ายหนี
หญิงฟุ้งพาสามีก็ฟุ้งพัก
จะปรากฏงอนระหงเพราะธงปัก
ได้ยศศักดิ์เป็นโสดเพราะโปรดปราน

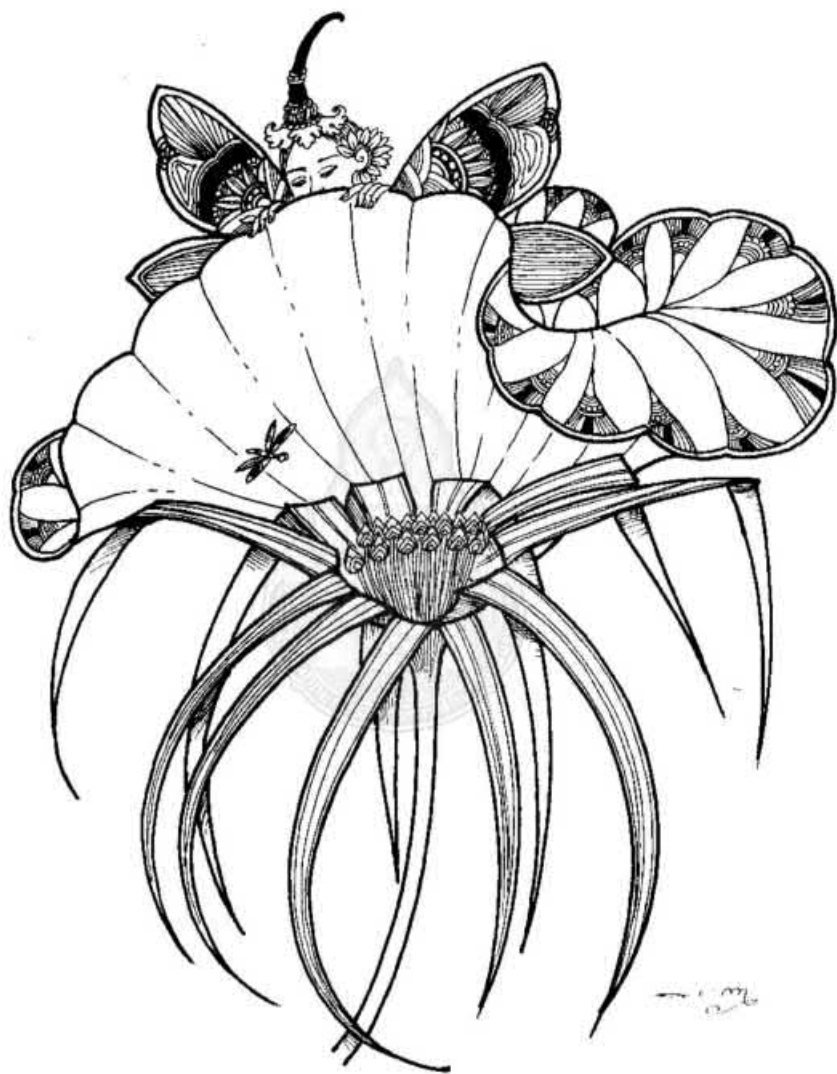
ตะเพ็น พล่านไป

งอน คือ *งอนรก* เป็นส่วนปลายของราชรถ มีลักษณะเป็นรูปยาวเรียวและอ่อนช้อยขึ้น

รำละครฟ้อนดีด้วยรูปเหาะ
เป็นมวยปลาล้ำลันจึงทนทาน
ประการหนึ่งถึงเป็นปราชญ์ฉลาดรู้
เหมือนหนึ่งเพชรหมกยกว่าดี

อนึ่งบัวบุษบั้งเกิดในตมเปือก
ทั้งทองคำกำเนิดบอบบางสะพาน
ก็สมที่ชี้เช้นกับนักปราชญ์
แต่ตัวดีมีปัญญาสวามิภักดิ์
อนึ่งคนโทษแต่มั่นหมั่นชวนชวย
ทั้งเชื่อไพร่ได้เป็นนายชั้นนังพรม
อนึ่งนายสีน้ออย่าควรเสพแสง
นายหนึ่งมักโกรธาชักหน้าเจ้า
นายที่สองตั้งใจไ้จนบอบ
นายที่สามนั้นค่อยแคะและเล็มลิด
นายที่สี่แต่จะข่มคุณ
ไม่ได้เรื่องล้วนเครื่องจะอประมาณ
อนึ่งเป็นนายก็เอาใจไพร่มั่นมั่ง
ถึงตกทุกข์ที่ลำบากไ้ยากเย็น
อนึ่งบ่าวไพร่ไม่ตีจะตีต่ำ
ประหยัดหย่อนผ่อนไ้แต่ไ้เรียว

ร้องจะเพราะเพื่อเสียงสำเนียงหวาน
ปากฉลาดฉานโต้ตอบจึงชอบที่
คนไม่ซู้ก็คงอับลัษรค์มี
แม่นไม่มีเหลี่ยมแต่งไม่ต้องการ
อีกข้างเผือกเกิดแต่ปาวนาสถาน
ยังประมาณกันว่าดีเป็นที่รัก
เกิดในชาติทรชนคนต่ำคักดี
ก็พร้อมพรักนับถือออกชื่อชม
มีทรัพย์หลายเหลือล้ำเพราะสำสม
พึงนิยมจิตรู้ยาอุเบา
เข้าแอบแฝงพึงพาอาศัยเขา
ร้องเรียกเล่าลมก็เด็บกำเริบฤทธิ์
มีความชอบไม่ยกเอาปกปิด
ทรัพย์สักนิดก็ไม่เผื่อเอาเจือจาน
ทั้งทารุณพุดจาตั้งว่าขาน
อย่าแผ้วพานหลีกละสละเว้น
อย่าตึงตังไปทีเดียวเฝ้าเคียวเชิญ
จะตายเป็นมันไม่ทั้งจริงจริงเจียว
อย่าโกรธาหันขุนให้จุนเฉียว
อุตสาห์เหนี่ยวหน่วงจิตคิดเมตตา

อันช่างหม้อตีหม้อไม่หวังฉาน
ตั้งอาจารย์ติศิษย์ให้วิทยา
ที่สิ่งจะสอนสอนสภณต์นเสียก่อน
ผจญจิตตนเสียก่อนให้ผ่อนคลาย
อนึ่งผจญคนเวรเป็นเวรี
ผจญคนกลิ้งกลอกกลับหลอกกลาง
จะผจญคนโลกละโมบนั้น
ผจญหมู่ทุรชนคนใจเพชร
อนึ่งทำสงครามได้ชัยชนะ
รบแม่เรือนแพพายไม่วายตี
ไหนจะเท่าบุคคลผจญจิต
ตัดอกุศลสิ้นท่วงพันบ่วงมาร
อนึ่งแพ้ศึกเสียทีในที่รบ
แพ้ถ้อยความเสียทรัพย์นับกระหาย
อันแพ้เมียทำลายสายสินทรัพย์
ยากอยู่ตราบชีวิตจะปลิดปลง
เมื่อคราวตีมีทรัพย์คนนับถือ
ชั้นเพื่อนฝูงชอบพอกลับอแง

ดีเองงานงามใช้มิให้หนา
มิใช่ว่าจะประหารให้ไปอบาย
จึงจะสอนผู้อื่นได้ตั้งใจหมาย
จึงค่อยร้ายไปผจญคนทั้งปวง
ทำไมตรีเข้าไปให้ใหญ่หลวง
เอากระทรวงสัตย์ซื้อให้เสื่อมเท็จ
ของกำนัลให้อักขุหมุ่โก่เปิด
ให้อ่อนอาตม์ขาดเต็ดด้วยความคิด
มีเดชะเป็นสง่าฐาติ
ก็ได้มีชื่อเชิดว่าชายชาญ
เอาสุจริตเป็นดาต่อประหาร
ก็สำราญนิราศทุกข์สุขสบาย
เขาหลักหลบรอดชีวามามีหลาย
ยังไม่ตายหาใหม่ก็ได้คง
ก็ย้อยยับเย็นยู่เป็นผุยผง
ญาติวงศ์พงศ์เผ่าเขาไม่แล
ครั้นสิ้นชื่อเขาก็ต่างจะห่างแห
ลูกเมียแปรไปเป็นอื่นตื่นตะโกรง

กระหาย

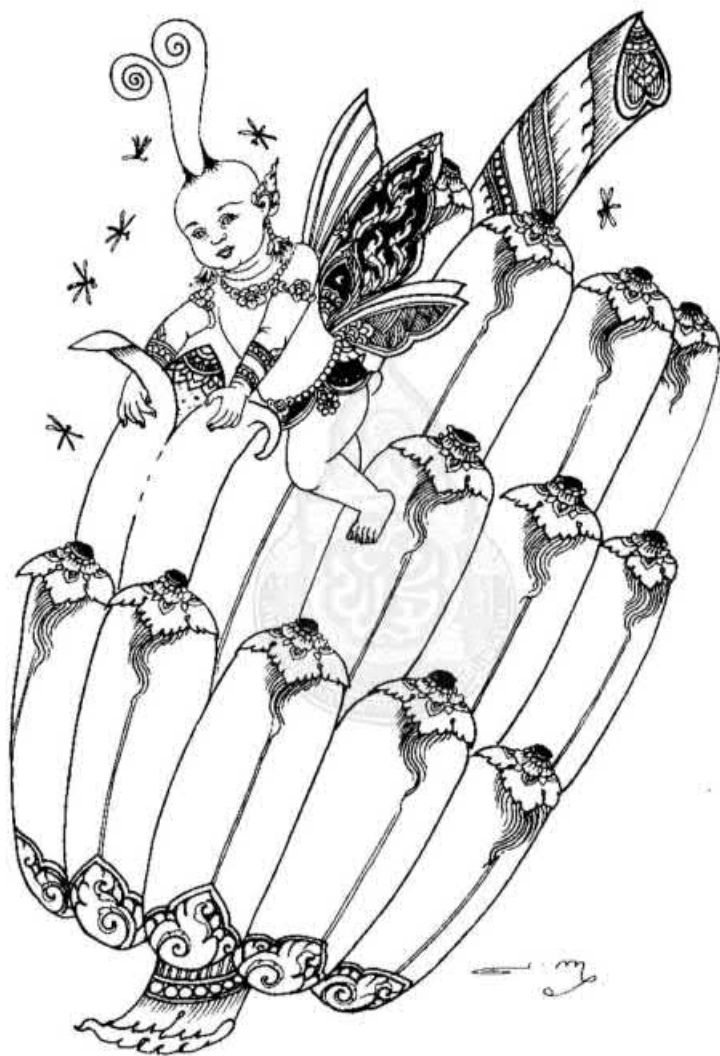
ฉาน	แตก
กระหาย	กระบุงขนาดเล็กปากผาย, เครื่องตวงครึ่งกระบุง โบราณใช้สำหรับตวงข้าว
ตะโกรง	เต็มไปด้วยความอยาก, ตะกราม

ปางมียศก็ปรากฏว่าเลิศลาภ
กาเหี่ยวร้างแย่งเนื้อเหลือแต่โครง
ถ้าอุปไมยคล้ายกับไม้เมื่อยามแล้ง
ที่แก่นเปลือกเลือกฉลากทุกเข้าเย็น
ก็สมความพราหมณ์รู้คัมภีร์เวท
คราวเคราะห์ชั้วชีวิตีจะเข้ามา
อันร่างกายมนุษย์นี้เป็นที่รัก
เหมือนท่อนไม้แก่นปราศอนาถเนา
ไม้ที่คุดบดงทำงจักร
ที่ตรงกลมล้มลากไปถากกระดาน
ที่ควรเลื่อยเลื่อยชักเอาก็จักขอย
ชั้นโดยต่ำแต่สะเกิดเก็บก่อไฟ

ใครทำบุญบุญนั้นก็ให้ผล
ใครทำบาปหยาบช้าอันสาธารณ์
เหมือนจักรเกวียนหมุนไปไม่คลาดเคลื่อน
ตัวไหนเดินดินแรงขึ้นแข่งชิง
ควรจะทราบบาปบุญพหุลกรรม
ใครแรงมากทรหดไม่ถดถอย

ล้มพังพาบสิ้นสง่าที่อาโณง
ที่เรือนโรงเจียบสงัดวิบัติเป็น
ใบนั้นแห้งหล่นห่างว่างหายเหิน
สำหรับเป็นพินไออันจจา
เมื่อเคราะห์ติดวิเศษนั้นหนักหนา
มนตร์และยาเสื่อมสร้างค่อยบางเบา
เมื่อยามจักไปจริงก็ทิ้งเปล่า
สำหรับเนาผูกเปื่อยไม่เป็นการ
ตามแต่รักจะประดิษฐ์ที่คิดอ่าน
ทั้งกึ่งก้านดาชด้นทำพินใช้
เศษเล็กน้อยทำเชียงรองเตียงได้
กายนี้ไม่มีของที่ต้องการ
คงตามตนติดไปในสงสาร
บาปก็ติดตามผลาญไม่ละทิ้ง
กระทบเตือนตัวลาขามหิงส์
แอกที่อิงออกเียดเบียดเบียนคอ
เหมือนคนปล้ำทั้งสองข้างต่างแข่งข้อ
ก็ผลึกคอคนหิวให้ล้มลง

ห่างว่าง	บางฉบับใช้ ว่างห่าง
ฉลาก	พินเอาเปลือกหรือส่วนนอกออก
มหิงส์	ควาย ในที่นี้น่าจะหมายรวมสัตว์ประเภทวัวควาย

ข้างบุญแรงแบ่งบาปให้สาบสูญ
 ข้างบาปแรงแบ่งบุญให้ปลดปลง
 หนึ่งผู้ใดใหญ่เย็นอายุยิ่ง
 ลูกอ่อนนอกวันเดียวแต่เชียวชาญ
 พระอริยะประยูรบันฑิตธุระถ้อย
 ทานว่าไวให้เห็นเป็นทำนอง
 หนึ่งปราชญ์ใดเล่าเรียนเพียรหนักหนา
 ไม่สำแดงแจ่งออกทุกสิ่งอัน
 ถ้าอุปไมยก็คล้ายอัปสรสาว
 อยู่ร่วมเรือนผัวขวัญเป็นชั้นที่
 หนึ่งเป็นปราชญ์ปรีชาปัญญาขยัน
 แต่น้ำจิตนั้นประหวัดอัสติยเจือ
 จงตรองเห็นเช่นกับข้างน้ำอ้อย
 แม้นดูขึ้นใจจิตพินิจนาน
 อีกอย่างหนึ่งว่าอย่าตืออย่ามีชั่ว
 ย่อมใช้ทั่วทุกตำราษาขาวเย็น

บุญก็พูนเพิ่มให้ตั้งใจประสงค
 บาปก็คงวังเข้าเป็นเจ้างาน
 ไม่รู้สิ่งธรรมที่เป็นแก่นสาร
 รู้เล่าอ่านเรียนธรรมก็ซ้ำของ
 ว่าเด็กน้อยนั้นเหลือดีไม่มีสอง
 ให้ตรึกตรองว่าผู้ใหญ่ไม่ไฝธรรม
 มีปัญญารู้ยิ่งทุกสิ่งสรรพ
 ก็อันอันอยู่ไม่รู้ว่าภู่
 เมื่อร่นราวคราวก่าตดมีรัศมี
 ห่อนจะมีเทือกแถวแนวหน่อเนื้อ
 สำแดงธรรมไฟระเสนาะเหลือ
 เหมือนดอกเต๋อไปสถิตที่เรือนพาล
 ลืมที่ไทนก็อรรอยมีรสหวาน
 จะซาบชานสุขสบายไม่วายเว้น
 อย่างฉลาดกลัวอย่าล้ำเหมือนว่าเล่น
 จำไว้เป็นอย่างยิ่งอย่าหึงเอยฯ

ข้าของ บางฉบับใช้ จำจง
 ยาขาวเย็น ชื่อยาสมุนไพรรแผนโบราณของไทย

บรรณานุกรม

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ชีวิตและงานของสุนทรภู่.

กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๑๙.

นันทา ชุนภักดี. รายงานการวิจัยการวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๙.

ราชสกุลวงศ์ พระนามเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าในกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรียชาติสุโขมพันธุ์พระนัดดา. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙.

ศิลปากร, กรม. สวัสดิรักษา สุภาสิตสอนเด็ก และสุภาสิตสอนหญิง. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพนางหลาย ว่องพยาบาล ณ เมรุวัดยานนาวา. พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๔.

_____. สุภาสิตสอนสตรี สวัสดิรักษาคำกลอน และเพลงยาวถวายโอวาทของสุนทรภู่. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรีขุนยรรยงกิจจากร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม. ธนบุรี : โรงพิมพ์อักษรเพชรเกษม, ๒๕๑๒.

_____. สุภาสิตสามอย่าง. พิมพ์เป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพท่านดลภริยาพระยาเพชรรัตน (โมรา ไกรฤกษ์) มารดาเจ้าพระยามหิธร และคุณหญิง (จำเริญ) ประเสริฐศุกกิจ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส. พระนคร : โรงพิมพ์ศุภภาพกยวิภักษ์, ๒๔๗๒.

หมอปรีดเล. อักษรวิธานศรภัท จัดพิมพ์เลียนแบบของเดิมทุกประการ. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๔.

หอพระสมุดวชิรญาณ. สุภาสิตสอนสตรี สุนทรภู่เป็นผู้แต่ง. พิมพ์ในงานปลงศพนางพิไชยเดชะ (พุ่ม กาญจนสุวรรณ). พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชม, ๒๔๗๕.

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง การคัดสรรและเผยแพร่หนังสือชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน
เรื่อง ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม ๑

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติให้ดำเนินการพิจารณาคัดสรรวรรณคดีและวรรณกรรมที่มีคุณค่า ซึ่งเป็นสมบัติของชาติที่ควรอนุรักษ์ไว้ นำมาจัดทำและจัดพิมพ์ขึ้นใหม่เพื่อเผยแพร่แก่เด็ก เยาวชน ครูและประชาชนทั่วไป

คณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติจึงได้คัดเลือกวรรณกรรมประเภทภาษิตและคำสอนที่เป็นเรื่องดีเด่นจากท้องถิ่นภาคต่างๆ นำมารวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน พร้อมกับได้เรียบเรียงเนื้อหาอื่นๆ ซึ่งเกี่ยวข้องเพิ่มเติมไว้ด้วย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปยังสถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั่วประเทศ สำหรับใช้ประกอบการศึกษาเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไปเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความคิด และความเข้าใจเกี่ยวกับภาษา วรรณกรรม ค่านิยม ความคิดความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนไทยในอดีต ซึ่งหลายๆ สิ่งยังส่งสมสืบทอดและใช้ได้ดีในปัจจุบัน

การคัดสรรและจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือชุดภาษิตและคำสอน เรื่อง ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม ๑ นี้ นอกจากเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยอนุรักษ์สมบัติของชาติให้ดำรงอยู่ต่อไปแล้ว เนื้อหาของภาษิตและคำสอนยังเป็นประโยชน์แก่เด็ก เยาวชนและประชาชนไทยโดยรวม

ประกาศ ณ วันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๕

(นายอ่ำรุ่ง จันทวานิช)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คณะผู้จัดทำ

คณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ

ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร	ที่ปรึกษาคณะกรรมการ
นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์	ที่ปรึกษาคณะกรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิพุธ โสภวงศ์	ประธานกรรมการ
ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ชลธิรา สัตยาวัฒนา	รองประธานกรรมการ
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	รองประธานกรรมการ
นางสิริภรณ์ จิříปภา (ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ)	กรรมการ
นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์ห้วงเจริญ	กรรมการ
(ผู้แทนผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ)	
นางศิริมาลา สุวรรณโกดิน	กรรมการ
(ผู้แทนผู้อำนวยการองค์การค้าของคุรุสภา)	
นางทองเพียร สารมาศ	กรรมการ
(ผู้แทนผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์)	
นางวารีย์ แยม่วงษ์	กรรมการ
(ผู้แทนผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมการถ่ายทอดวัฒนธรรม)	
ศาสตราจารย์กฤษณา รัชชมนั	กรรมการ
นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์	กรรมการ
นางสาวนิยะดา ทาสุนธั	กรรมการ
นางพจมาน พงษ์ไพบูลย์	กรรมการ
นางสาวสมพร จารุณัฏ	กรรมการ
นางบุษบา ประภาสพงศั	กรรมการและเลขานุการ
นายอุทัย ไชยกลาง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายอานวย คำวิตถุ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ศิลปกรรม	นายอุทัย ไชยกลาง
วาดภาพลายเส้น	นายเศรษฐมนัตร์ กาญจนกุล
บรรณาธิการ	นางบุษบา ประภาสพงศั
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	นายอานวย คำวิตถุ

ผูกสนิทิตเชื่อนี้เหลือยาก
ถึงเหล็กฟากรัดไว้ก็ไม่มัน
จะผูกด้วยมนตร์สะกดลงเลขยันต์
ไม่เหมือนพันผูกไว้ด้วยไมตรี

สุภาภิตสอนเด็ก